سُوْرَةُ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْل ١٧ مَكِّيَّة ٥٠ | بسم الله الرحمٰن الرحيم | اٰيَاتُهَا ١١١ رُكُوْعَاتُهَا ١٢

سورة بني اسرائيل مکي آهي ١ : الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ۽ : ١١١ آيتون ۽ ١٢ رکوع آهن

سُبْحٰنَ الَّذِيْٓ اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

پاڪائي آهي ان کي ٢ جيڪو پنهنجي ٻانهي ٣ کي راتو رات وٺي ويو ٤ مسجد حرام کان

اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِيْ بٰرَكْنَا حَوْلَهٗ لِنُرِيَهٗ مِنْ اٰيٰتِنَا ؕ اِنَّهٗ

مسجد اقصىٰ تائين ٥ جنهن جي چوڌاري اسان برڪت رکي ٦ جيئن اسان ان کي پنهنجون وڏيون نشانيون ڏيکاريون

هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ﴿١﴾ وَاٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَجَعَلْنٰهُ هُدًى

بيشڪ اهو ٻڌندڙ ڏسندڙ آهي ۽ اسان موسىٰ کي ڪتاب ٧ عطا فرمايو ۽ ان کي بني اسرائيلن جي واسطي

لِّبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اَلَّا تَتَّخِذُوْا مِنْ دُوْنِيْ وَكِيْلًا ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةَ مَنْ

هدايت ڪيو جو مون کان سواءِ ڪنهن کي ڪارساز نه ٺاهيو . اي ان جي اولاد جنهن کي

حَمَلْنَا مَعَ نُوْحٍ ؕ اِنَّهٗ كَانَ عَبْدًا شَكُوْرًا ﴿٣﴾ وَقَضَيْنَآ اِلٰى بَنِيْٓ

اسان نوح سان گڏ ٨ سوار ڪيو بيشڪ اهو وڏو شڪرگذار ٻانهو هو ٩ . ۽ اسان بني اسرائيل کي ڪتاب

اِسْرَآءِيْلَ فِي الْكِتٰبِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْاَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ

۾ ١٠ وحي موڪليو جو ضرور توهان زمين ۾ ٻه ڀيرا فساد پکيڙيندؤ ١١ ۽ ضرور وڏو غرور

عُلُوًّا كَبِيْرًا ﴿٤﴾ فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ اُوْلٰىهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَآ اُولِيْ

ڪندؤ ١٢ . پوءِ جڏهن انهن ٻنهي مان پهرئين ڀيري ١٣ جو واعدو آيو ١٤ اسان توهان تي پنهنجا ٻانها موڪليا

بَاْسٍ شَدِيْدٍ فَجَاسُوْا خِلٰلَ الدِّيَارِ ؕ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُوْلًا ﴿٥﴾

سخت لڙائي وارا ١٥ پوءِ شهرن جي اندر توهان جي ڳولا ۾ گهري پيا ١٦ ۽ هيءُ هڪ واعدو هو پورو ٿي رهڻ وارو ١٧

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَاَمْدَدْنٰكُمْ بِاَمْوَالٍ وَّبَنِيْنَ وَ

پوءِ اسان انهن تي ورائي توهان جو حملو ڪرايو ١٨ ۽ توهان کي اسان مدد ڏني مال ۽ پٽن سان

جَعَلْنٰكُمْ اَكْثَرَ نَفِيْرًا ﴿٦﴾ اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ قف

۽ توهان جو جٿو وڏو ڪيوسين . جيڪڏهن توهان ڀلائي ڪندؤ ته پنهنجو ڀلو ڪندؤ ١٩

وَاِنْ اَسَاْتُمْ فَلَهَا ؕ فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ لِيَسُوْٓءٗا وُجُوْهَكُمْ

۽ جيڪڏهن برو ڪندؤ ته پنهنجو، پوءِ جڏهن ٻي ڀيري جو واعدو آيو ٢٠ ته دشمن توهان جا منهن بگاڙي ڇڏن ٢١

الجزء ١٥ المنزل ٤

ف ١ سُوْرَةُ بَنِيْٓ اِسْرَائِيْل جو ٻالو سورة اسراء ۽ سورة سبحان به آهي. هيءُ مڪي سورة آهي مگر اٺ آيتن وَاِنْ كَادُوْا لَيَفْتِنُوْنَكَ کان نَصِيْرًا تائين. هي قول قتاده جو آهي. بيضاوي جو يقين آهي ته هي سموري سورة مڪي آهي. هن ۾ ٻارهن رکوع ۽ هڪ سؤ ڏهه آيتون ٻيون آهن ۽ هڪ سؤ ٻارهن ڪوفي، پنج سؤ تيتيهه ڪلما ۽ ٽي هزار چار سؤ ست حرف آهن. ف ٢ پاڪ آهي ان جي ذات هر عيب ۽ نقص کان. ف ٣ محبوب محمد مصطفىٰ صلى الله عليه وسلم. ف ٤ معراج جي رات. ف ٥ جنهن جو مفاصلو چاليهه منزلون يعني سوا مهيني کان وڌيڪ جو رستو آهي. شان نزول:- جڏهن حضور محبوب سيد عالم صلى الله عليه وسلم جن معراج جي رات بلند درجن ۽ اعلىٰ مرتبن تي فائز ٿيا ته ڏهن الله رب العزت خطاب فرمايو اي محبوب محمد (صلى الله عليه وسلم) هي فضيلت ۽ شرف مان توهان کي ڇو عطا فرمايو. حضور جن عرض ڪيو هن لاءِ ته تو مون کي عبديت سان پنهنجي طرف منسوب فرمايو. ان تي هي آيت نازل ٿي. (خازن). ف ٦ ديني به ۽ دنيوي به، جو اها سرزمين پاڪ وحي جي نزول جي جاءِ، نبين سڳورن جي عبادتگاهه ۽ انهن جي قيام جي جاءِ ۽ عبادت جو قبلو آهي ۽ گهڻن واهن ۽ وڻن سان اها زمين سرسبز ۽ شاداب ۽ ميون ۽ ڦرن جي گهڻائي سان بهترين عيش ۽ راحت جو مقام آهي. معراج شريف نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن جو هڪ جليل معجزو ۽ الله تعالىٰ جي وڏي نعمت آهي ۽ ان مان حضور جن جو اهو ڪمالِ قرب ظاهر ٿئي ٿو جيڪو مخلوقِ الاهي ۾ ٻئي ڪنهن کي حاصل نه آهي. نبوت جي ٻارهين سال حضور محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن معراج سان نوازيا ويا. مهيني ۾ اختلاف آهي. مگر وڌيڪ مشهور هي آهي ته ستاويهين رجب المرجب جو معراج ٿيو. مڪه مڪرمه کان محبوب سائين جن جي بيت المقدس تائين رات جي ٿوري حصي ۾ تشريف وٺي وڃڻ قرآني نص سان ثابت آهي. ان جو انڪاري ڪافر آهي ۽ آسمانن جو سير ۽ قرب جي منزلن ۾ پهچڻ صحيح اعتمادي مشهور حديثن سان ثابت آهي جيڪي تواتر جي حد جي ويجهو پهچي ويون آهن. ان جو انڪاري گمراهه آهي. معراج شريف سجاڳي جي حالت ۾ جسم ۽ روح ٻنهي سان واقع ٿيو. اهوئي جمهور اسلام وارن جو عقيدو آهي. وڏي محبوب وسول ڪريم صلى الله عليه وسلم جن جي صحابه ڪرام جون گهڻيون جماعتون ۽ محبوب سائين جن جا وڏا اصحاب ڪرام انهي جا اعتقادي آهن. آيتن جي نصن ۽ حديثن مان به اهوئي فائدو حاصل ٿئي ٿو. اونداهي ۽ ڇتڪبري فلسفي جا فاسد وهم صرف باطل آهن. قدرتِ الاهي جي اعتقادي جي اڳيان اهي سمورا شبها محض بي حقيقت آهن. حضرت جبرئيل جو براق آڻي حاضر ٿيڻ، حضور محبوب سيد الڪونين صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن کي انتهائي احترام واڪرام سان سوار ڪري وٺي وڃڻ، بيت المقدس ۾ حضور پرنور محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جو نبين سڳورن جي امامت فرمائڻ، اتان ورڻي آسمانن جي سير جي طرف متوجه ٿيڻ، جبرئيل امين جو نوري محبوب سائين جن اڳيان هر هڪ آسمان جو دروازو کولرائڻ، هر هڪ آسمان تي اتان جي مقام وارن نبين سڳورن جو زيارت جي شرف کان مشرف ٿيڻ ۽ محبوب معظم جن جي تڪريم ڪرڻ، احترام بجا آڻڻ، تشريف آوري جون مبارڪون ڏيڻ، محبوب پاڪ جن جو هڪ آسمان کان ٻئي آسمان جي طرف سير فرمائڻ، اتان جا عجائب ڏسڻ ۽ سڀني مقربن جي انتهائي منزل سدرة المنتهىٰ کي پهچڻ، جتان اڳتي وڌڻ جيڪنهن مقرب ملائڪ کي به طاقت نه آهي، جبرئيل امين جو اتي معذرت ڪري رهجي وڃڻ، پوءِ خاص قرب جي مقام ۾ حضور محبوب جن جو ترقيون فرمائڻ ۽ ان اعلىٰ قرب ۾ پهچڻ، جو جنهن جي تصور تائين خلق جا وهم ۽ فڪر به پرواز ڪان قاصر آهن، اتي رحمت ۽ ڪرم جي مٿن پرت ٿيڻ، انعاماتِ الاهيه ۽ خاص نعمتن سان سرفراز فرمائڻ ۽ آسمانن ۽ زمين جي بادشاهي ۽ انهن کان افضل ۽ برتر علم حاصل ڪرڻ ۽ امت لاءِ نمازون فرض ٿيڻ، حضور جن جي شفاعت فرمائڻ، جنت ۽ دوزخ جا سير ۽ وري پنهنجي جاءِ تي واپس تشريف آڻڻ ۽ ان واقعي جون خبرون ڏيڻ، ان تي ڪافرن جو هنگامو ڪرڻ ۽ بيت المقدس جي عمارت جو حال ۽ شام ملڪ وڃڻ وارن قافلن جون ڪيفيتون حضور محبوب عليه الصلوٰة والسلام جن کان معلوم ڪرڻ، حضور محبوب جن جو سڀ ڪجهه ٻڌائڻ ۽ قافلن جا جيڪي احوال محبوب سائين جن ٻڌايا، قافلن جي اچڻ تي انهن جي تصديق ٿيڻ. اهو سمورو صحاح جي معتبر حديثن مان ثابت آهي ۽ ڪثرت سان انهن سمورن شين جي بيان ۽ انهن جي تفصيل سان حديثون ڀريل آهن. ف ٧ يعني توريت. ف ٨ ٻيڙي ۾. ف ٩ يعني حضرت نوح عليه السلام گهڻو شڪرگذار هو. جڏهن ڪجهه کائيندو ويئندو ۽ پهريندو هو ته ڏهن الله تعالىٰ جي حمد ڪندو هو ۽ ان جو شڪر بجا آڻيندو هو. ان جي اولاد تي لازم آهي ته اها پنهنجي محترم ڏاڏي جي طريقي تي قائم رهي. ف ١٠ توريت. ف ١١ هن مان زمين شام ۽ بيت المقدس مراد آهي ۽ ٻئي ڀيري جي فساد جو بيان ايندڙ آيت ۾ اچي ٿو. ف ١٢ ۽ ظلم ۽ بغاوت ۾ مبتلا ٿيندؤ. ف ١٣ جي فساد جي عذاب. ف ١٤ ۽ انهن توريت جي احڪام جي مخالفت ڪئي ۽ ڏوهن ۽ گناهن جو ارتڪاب ڪيو ۽ حضرت شعيا عليه السلام (۽ هڪ قول مطابق) حضرت ارميا کي قتل ڪيو (بيضاوي وغيره).

وَلِيَدۡخُلُوا الۡمَسۡجِدَ كَمَا دَخَلُوۡهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّلِيُتَبِّرُوۡا مَا عَلَوۡا
۽ مسجد ۾ داخل ٿين ف٢٢ جيئن پهرين ڀيرو داخل ٿيا هُئا ف٢٣ ۽ جنهن شيءِ تي قبضو ڪن ف٢٤ تباهه
تَتۡبِيۡرًا ۞ ٧ عَسٰى رَبُّكُمۡ اَنۡ يَّرۡحَمَكُمۡ ۚ وَاِنۡ عُدۡتُّمۡ عُدۡنَا ۘ وَجَعَلۡنَا
برباد ڪري رکن. قريب آهي جو توهان جو رب توهان تي رحم ڪري ف٢٥ ۽ جيڪڏهن توهان وري شرارت ڪيو ف٢٦ ته اسان
جَهَنَّمَ لِلۡكٰفِرِيۡنَ حَصِيۡرًا ۞ ٨ اِنَّ هٰذَا الۡقُرۡاٰنَ يَهۡدِيۡ لِلَّتِيۡ
وري سزا ڏينداسين ف٢٧ ۽ اسان جهنم کي ڪافرن جو قيدخانو بنايو آهي بيشڪ هي قرآن سڀ کان وڌيڪ سڌي راهه
هِيَ اَقۡوَمُ وَيُبَشِّرُ الۡمُؤۡمِنِيۡنَ الَّذِيۡنَ يَعۡمَلُوۡنَ الصّٰلِحٰتِ اَنَّ
ڏيکاري ٿو ف٢٨ ۽ خوشخبري ٻڌائي ٿو ايمان وارن کي جيڪي چڱا ڪم ڪن ٿا جو انهن جي واسطي
لَهُمۡ اَجۡرًا كَبِيۡرًا ۞ ٩ وَّاَنَّ الَّذِيۡنَ لَا يُؤۡمِنُوۡنَ بِالۡاٰخِرَةِ اَعۡتَدۡنَا
وڏو ثواب آهي. ۽ هي ته جيڪي آخرت تي ايمان نه ٿا آڻين اسان انهن جي واسطي دردناڪ
لَهُمۡ عَذَابًا اَلِيۡمًا ۞ ١٠ وَيَدۡعُ الۡاِنۡسَانُ بِالشَّرِّ دُعَآءَهٗ بِالۡخَيۡرِ ؕ
عذاب تيار ڪري رکيو آهي. ۽ ماڻهو برائي جي دعا ڪندو آهي ف٢٩ جيئن ڀلائي گهرندو آهي ف٣٠
وَكَانَ الۡاِنۡسَانُ عَجُوۡلًا ۞ ١١ وَجَعَلۡنَا الَّيۡلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيۡنِ
۽ ماڻهو ڏاڍو وڏو جلد باز آهي. ف٣١ ۽ اسان رات ۽ ڏينهن کي ٻه نشانيون ناهيو ف٣٢
فَمَحَوۡنَاۤ اٰيَةَ الَّيۡلِ وَجَعَلۡنَاۤ اٰيَةَ النَّهَارِ مُبۡصِرَةً لِّتَبۡتَغُوۡا فَضۡلًا
پوءِ رات جي نشاني ميٽائي سين ۽ ف٣٣ ڪيوسين ڏينهن جي نشاني کي ڏيکاريندڙ ف٣٤ جيئن توهان پنهنجي
مِّنۡ رَّبِّكُمۡ وَلِتَعۡلَمُوۡا عَدَدَ السِّنِيۡنَ وَالۡحِسَابَ ؕ وَكُلَّ شَىۡءٍ
رب جي ڀلائي تلاش ڪريو ف٣٥ ۽ ف٣٦ سالن جي ڳڻپ ۽ حساب ڄاڻو ف٣٧ ۽ اسان هر شيءِ جدا جدا اُکيري
فَصَّلۡنٰهُ تَفۡصِيۡلًا ۞ ١٢ وَكُلَّ اِنۡسَانٍ اَلۡزَمۡنٰهُ طٰٓئِرَهٗ فِىۡ عُنُقِهٖ ؕ
ظاهر فرمائي ڇڏي ف٣٨. ۽ هر انسان جي قسمت اسان ان جي ڳچي ۾ لٽڪائي ڇڏي ف٣٩
وَنُخۡرِجُ لَهٗ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ كِتٰبًا يَّلۡقٰىهُ مَنۡشُوۡرًا ۞ ١٣ اِقۡرَاۡ كِتٰبَكَ ؕ
۽ ان جي واسطي قيامت جي ڏينهن هڪ لکيو ڪڍنداسين جنهن کي کليل ڏسندو. ف٤٠ فرمايو ويندو ته پڙهه پنهنجو
كَفٰى بِنَفۡسِكَ الۡيَوۡمَ عَلَيۡكَ حَسِيۡبًا ؕ ۞ ١٤ مَنِ اهۡتَدٰى فَاِنَّمَا
عملنامو اڄ پنهنجي حساب ڪرڻ جي واسطي تون پاڻ ڪافي آهين. جيڪو سڌي واٽ هليو ته پنهنجي

وقف لازم

ف١٥ گهڻي قوت ۽ طاقت وارا انهن کي توهان تي مسلط ڪيوسي ۽ اهي سنجاريب ۽ ان جون فوجون آهن يا بخت نصر يا جالوت، جن بني اسرائيلن جي عالمن کي قتل ڪيو، توريت کي ساڙيو، مسجد کي خراب ڪيو ۽ انهن مان ستر هزار کي گرفتار ڪيو. ف١٦ جو توهان کي لٽن ۽ قتل ۽ قيد ڪن. ف١٧ عذاب جو لازم هو. ف١٨ جڏهن توهان توبهه ڪئي ۽ تڪبر ۽ فساد کان موٽي آيو. تڏهن اسان توهان کي دولت ڏني ۽ انهن تي غلبو ڏنو، جيڪي توهان تي مسلط ٿي چُڪا هُئا. ف١٩ توهان کي ان ڀلائي جي جزا ملندي. ف٢٠ توهان وري فساد قائم ڪيو، حضرت عيسىٰ عليه السلام جي قتل جي پريان لڳو. الله تعالىٰ ان کي بچايو ۽ پنهنجي طرف کڻي ورتو ۽ توهان حضرت زڪريا ۽ حضرت يحيىٰ عليهما السلام کي قتل ڪيو، تڏهن الله تعالىٰ توهان تي فارس ۽ روم وارن کي مسلط ڪيو، جو توهان جا اهي دشمن توهان کي قتل ڪن يا قيد ڪن ۽ توهان کي ايترو پريشان ڪن. ف٢١ جو تڪليف ۽ پريشاني جا نشان توهان جي منهن مان ظاهر ٿين.

ع ١٠/١

ف٢٢ يعني بيت المقدس ۾ ۽ ان کي ويران ڪن. ف٢٣ ۽ ان کي ويران ڪيو هُئون توهان جي پهرين فساد جي وقت. ف٢٤ بني اسرائيلن جي ڳوٺن مان ان کي. ف٢٥ ٻئي ڀيري کان پوءِ به جيڪڏهن توهان ٻيهر توبهه ڪري گناهن کان پري ٿيو. ف٢٦ ٽئين ڀيري. ف٢٧ اهڙي طرح ايئن ٿيو ۽ اهي وري پنهنجي شرارت جي طرف موٽيا ۽ حضور محبوب محمد مصطفىٰ صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن جي پاڪ زماني ۾ محبوب پاڪ جي تڪذيب ڪيائون، ته قيامت تائين انهن تي ذلت لازم ڪئي ويئي ۽ مسلمان انهن تي مسلط فرمايا ويا، جيئن قرآن ڪريم ۾ يهودين جي نسبت وارد ٿيو ضُرِبَتۡ عَلَيۡهِمُ الذِّلَّةُ. ف٢٨ اها الله تعالىٰ جي توحيد ۽ ان جي رسولن تي ايمان آڻڻ ۽ انهن جي اطاعت ڪرڻ آهي. ف٢٩ پاڻ، پنهنجي گهر وارن، پنهنجي مال ۽ پنهنجي اولاد جي لاءِ ۽ ڪاوڙ ۾ اچي انهن سيني کي گهٽ وڌ ڳالهائي ٿو ۽ انهن لاءِ بد دعائون ڪري ٿو. ف٣٠ جيڪڏهن الله تعالىٰ ان جي اها بد دعا قبول ڪري وٺي ته پاڻ يا ان جا اهل ۽ مال هلاڪ ٿي وڃن، پر الله تعالىٰ پنهنجي ڪرم ۽ فضل سان ان کي قبول نه ٿو فرمائي. ف٣١ ڪن مفسرن فرمايو ته هن آيت ۾ انسان مان ڪافر مُراد آهي ۽ برائي دُعا مان ان جي عذاب جي جلدي ڪرڻ ۽ حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما کان روايت ٿيل آهي ته نضر بن حارث ڪافر چيو يارب! جيڪڏهن تو وٽ اهو دين اسلام حق آهي ته پوءِ اسان تي پٿر وساءِ آسمان مان يا دردناڪ عذاب موڪل. الله تعالىٰ ان جي اها دُعا قبول فرمائي ۽ ان جو ڪنڌ ڪپيو ويو. ف٣٢ پنهنجي قدرت ۽ وحدانيت تي دلالت ڪرڻ واريون. ف٣٣ يعني رات کي اونداهو ڪيائين ته جيئن ان ۾ آرام ڪيو وڃي. ف٣٤ روشن ته جيئن ان ۾ سڀ شيون نظر اچن. ف٣٥ ۽ ڪمائي ۽ زندگي جا ڪم آساني سان پورا ڪري سگهو. ف٣٦ رات ۽ ڏينهن جي ڦيري سان. ف٣٧ ديني ۽ دنيوي ڪمن جي وقتن جو. ف٣٨ توڙي ان جي ضرورت دين ۾ هجي يا دُنيا ۾. مطلب هي آهي ته هر هڪ شيءِ جو تفصيل فرمائي ڇڏيو. جيئن ٻي آيت ۾ ارشاد فرمايائين مَا فَرَّطۡنَا فِى الۡكِتٰبِ مِنۡ شَىۡءٍ، اسان ڪتاب ۾ ڪجهه نه ڇڏيو سي ۽ هڪ ٻي آيت ۾ ارشاد فرمايائين وَنَزَّلۡنَا عَلَيۡكَ الۡكِتٰبَ تِبۡيَانًا لِّكُلِّ شَىۡءٍ. مطلب ته انهن آيتن مان ثابت آهي ته قرآن ڪريم ۾ سڀني شين جو بيان آهي. سبحان الله! ڪهڙو ڪتاب آهي، ڪهڙي ان جي جامعيت (جمل، خازن، مدارڪ وغيره). ف٣٩ يعني جيڪو ڪجهه ان جي لاءِ مقدر ڪيو ويو آهي. چڱائي، يا برائي، نيڪ بختي يا بد بختي، اها ان کي هن طرح لازم آهي. جيئن ڳچي جو هار جتي وڃي ساڻ رهي، ڪڏهن جدا نه ٿئي. مجاهد چيو ته هر انسان جي ڳچي ۾ نيڪ بختي يا سند س بدبختي جو لکيل وڌو وڃي ٿو. ف٤٠ اهو ان جو اعمال نامو هوندو.

يَهْتَدِيْ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۭ وَلَا تَزِرُ
ھلائي جي واسطي سڌي واٽ ورتي ۽ جيڪو گمراهه ٿيو ته اهو پنهنجي ئي برائي جي واسطي گمراهه ٿيو ۽ ڪو به بار
وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ۭ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِيْنَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُوْلًا ﴿١٥﴾
کڻندڙ ساهه ٻئي جو بار نه کڻندو ۽ اسان عذاب ڪرڻ وارا نه آهيون جيستائين ڪو رسول نه موڪليون
وَاِذَآ اَرَدْنَآ اَنْ نُّهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيْهَا فَفَسَقُوْا فِيْهَا
۽ جڏهن اسان ڪنهن ڳوٺ کي هلاڪ ڪرڻ چاهيندا آهيون ته ان جي آسودن تي احڪام موڪليندا آهيون پوءِ اهي ان ۾
فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنٰهَا تَدْمِيْرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ
نافرماني ڪندا آهن، پوءِ ان تي ڳالهه پوري ٿي ويندي آهي، پوءِ اسان ان کي تباهه برباد ڪري ڇڏيندا آهيون ۽ اسان ڪيتريون
الْقُرُوْنِ مِنْۢ بَعْدِ نُوْحٍ ۭ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ خَبِيْرًۢا
ئي قومون نوح کان پوءِ هلاڪ ڪري ڇڏيون ۽ تنهنجو رب ڪافي آهي پنهنجي ٻانهن جي گناهن کان باخبر ۽
بَصِيْرًا ﴿١٧﴾ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهٗ فِيْهَا مَا نَشَاۗءُ
ڏسندڙ آهي ۽ جيڪو هن جلدي واري (دنيا) کي چاهيندو اسان ان کي ان مان جلدي ڏيئي ڇڏيون جيڪي
لِمَنْ نُّرِيْدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهٗ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلٰىهَا مَذْمُوْمًا
گهرون جنهن کي گهرون پوءِ ان جي واسطي جهنم مقرر ڪري ڇڏيون، جنهن ۾ داخل ٿيئي خوار ڪيل ۽
مَّدْحُوْرًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ
تڙيل ۽ جيڪو آخرت گهري ۽ ان جي لائق ڪوشش ڪري ۽ هو مومن هجي ايمان
مُؤْمِنٌ فَاُولٰۗىِٕكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَّشْكُوْرًا ﴿١٩﴾ كُلًّا نُّمِدُّ هٰٓؤُلَاۗءِ
وارو پوءِ انهن جي ڪوشش ڪارگر ٿي اسان سڀني کي مدد ڏيندا آهيون هنن کي
وَهٰٓؤُلَاۗءِ مِنْ عَطَاۗءِ رَبِّكَ ۭ وَمَا كَانَ عَطَاۗءُ رَبِّكَ مَحْظُوْرًا ﴿٢٠﴾
به ۽ هنن کي به تنهنجي رب جي بخشش مان ۽ تنهنجي رب جي بخشش تي ڪا پابندي نه آهي
اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰي بَعْضٍ ۭ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ
ڏس اسان انهن مان هڪڙن کي ٻين تي ڪيئن فضيلت ڏني ۽ آخرت بيشڪ درجن ۾ سڀ کان وڏي ۽
دَرَجٰتٍ وَّاَكْبَرُ تَفْضِيْلًا ﴿٢١﴾ لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰـهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ
فضيلت ۾ سڀ کان مٿي آهي. اي ٻانده تون الله سان گڏ ٻيو خدا نه ٺاهه جو تون ويهي رهين

ف ۴۱ ان جو ثواب اهوئي لهندو.

ف ۴۲ ان جي گمراهه ٿيڻ جو گناهه ۽ وبال اُن تي.

ف ۴۳ هر هڪ جي گناهن جو وبال انهيءَ تي هوندو.

ف ۴۴ جيڪو امت کي ان جي فرضن کان آگاهه فرمائي ۽ حق واري واٽ انهن تي واضح ڪري ۽ حجت قائم فرمائي.

ف ۴۵ ۽ سردارن.

ف ۴۶ يعني تڪذيب ڪرڻ واريون اُمتون.

ف ۴۷ مثل عاد ۽ ثمود وغيره جي.

ف ۴۸ ظاهر ۽ باطن جو ڄاڻندڙ، ان کان ڪجهه لڪائي نه ٿو سگهجي.

ف ۴۹ يعني دُنيا جو طلبگار ٿئي.

ف ۵۰ اهو ضروري نه آهي ته دُنيا جي طالب جي هر خواهش پوري ڪئي وڃي ۽ ان کي ڏنو وڃي ۽ جيڪو اهو گهُري، سوئي ڏنو وڃي. ايئن نه آهي، بلڪ انهن مان جنهن کي گهُرون ٿا ڏيون ٿا ۽ جيڪو چاهيون ٿا ڏيون ٿا. ڪڏهن ايئن به ٿئي ٿو جو محروم ڪري ڇڏيون ٿا ۽ ڪڏهن ايئن ٿئي ٿو جو اهو گهڻو گهري ٿو ۽ ڪڏهن ايئن ته عيش گهري ٿو ۽ تڪليف ڏيون ٿا. انهن حالتن ۾ ڪافر دُنيا ۽ آخرت ٻنهي جي ٽوٽي ۾ رهيو ۽ جيڪڏهن دُنيا ۾ ڪس سندس پوري مُراد ڏني ويئي ته پوءِ آخرت جي بدنصيبي ۽ بدبختي. پوءِ ته ڏهن به آهي مؤمن جي خلاف جيڪو آخرت جو طلبگار آهي. جيڪڏهن اهو دنيا ۾ فقيري سان گذاري ويو ته پوءِ آخرت جي دائمي نعمت ان جي لاءِ آهي ۽ جيڪڏهن دُنيا ۾ به الله تعالیٰ جي فضل سان عيش مليس ته پوءِ ان کي ٻنهي جهانن ۾ ڪاميابي. مطلب ته مؤمن هر حال ۾ ڪامياب آهي ۽ ڪافر جيڪڏهن دُنيا ۾ آرام به حاصل ڪري ته چاچوته. ف ۵۱ ۽ چڱا ڪم ڪري.

ف ۵۲ هن آيت مان معلوم ٿيو ته عمل جي مقبوليت جي لاءِ ٽي شيون لازمي آهن: هڪ ته آخرت جو طالب هجڻ يعني نيڪ نيت، ٻيو سعيو يعني عمل کي اهتمام سان ان جي حقن سان ادا ڪرڻ، ٽيون ايمان. جيڪو سڀني کان وڏيڪ ضروري آهي.

ف ۵۳ جيڪي دُنيا گهرن ٿا.

ف ۵۴ جيڪي آخرت جا طالب آهن.

ف ۵۵ دُنيا ۾ سڀني کي روزي ڏيون ٿا ۽ هر هڪ جو انعام ان جي حال جي مطابق.

ف ۵۶ دنيا ۾ سڀ ان مان فيض وٺن ٿا، چڱا هجن يا بُڇڙا.

ف ۵۷ مال، ڪمال، مرتبي ۽ دولت ۾.

مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا ﴿٢٢﴾ وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَ

خوار ڪيل بي مددگار ۵۸. ۽ تنهنجي رب حڪم فرمايو ته ان ڪان سواءِ ڪنهن جي عبادت نه ڪريو ۽ ماءُ

بِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا ۭ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ

پيءُ سان چڱو سلوڪ ڪريو، جيڪڏهن تنهنجي سامهون انهن ۾ هڪڙو يا ٻئي پوڙها ٿي پهچي

كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا

وڃن ته انهن کي اُف (هون) به نه چئو ۶۰ ۽ نه انهن کي جهڙڪ ۽ انهن سان ڳالهه تعظيم واري ڳالهاءِ

كَرِيْمًا ﴿٢٣﴾ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَّبِّ

۶۱ ۽ انهن جي واسطي عاجزيءَ جا ٻاهر وڇاءِ ۶۲ نرم دليءَ سان ۽ عرض ڪر اي منهنجا رب تون انهن ٻنهي

ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيٰنِيْ صَغِيْرًا ﴿٢٤﴾ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِيْ نُفُوْسِكُمْ ۭ

تي رحم ڪر جيئن جو انهن ٻنهي مون کي ننڍپڻ ۾ پاليو ۶۳. توهان جو رب خوب ڄاڻي ٿو جيڪي توهان جي دلين ۾ آهي ۶۴

اِنْ تَكُوْنُوْا صٰلِحِيْنَ فَاِنَّهٗ كَانَ لِلْاَوَّابِيْنَ غَفُوْرًا ﴿٢٥﴾ وَاٰتِ

جيڪڏهن توهان لائق ٿيو ۶۵ ته بيشڪ اهو توبهه ڪندڙن کي بخشڻ وارو آهي. ۽ مائٽن کي

ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا ﴿٢٦﴾

سندن حق ڏي ۶۶ ۽ مسڪين ۽ مسافر کي ۶۷ ۽ اجاين خرچ نه ڪر ۶۸.

اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْٓا اِخْوَانَ الشَّيٰطِيْنِ ۭ وَكَانَ الشَّيْطٰنُ

بيشڪ اجايو خرچ ڪندڙ شيطان جا ڀائر آهن ۶۹ ۽ شيطان پنهنجي رب جو وڏو

لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا ﴿٢٧﴾ وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاۗءَ رَحْمَةٍ مِّنْ رَّبِّكَ

ناشڪرو آهي ۷۰ جيڪڏهن تون انهن کان ۷۱ منهن ڦيرين پنهنجي رب جي رحمت جي انتظار

تَرْجُوْهَا فَقُلْ لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُوْرًا ﴿٢٨﴾ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُوْلَةً

۾ جنهن جي توکي اميد آهي ته پوءِ تون انهن سان سولي ڳالهه ڪر ۷۲ ۽ پنهنجو هٿ پنهنجي ڳردن (ڪنڌ)

اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوْمًا مَّحْسُوْرًا ﴿٢٩﴾

سان ٻَڌل نه رک ۽ نه ئي پوري طرح سان کولي ڇڏ جو تون ويهين ملامت ڪيل ۽ ٿڪل ۷۳.

اِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَاۗءُ وَيَقْدِرُ ۭ اِنَّهٗ كَانَ بِعِبَادِهٖ

بيشڪ تنهنجو رب جنهن کي وڻيس رزق ڪشادو ڏئي ٿو ۷۴ ۽ تنگ ڪري ٿو بيشڪ اهو پنهنجي ٻانهن کي خوب

۵۸ بي يار و مددگار. ۵۹ ضعيفي جو غلبو ٿئي، عضون ۾ طاقت نه رهي ۽ جيئن تون ننڍپڻ ۾ انهن وٽ بي طاقت هُئين، ايئن ئي اهي آخري عمر ۾ تو وٽ رهجي وڃن بي طاقت. ۶۰ يعني اهڙو ڪو ڪلمو زبان مان نه ڪڍ ۽ جنهن مان هي سمجهيو وڃي ته انهن جي طرفان طبيعت ۾ ڪجهه بوجهه آهي. ۶۱ ۽ سهڻي ادب سان انهن کي خطاب ڪريو. مسئلو:- ماءُ پيءُ کي سندن نالو وٺي نه پڪاري، اهو ادب جي خلاف آهي ۽ ان ۾ انهن جي دل آزاري آهي. پر جيڪڏهن اهي سامهون نه هجن ته پوءِ انهن جو ذڪر نالو وٺي ڪرڻ جائز آهي. مسئلو:- ماءُ پيءُ سان اهڙيءَ طرح ڪلام ڪري، جيئن غلام ۽ خادم آقا سان ڪندو آهي. ۶۲ يعني نرميءَ ۽ نوڙت سان پيش اچ ۽ انهن سان ٿڪل وقت ۾ شفقت ۽ محبت جو برتاءُ ڪر جو انهن تنهنجي مجبوري جي وقت توکي محبت سان پاليو هو ۽ جيڪا شيءِ انهن کي درڪار هجي اها انهن تي خرچ ڪرڻ ۾ ديري نه ڪر. ۶۳ مطلب هي آهي ته دنيا ۾ بهتر سلوڪ ۽ خدمت ۾ ڪيترو به مبالغو ڪيو وڃي، پر والدين جي احسان جو حق ادا نه ٿو ٿئي. تنهن ڪري ٻانهي کي گهرجي ته بارگاهِ الاهي ۾ انهن تي فضل ۽ رحمت فرمائڻ جي دعا ڪري ۽ عرض ڪري ته يا رب! منهنجون خدمتون انهن جي احسان جي جزا نه ٿيون ٿي سگهن. تون انهن تي ڪرم فرماءِ جو انهن جي احسان جو بدلو ٿئي. مسئلو:- هن آيت مان ثابت ٿيو ته مسلمان جي لاءِ رحمت ۽ مغفرت جي دعا جائز ۽ اُن کي فائدو پهچائڻ واري آهي. مُئلن جي ايصالِ ثواب ۾ به انهن جي لاءِ رحمت جي دعا ٿئي ٿي، انهيءَ ڪري ان لاءِ هيءَ آيت اصل آهي. مسئلو:- والدين ڪافر هجن ته انهن جي لاءِ هدايت ۽ ايمان جي دعا ڪري ته اهوئي انهن جي حق ۾ رحمت آهي. حديث شريف ۾ آهي ته والدين جي رضا ۾ الله تعاليٰ جي رضا ۽ انهن جي ناراضگي ۾ الله تعاليٰ جي ناراضگي آهي. ٻي حديث شريف ۾ آهي ته والدين جو فرمانبردار جهنمي نه ٿيندو ۽ انهن جو نافرمان ڪجهه به عمل ڪري، عذاب ۾ گرفتار ٿيندو. هڪ ٻي حديث ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن فرمايو ته والدين جي نافرماني کان بچو هن ڪري جو جنت جي خوشبوءِ هزار سالن جي وات تائين اچي ٿي ۽ نافرمان اها خوشبوءِ نه لهندو. اهڙيءَ طرح نه مٽي مائٽي ڇنندڙ ۽ نه پوڙهو زاني، نه تڪبر مان پنهنجي گوڏ ڍيڪين کان هيٺ لڙڪائڻ وارو. ۶۴ والدين جي اطاعت جو ارادو ۽ انهن جي خدمت جو ذوق. ۶۵ ۽ توهان کان والدين جي خدمت ۾ ڪوتاهي واقع ٿي، پوءِ توهان توبهه ڪئي. ۶۶ ۽ انهن سان مٽي مائٽيءَ کي ڳنڍيو ۽ محبت، ميل جول، خبرگيري ۽ موقعي تي مدد ۽ ڀلائي ۾ سهڻو وقت گذارڻ. مسئلو:- ۽ جيڪڏهن اهي محارم مان هجن ۽ محتاج ٿي وڃن ته پوءِ انهن جو خرچ کڻڻ به انهن جو حق آهي ۽ طاقت واري رشتيدار تي لازم آهي. ڪن مفسرن هن آيت جي

منزل ۴

تفسير ۾ هي به چيو آهي ته رشتيدارن مان محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن سان قرابت رکڻ وارا مُراد آهن ۽ انهن جو حق خُمس ڏيڻ ۽ انهن جي تعظيم ۽ توقير ادا ڪرڻ آهي. ۶۷ انهن جو حق ڏيو يعني زڪوٰة ۶۸ يعني ناجائز ڪم ۾ خرچ نه ڪر. حضرت ابن مسعود رضي الله تعاليٰ عنه فرمايو ته تبذير مال جو ناحق ۾ خرچ ڪرڻ آهي. ۶۹ جو انهن جي رستي تي هلن ٿا. ۷۰ پوءِ ان جي وات اختيار ڪرڻ نه گهرجي. ۷۱ هي آيت محبوب رحمت عالم صلي الله عليه وسلم جن جي صحابه ڪرام مهجع، بلال، صهيب، سالم ۽ خبّاب جي شان ۾ نازل ٿي، جيڪي هر وقت محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن کان پنهنجن حاجتن ۽ ضرورتن جي لاءِ سوال ڪندا رهندا هئا، جيڪڏهن ڪنهن وقت محبوب سائين جن وٽ ڪجهه نه هوندو هو ته پاڻ ڪريم حياءَ انهن کان منهن موڙيندا هئا ۽ خاموش ٿي ويندا هئا ان انتظار ۾ ته الله تعاليٰ ڪجهه موڪلي ته انهن کي عطا فرمائن. ۷۲ يعني انهن جي خوشدلي جي لاءِ ساڻن وعدو ڪريو يا انهن جي حق ۾ دُعا فرمايو. ۷۳ هي تمثيل آهي، جنهن سان انفاق يعني خرچ ڪرڻ ۾ اعتدال ملحوظ رکڻ جي هدايت منظور آهي ۽ هي ٻڌايو وڃي ٿو ته نه توهان هن طرح هٿ روڪيو جو بلڪل خرچ ئي نه ڪريو ۽ هي معلوم ٿئي ته گويا هٿ ڪنڌ سان ٻڌو ويو آهي، ڏيڻ جي لاءِ چُري ئي نه ٿو سگهي. ايئن ڪرڻ ملامت جو سبب ٿئي ٿو جو بخيل ڪنجوس کي سڀ برو چون ٿا ۽ نه اهڙو هٿ کوليو جو پنهنجي ضرورتن جي لاءِ باقي ڪجهه به نه رهي. شانِ نزول:- هڪ مسلمان عورت جي اڳيان هڪ يهودي عورت، حضرت موسيٰ عليه السلام جي سخاوت جو بيان ڪيو ۽ ان ۾ هِن حد تائين مبالغو ڪيائين جو حضرت محبوب رحمتِ عالم صلي الله عليه وسلم جن تي ترجيح ڏنائين ۽ چيائين ته حضرت موسيٰ عليه السلام جي سخاوت هِن انتها تي پهتل هئي جو پنهنجي ضرورت کان علاوه جيڪو ڪجهه به وٽس هوندو هو، سائل کي ڏيئي ڇڏيندو هو. اها ڳالهه مسلمان عورت کي ناپسند لڳي ۽ ان چيو ته نبي سڳورا سڀ فضل ۽ ڪمال وارا آهن. حضرت موسيٰ عليه السلام جي سخاءَ ۽ بخشش ۾ ڪو شبهو نه آهي، پر حضور محبوب رحمت عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن جو مرتبو سڀني کان اعليٰ آهي ۽ اهو چئي ان گهريو ته يهودي عورت کي حضرت محبوب رحمت عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن جي سخاءَ ڪرم جي آزمائش ڪرائي وڃي، سو اُن پنهنجي ننڍي ڌيءَ کي محبوب ڪريم عليه الصلوٰة والسلام جن جي خدمت ۾ موڪليو ته محبوب پاڪ جهاري کان وڃي قميص گهري. پاڪ ڇهه پري محبوب سائين جن وٽ ان وقت هڪ ئي قميص هُئي، جيڪا جسم اقدس تي پاتل هُئي. اها لاهي عطا فرمائي ڇڏيائون ۽ پاڻ پنهنجي دولت سراءِ اقدس ۾ تشريف رکيائون. ان سبب ٻاهر تشريف فرما نه ٿيا، ايستائين جو اذان جو وقت آيو. اذان ٿي، صحابه ڪرام انتظار ڪيو، محبوب سائين تشريف فرما نه

خَبِيْرًا بَصِيْرًا ﴿٣٠﴾ وَلَا تَقْتُلُوْٓا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ ؕ نَحْنُ
جاڻي ٿو ۽ ڏسي ٿو. پنهنجي اولاد کي قتل نه ڪريو سُڃائيءَ جي خوف کان ۷۶ اسان انهن کي
نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ ؕ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْاً كَبِيْرًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا
به روزي ڏينداسين ۽ توهان کي به بيشڪ انهن جو قتل وڏو گناهه آهي. ۽ بدڪاريءَ جي قريب
الزِّنٰٓى اِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً ؕ وَسَآءَ سَبِيْلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ
نه وڃو بيشڪ اها بي حيائي آهي نهايت ئي بُري واٽ. ۽ ڪنهن به ساهه، جنهن جي عزت الله
الَّتِيْ حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ ؕ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُوْمًا فَقَدْ جَعَلْنَا
رکي آهي ناحق قتل نه ڪريو ۽ جيڪو ناحق ماريو وڃي پوءِ بيشڪ اسان جي وارث کي
لِوَلِيِّهٖ سُلْطٰنًا فَلَا يُسْرِفْ فِّي الْقَتْلِ ؕ اِنَّهٗ كَانَ مَنْصُوْرًا ﴿٣٣﴾
طاقت ڏني آهي ۷۷ پوءِ اهو قتل ۾ حد نه ٽپي ۷۸ ضرور ان جي مدد ٿيڻي آهي ۷۹.
وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ
۽ يتيم جي مال جي ويجهو نه وڃو مگر ان واٽ سان جيڪا وڌيڪ چڱي آهي ۸۰ ايستائين جو اهو پنهنجي
اَشُدَّهٗ ۪ وَاَوْفُوْا بِالْعَهْدِ ۚ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْـُٔوْلًا ﴿٣٤﴾ وَاَوْفُوا
جوانيءَ کي پهچي ۸۱ ۽ واعدو پورو ڪريو ۸۲ بيشڪ واعدي بابت پڇا ٿيڻي آهي. ۽ ماپ ڪريو
الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوْا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيْمِ ؕ ذٰلِكَ خَيْرٌ
ته پورو پورو ماپي ڏيو ۽ سڌي ترازي سان توري ڏيو، اهو بهتر آهي ۽ نتيجي جي
وَّاَحْسَنُ تَاْوِيْلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ؕ اِنَّ السَّمْعَ
اعتبار کان سهڻو. ۽ ان ڳالهه پٺيان نه پئو جنهن جي توکي ڄاڻ نه آهي ۸۳ بيشڪ ڪن ۽
وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔوْلًا ﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ
اکيون ۽ دل سڀني کان پڇا ٿيڻي آهي ۸۴. ۽ زمين ۾
فِي الْاَرْضِ مَرَحًا ۚ اِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْاَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ
اڪڙ ڪري نه هل ۸۵ بيشڪ تون زمين کي هرگز چيري نه سگهندين ۽ هرگز پهاڙن جي اوچائيءَ کي نه
طُوْلًا ﴿٣٧﴾ كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهٗ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوْهًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ مِمَّآ
پهچندين ۸۶. اهو جو ڪجهه گذريو انهن مان بُري ڳالهه تنهنجي رب کي ناپسند آهي. هيءَ انهيءَ وحي

ع ۳ / ۸ / ۳

ٿيا ته سيني کي فڪر ٿيو، حال معلوم ڪرڻ جي لاءِ دولت سراءِ اقدس ۾ حاضر ٿيا ۽ ڏٺائون جسم مبارڪ تي قميص نه آهي. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي. ۷۴ جنهن کي گهري، ان جي لاءِ تنگي ڪري ٿو ان کي.

۷۵ ۽ انهن جي احوال ۽ مصلحتن کي.

۷۶ جاهليت جي زماني ۾ ماڻهو پنهنجين ڌيئرن کي جيئرو دفن ڪري ڇڏيندا هئا ۽ ان جا ڪيترائي سبب هئا. غريبي ۽ مفلسي جو خوف، ڦرڻ جو خوف، الله تعالىٰ ان جي منع فرمائي.

۷۷ قصاص ونڻ جو. مسئلو: هن آيت مان ثابت ٿيو ته قصاص ونڻ جو حق وارث کي آهي ۽ اُهي ترتيبوار عصبات آهن. مسئلو:- ۽ جنهن جو وارث نه هجي، تنهن جو وارث بادشاهه آهي.

۷۸ ۽ جاهليت جي زماني واگر هڪ مقتول جي عيوض ۾ ڪيترن کي يا قاتل جي بجاءِ ان جي قوم ۽ جماعت جي ڪنهن ٻئي شخص کي قتل نه ڪري.

۷۹ يعني وارث جي يا مقتول مظلوم جي يا ان شخص جي، جنهن کي وارث ناحق قتل ڪري.

۸۰ اها هيءَ آهي ته ان جي حفاظت ڪريو ۽ ان کي وڌايو.

۸۱ ۽ اها اڙهن سالن جي عمر آهي. حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما وٽ اهوئي مختار آهي ۽ حضرت امام اعظم ابو حنيفه رضی الله تعالیٰ عنه نشانين ظاهر نه ٿيڻ جي حالت ۾ بلوغت جي انتهائي مدت انهيءَ مان پڪڙي ارڙهن سال قرار ڏني (احمدي).

۸۲ الله تعالیٰ جو به، ٻانهن جو به.

۸۳ يعني جنهن شيءِ کي ڏٺو نه هجي، ان کي هي نه چئو ته مان ڏٺو، جنهن کي ٻڌو نه هجي، ان متعلق نه چئو ته مان ٻڌو. ابن حنفيه کان نقل ٿيل آهي ته ڪوڙي شاهدي نه ڏيو. ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما فرمايو ته ڪنهن تي الزام نه هڻو، جيڪو توهان نه ڄاڻيندا هجو.

۸۴ ته توهان انهن کان ڪهڙو ڪم ورتو.

۸۵ تڪبر ۽ وڏائي سان.

۸۶ معنىٰ هي آهي ته تڪبر ۽ وڏائي مان ڪو فائدو نه آهي.

اَوْحٰٓى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ؕ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا
منجهان آهي جيڪو تنهنجي رب تنهنجي طرف موڪليو حڪمت جي ڳالهين منجهان ف٨٧ ۽ اي ٻُڌندڙ الله سان ڪو ٻيو معبود
اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِىْ جَهَنَّمَ مَلُوْمًا مَّدْحُوْرًا ﴿٣٩﴾ اَفَاَصْفٰىكُمْ رَبُّكُمْ
نه ٺاهه جو تون سٽيو ويندين جهنم ۾ ملامت ڪيل ڌڪيل . ڇا توهان جي رب توهان کي پُٽ چونڊي
بِالْبَنِيْنَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًا ؕ اِنَّكُمْ لَتَقُوْلُوْنَ قَوْلًا
ڏنا ۽ پنهنجي واسطي ملائڪن مان ڌيئرون بڻايائين؟ ف٨٨ بيشڪ توهان ڏاڍي وڏي ڳالهه ڪريو
عَظِيْمًا ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِىْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوْا ؕ وَمَا يَزِيْدُهُمْ
ٿا ف٨٩ ۽ بيشڪ اسان هن قرآن ۾ هر نموني سان بيان فرمايو آهي ف٩٠ ته سمجهن ف٩١ ۽ ان سان
اِلَّا نُفُوْرًا ﴿٤١﴾ قُلْ لَّوْ كَانَ مَعَهٗٓ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُوْلُوْنَ اِذًا لَّابْتَغَوْا
انهن کي ڏٺي وڏي مگر نفرت ف٩٢. تون فرماءِ جيڪڏهن ان سان ٻيا خدا هجن ها جيئن اهي بڪن ٿا ته ڏهن اهي عرش جي مالڪ
اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبِيْلًا ﴿٤٢﴾ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَقُوْلُوْنَ عُلُوًّا
جي طرف ڪو رستو ڳولي لهن ها . ف٩٣ ان جي پاڪائي ۽ برتري آهي، انهن جي ڳالهين کان نهايت
كَبِيْرًا ﴿٤٣﴾ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ ؕ وَاِنْ
وڏي بلندي . ان جي پاڪائي بيان ڪن ٿا ست ئي آسمان ۽ زمينون ۽ جيڪي انهن ۾ آهن ف٩٤
مِّنْ شَىْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ ؕ
۽ ڪا به شيءِ نه آهي ف٩٥ جيڪا ان کي ساراهيندي ان جي پاڪائي بيان نه ڪري ف٩٦ پر توهان انهن جي تسبيح نٿا سمجهو ف٩٧
اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿٤٤﴾ وَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَ
بيشڪ اهو حلم وارو بخشڻ وارو آهي ف٩٨ ۽ اي محبوب جڏهن تو قرآن پڙهيو، اسان تو تي ۽ انهن ۾
بَيْنَ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُوْرًا ﴿٤٥﴾ وَّجَعَلْنَا
جن جو آخرت تي ايمان نه آهي هڪ لڪل پردو ڪري ڇڏيو ف٩٩ ۽ اسان انهن جي دلين
عَلٰى قُلُوْبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَّفْقَهُوْهُ وَفِىْٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ؕ وَاِذَا
تي پردا وجهي ڇڏيا آهن جو ان کي نه سمجهن ۽ انهن جي ڪنن ۾ ٽانٽ ف١٠٠ ۽ جڏهن تون قرآن ۾
ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِى الْقُرْاٰنِ وَحْدَهٗ وَلَّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ نُفُوْرًا ﴿٤٦﴾
پنهنجي اڪيلي رب جي ياد ڪندو آهين ته اهي پٺي ڦيرائي ڀڄن ٿا نفرت ڪندي .

منزل ٤

ف٨٧ جن جي صحيح هجڻ تي عقل شاهدي ڏئي ۽ انهن سان نفس جي اصلاح ٿئي، انهن جي حفاظت لازم آهي. ڪن مفسرن فرمايو ته انهن آيتن جو حاصل مطلب توحيد، نيڪين ۽ عبادتن جو حڪم ڏيڻ ۽ دُنيا کان بي رغبتي ۽ آخرت جي طرف رغبت ڏيارڻ آهي. حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما فرمايو ته اهي ارڙهن آيتون لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ کان مَدْحُوْرًا تائين حضرت موسیٰ عليه السلام جي الواح ۾ هيون. انهن جي ابتدا توحيد جي حڪم سان ٿي ۽ انتها شرڪ جي ممانعت تي. هن مان معلوم ٿيو ته هر حڪمت جو اصل توحيد ۽ ايمان آهي ۽ ڪو به قول ۽ عمل اُن کان سواءِ قابل قبول نه آهي. ف٨٨ اها حڪمت جي خلاف ڳالهه ڪهڙي طرح چئو ٿا. ف٨٩ جو الله تعالیٰ جي لاءِ اولاد ثابت ڪريو ٿا، جيڪا

ع ١٠

جسم جي خاصيتن مان آهي ۽ الله تعالیٰ ان کان پاڪ آهي. پوءِ ان ۾ به پنهنجي وڏائي رکو ٿا جو پنهنجي لاءِ پٽ پسند ڪريو ٿا ۽ ان جي لاءِ ڌيئرون تجويز ڪريو ٿا. ڪيتري بي ادبي ۽ گستاخي آهي! ف٩٠ دليلن سان به، مثالن سان به حڪمتن سان به، عبرتن سان به جاءِ بجاءِ ان مضمون کي مختلف نمونن ۾ بيراين ۾ بيان فرمايو. ف٩١ ۽ نصيحت قبول ڪن. ف٩٢ ۽ حق کان ڏور ٿين. ف٩٣ ۽ ان سان مقابلو ٿئي، جيئن بادشاهن جو طريقو آهي. ف٩٤ زبانِ حال سان هن طرح ته انهن جو وجود ڪاريگر جي قدرت ۽ حڪمت تي دلالت ڪري ٿو يا زبانِ قال سان ۽ اهو ئي صحيح آهي. گهڻيون حديثون ان تي دلالت ڪن ٿيون ۽ سلف کان اهو ئي منقول آهي. ف٩٥ جماد، نبات ۽ حيوان مان زنده. ف٩٦ حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما فرمايو، هر زنده شيءِ الله تعالیٰ جي تسبيح ڪري ٿي ۽ هر شيءِ جي زندگي ان جي حيثيت مطابق آهي. مفسرن چيو ته دروازي کولڻ جو آواز ۽ ڇت جو چهڪڻ به تسبيح ڪرڻ آهي ۽ انهن سڀني جي تسبيح سُبحان الله وبحمده آهي. حضرت ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه کان نقل ٿيل آهي ته رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وسلم جن جي آڱر مبارڪ مان پاڻي جا چشما جاري ٿيندي اسان ڏٺا ۽ هي به اسان ڏٺو ته کائڻ جي وقت ۾ ڪاڌو تسبيح ڪندو هو (بخاري شريف). حديث شريف ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلی الله عليه وسلم جن فرمايو ته مان اُن پٿر کي سڃاڻان ٿو، جيڪو مون جي بعثت جي زماني ۾ مون کي سلام ڪندو هو (مسلم شريف). ابن عمر رضی الله تعالیٰ عنهما کان روايت آهي ته محبوب رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وسلم جن ڪاٺي جي هڪ ٿنڀي سان ٽيڪ فرمائي خطبو فرمائيندا هئا. جڏهن منبر ٺاهيو ويو ۽ محبوب سائين منبر تي جلوه افروز ٿيا، تڏهن اهو ٿنڀو روئڻ لڳو. محبوب ڪريم عليه الصلوٰة والتسليمات جن ان تي ڪرم جو هٿ گهمايو ۽ شفقت فرمائي ۽ تسڪين ڏني (بخاري شريف). انهن سڀني حديثن مان جماد جو ڪلام ۽ تسبيح ڪرڻ ثابت ٿيو. ف٩٧ ٻولين جي مختلف هجڻ جي ڪري يا سمجهڻ جي ڏکيائي جي سبب. ف٩٨ جو ٻانهن جي غفلت تي عذاب ۾ جلدي نٿو فرمائي. ف٩٩ جو اهي توهان کي ڏسي نه سگهيا. شان نزول. جڏهن آيت تَبَّتْ يَدَا نازل ٿي. تڏهن ابولهب جي زال پٿر کڻي آئي. محبوب سائين جن حضرت ابوبڪر رضي الله تعالیٰ عنه سان گڏ تشريف فرما هئا. ان محبوب سائين جن کي نه ڏٺو ۽ حضرت ابوبڪر صديق رضی الله تعالیٰ عنه کي چوڻ لڳي، توهان جو آقا ڪٿي آهي؟ مون کي معلوم ٿيو آهي ته ان منهنجي گلا ڪئي آهي. حضرت ابوبڪر صديق رضی الله تعالیٰ عنه فرمايو ته اهي شعرگوئي ڪونه ٿا ڪن، پوءِ اُها هي چوندي واپس ٿي ته مان سندن مٿو چُلڻ جي لاءِ هي پٿر آندو هو. حضرت صديق اڪبر رضی الله تعالیٰ عنه، محبوب رحمت عالم صلی الله عليه وسلم جن کي عرض ڪيو ته ان محبوب سائين کي نه ڏٺو آهي. پاڻ فرمايائون ته منهنجي ۽ ان جي وچ ۾ هڪ ملائڪ حائل رهيو. ان واقعي جي متعلق هي آيت نازل ٿي. ف١٠٠ بوجهه، جنهن جي ڪري اهي قرآن شريف نه ٿا ٻُڌن.

نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُوْنَ بِهٖٓ اِذْ يَسْتَمِعُوْنَ اِلَيْكَ وَاِذْ هُمْ
اسان خُوب ڄاڻون ٿا جنهن لاءِ اهي ٻُڌن ٿا ف١٠١ جڏهن تنهنجي طرف ڪن لڳائُن ٿا ۽ جڏهن پاڻ ۾
نَجْوٰٓى اِذْ يَقُوْلُ الظّٰلِمُوْنَ اِنْ تَتَّبِعُوْنَ اِلَّا رَجُلًا مَّسْحُوْرًا (٤٧)
مشورو ڪندا آهن جڏهن جو ظالم چوندا آهن توهان نه پٺيان نه لڳا آهيو مگر هڪ اهڙي ماڻهوءَ جي جنهن تي جادو ٿيل آهي
اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوْا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوْا فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ
ف١٠٢ ڏس انهن تنهنجي واسطي ڪهڙا مثال ٺاهيا پوءِ گمراهه ٿيا جو رستو نه ٿا لهي
سَبِيْلًا (٤٨) وَقَالُوْٓا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَّرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ خَلْقًا
سگهن. ۽ چوڻ لڳا ڇا جڏهن اسان هڏا ۽ ذرا ذرا ٿي وينداسين ڇا سچ پچ نئين سر اٿاريا
جَدِيْدًا (٤٩) قُلْ كُوْنُوْا حِجَارَةً اَوْ حَدِيْدًا (٥٠) اَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ
وينداسين ف١٠٣ تون فرماءِ ته پٿر يا لوهه ٿي وڃو. يا ٻي مخلوق جيڪا توهان جي خيال ۾
فِيْ صُدُوْرِكُمْ فَسَيَقُوْلُوْنَ مَنْ يُّعِيْدُنَا قُلِ الَّذِيْ فَطَرَكُمْ
وڏي هجي ف١٠٤ پوءِ اجهو چوندا اسان کي وري ڪير پيدا ڪندو؟ تون فرماءِ اهو ئي جنهن توهان کي
اَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُوْنَ اِلَيْكَ رُءُوْسَهُمْ وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هُوَ
پهرين ڀيري پيدا ڪيو، پوءِ هاڻي تنهنجي طرف مسخريءَ سان مٿو لوڏي چوندا اهو ڪڏهن آهي ف١٠٥
قُلْ عَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنَ قَرِيْبًا (٥١) يَوْمَ يَدْعُوْكُمْ فَتَسْتَجِيْبُوْنَ بِحَمْدِهٖ
تون فرماءِ شايد ته ويجهو ئي هجي. جنهن ڏينهن اهو توهان کي سڏيندو ف١٠٦ پوءِ توهان ان جي تعريف ڪندي
وَتَظُنُّوْنَ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيْلًا (٥٢) وَقُلْ لِّعِبَادِيْ يَقُوْلُوا الَّتِيْ
هليا ايندؤ ۽ ف١٠٧ سمجهندؤ ته توهان نه رهيا مگر ٿورو ف١٠٨. ۽ منهنجن ف١٠٩ ٻانهن کي فرماءِ ف١١٠ اها ڳالهه چون
هِيَ اَحْسَنُ اِنَّ الشَّيْطٰنَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ اِنَّ الشَّيْطٰنَ كَانَ
جيڪا سڀ کان چڱي هجي ف١١١ بيشڪ شيطان انهن جي وچ ۾ فساد وجهي ٿو، بيشڪ شيطان ماڻهوءَ
لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِيْنًا (٥٣) رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْ اِنْ يَّشَاْ يَرْحَمْكُمْ
جو کليل دُشمن آهي. توهان جو رب توهان کي خوب ڄاڻي ٿو، اهو گهري ته توهان تي رحم ڪري ف١١٢
اَوْ اِنْ يَّشَاْ يُعَذِّبْكُمْ وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ وَكِيْلًا (٥٤) وَرَبُّكَ
گهري ته توهان کي عذاب ڏئي، ۽ اسان توکي انهن تي وڪيل بڻائي نه موڪليو ف١١٣. ۽ تنهنجو رب

ف١٠١ يعني ٻُڌن ٿا مسخريءَ ۽ تڪذيب جي لاءِ.
ف١٠٢ پوءِ انهن مان ڪي توهان کي مجنون چون ٿا، ڪي ساحر، ڪي ڪاهن ۽ ڪي شاعر چون ٿا.
ف١٠٣ اِها ڳالهه انهن وڏي تعجب سان چئي ته مرڻ ۽ مٽيءَ ۾ ملي وڃڻ کان پوءِ زنده ڪرڻ کي انهن گهڻو ڏور ۽ ناممڪن سمجهيو. الله تعاليٰ انهن جو رد فرمايو ۽ پنهنجي حبيب عليه الصلوٰة والسلام جن کي ارشاد فرمايو.
ف١٠٤ ۽ حياتي کان پري هجي. جان ان سان ڪڏهن متعلق نه ٿي هجي، پوءِ به الله تعاليٰ توهان کي جيئرو ڪندو ۽ پهرين حالت جي طرف واپس فرمائيندو، ڪهڙي به جاءِ تي هڏيون ۽ ان جي جسم جا ٽڪرا هجن، انهن کي جيئرو ڪرڻ ان جي قدرت کان ڪهڙو پري آهي. انهن سان ته جان پهريائين متعلق رهي چُڪي آهي.
ف١٠٥ يعني قيامت ڪڏهن قائم ٿيندي ۽ مُئل ڪڏهن اٿاريا ويندا.
ف١٠٦ قبرن کان قيامت جي ميدان جي جاءِ جي طرف.
ف١٠٧ پنهنجن مٿن مان مٽي ڇنڊيندي ۽ سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ چوندي ۽ هي اقرار ڪندي ته الله تعاليٰ ئي پيدا ڪرڻ وارو ۽ مرڻ کان پوءِ اٿارڻ وارو آهي.
ف١٠٨ دنيا ۾ يا قبرن ۾. ف١٠٩ ايمان وارن. ف١١٠ ته اهي ڪافرن کي.
ف١١١ نرم هجي يا پاڪ هجي، ادب ۽ تهذيب جي هجي، ارشاد ۽ هدايت جي هجي. ڪافر جيڪڏهن بيهودگي ڪن ته انهن جو جواب ساڳئي انداز ۾ نه ڏنو وڃي. شان نزول:- مُشرڪ، مسلمانن سان بُرو ڳالهائيندا ۽ انهن کي تڪليفون ڏيندا هُئا. انهن حضور محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن کي انهن جي شڪايت ڪئي، ان تي هي آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ مسلمانن کي ٻڌايو ويو ته اهي ڪافرن جي جاهلاڻي ڳالهين ۾ اُهڙو ئي جواب نه ڏين، صبر ڪن ۽ يَهْدِيْكُمُ اللّٰهُ چون. اهو حُڪم قتال ۽ جهاد جي حُڪم کان اڳ هو، بعد ۾ منسوخ ٿي ويو ۽ ارشاد فرمايو ويو يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۽ هڪ قول هي آهي ته هيءَ آيت حضرت عمر فاروق اعظم رضي الله تعاليٰ عنه جي حق ۾ نازل ٿي. هڪ ڪافر سندن شان ۾ بيهودو ڪلمو زبان مان ڪڍيو هو، الله تعاليٰ کيس صبر ڪرڻ ۽ معاف ڪرڻ جو حڪم ڏنو.
ف١١٢ ۽ توهان کي توبهه ۽ ايمان جي توفيق عطا فرمائي.
ف١١٣ جو توهان انهن جي اعمال جا ذميوار ٿيو.

ع ١٢ ٥ ٥

اَعْلَمُ بِمَنْ فِی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيّٖنَ
خوب ڄاڻي ٿو جيڪي به آسمانن ۽ زمين ۾ آهن ف١١٤ ۽ بيشڪ اسان هڪڙن نبين کي ٻين تي نضيلت
عَلٰی بَعْضٍ وَّاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُوْرًا ﴿٥٥﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ مِّنْ
ڏني ف١١٥ ۽ داوُد کي زبور عطا فرمايو ف١١٦ تون فرماءِ پڪاريو انهن کي جن کي الله کان سواءِ گمان
دُوْنِهٖ فَلَا يَمْلِكُوْنَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيْلًا ﴿٥٦﴾ اُولٰٓئِكَ
ڪندا آهيو پوءِ اهي نه اختيار نه ٿا رکن توهان کان تڪليف ٽارڻ جو ۽ نه ڦيرڻ جو ف١١٧.
الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ يَبْتَغُوْنَ اِلٰی رَبِّهِمُ الْوَسِيْلَةَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ
اهي مقبول ٻانها جن جي اهي ڪافر پوڄا ڪندا آهن ف١١٨ اهي پاڻ ئي پنهنجي رب جي طرف وسيلو ڳوليندا آهن ته انهن ۾ ڪير وڌيڪ
وَيَرْجُوْنَ رَحْمَتَهٗ وَيَخَافُوْنَ عَذَابَهٗ ؕ اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ
ويجهو آهي ف١١٩ ان جي رحمت ۾ اميد رکندي ۽ ان جي عذاب کان ڊڄندا آهن ف١٢٠ بيشڪ تنهنجي رب جو عذاب ڊڄڻ جي
مَحْذُوْرًا ﴿٥٧﴾ وَاِنْ مِّنْ قَرْيَةٍ اِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوْهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ
شيءِ آهي ۽ ڪو به ڳوٺ نه آهي مگر هي ته اسان ان کي قيامت جي ڏينهن کان اڳي تباهه ڪنداسي
اَوْ مُعَذِّبُوْهَا عَذَابًا شَدِيْدًا ؕ كَانَ ذٰلِكَ فِی الْكِتٰبِ مَسْطُوْرًا ﴿٥٨﴾
يا ان کي سخت عذاب ڏينداسي ف١٢١ هي ڪتاب ۾ ف١٢٢ لکيل آهي.
وَمَا مَنَعَنَآ اَنْ نُّرْسِلَ بِالْاٰيٰتِ اِلَّآ اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُوْنَ ؕ وَ
۽ اسان اهڙين نشانين موڪلڻ کان هن ڪري رڪيا سي جو انهن کي اڳين ڪوڙو سمجهيو ف١٢٣
اٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوْا بِهَا ؕ وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيٰتِ اِلَّا
۽ اسان ثمود کي ف١٢٤ ڏاچي ڏني اکين کولڻ جي واسطي ف١٢٥ پوءِ انهن ان تي زيادتي ڪئي ف١٢٦ ۽ اسان اهڙيون نشانيون
تَخْوِيْفًا ﴿٥٩﴾ وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ ؕ وَمَا جَعَلْنَا
نه موڪليندا آهيون مگر ڊيڄارڻ جي واسطي ف١٢٧ ۽ جڏهن اسان توکي فرمايو ته سڀ ماڻهو تنهنجي رب جي قابو هيٺ آهن ف١٢٨ ۽ اسان نه ڪيو اهو
الرُّءْيَا الَّتِیْٓ اَرَيْنٰكَ اِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُوْنَةَ فِی
ڏيکارڻ ف١٢٩ جو توکي ڏيکاريو هو ف١٣٠ مگر ماڻهن جي آزمائش جي واسطي ف١٣١ ۽ اهو وڻ جنهن تي قرآن ۾ لعنت
الْقُرْاٰنِ ؕ وَنُخَوِّفُهُمْ ۙ فَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَبِيْرًا ﴿٦٠﴾ ع وَاِذْ قُلْنَا
آهي ف١٣٢ ۽ اسان انهن کي ڊيڄاريندا آهيون ف١٣٣ پوءِ انهن کي زياده نه ٿيندي آهي مگر وڏي سرڪشي. ۽ ياد ڪريو جڏهن

منزل ٤

ف١١٤ سڀني جي احوال کي ۽ ان کي نه ڪير ڪنهن جي لائق آهي. ف١١٥ مخصوص فضائل سان، جيئن حضرت ابراهيم عليه السلام کي خليل ڪيو، حضرت موسیٰ عليه السلام کي ڪليم ۽ محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه واله وسلم جن کي حبيب. ف١١٦ زبور ڪتاب الاهي آهي، جيڪو حضرت داوُد عليه السلام تي نازل ٿيو. هن ۾ هڪ سؤ پنجاهه سورتون آهن. سڀني ۾ دعا ۽ الله تعالیٰ جي ثنا ۽ ان جي تحميد ۽ تمجيد آهي، نه ان ۾ حلال ۽ حرام جو بيان، نه فرائض، نه حدود ۽ احڪام. هن آيت ۾ خصوصيت سان حضرت داوُد عليه السلام جو نالو وٺي ذڪر فرمايو ويو. مفسرن ان جا چند سبب بيان ڪيا آهن: هڪ هي ته هن آيت ۾ بيان فرمايو ويو ته نبين سڳورن ۾ الله تعالیٰ ڪن کي ڪن تي فضيلت ڏني. پوءِ ارشاد ڪيائين ته حضرت داوُد عليه السلام کي زبور عطا ڪيو هن جي باوجود، جو حضرت داوُد عليه السلام کي نبوت سان گڏ ملڪ به عطا ڪيو هو، پر ان جو ذڪر نه فرمايائين. هن ۾ تنبيهه آهي ته آيت ۾ جنهن فضيلت جو ذڪر آهي، اها علم جي فضيلت آهي. نه مال ۽ ملڪ جي فضيلت. ٻيو سبب هي آهي ته الله تعالیٰ زبور ۾ فرمايو آهي ته (محبوب) محمد خاتم الانبياء آهن ۽ سندن امت خير الامم. انهيءَ سبب کان آيت ۾ حضرت داوُد عليه السلام ۽ زبور جو ذڪر خصوصيت سان فرمايو ويو. ٽيون سبب هي آهي ته يهودين جو گمان هو ته حضرت موسیٰ عليه السلام کان پوءِ ڪو به نبي نه آهي ۽ توريت کان پوءِ ڪو به ڪتاب نه آهي. هن آيت ۾ حضرت داوُد عليه السلام کي زبور عطا فرمائڻ جو ذڪر ڪري يهودين جي تڪذيب ڪئي وئي ۽ انهن جي دعویٰ جو بطلان ظاهر فرمايو ويو. مطلب ته هيءَ آيت محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه واله وسلم جن جي فضيلت ڪبریٰ تي دلالت ڪري ٿي. قطعه:

اے وصف تو در کتابِ موسیٰ ✽ وے نعتِ تو در زبورِ داوٗد.
مقصود توئی ز آفرینش ✽ باقی بہ طفیلِ تست موجود.

ف١١٧ شان نزول: ڪافر جڏهن سخت ڏڪر ۾ مبتلا ٿيا ۽ نوبت ايستائين پهتي جو ڪتا ۽ مردار به کائي ويا ۽ مجبور ٿي محبوب پاڪ صاحب لولاڪ صلی الله تعالیٰ عليه وسلم جن جي حضور ۾ فرياد آندائون ۽ کين دعا جي التجا ڪيائون. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي ۽ فرمايو ته جڏهن بتن کي خدا ڄاڻيو ٿا، ته پوءِ ان وقت انهن کي سڏيو ۽ اهي توهان جي مدد ڪن ۽ جڏهن توهان ڄاڻو ٿا ته اهي توهان جي مدد نه ٿا ڪري سگهن ته پوءِ انهن کي ڇو معبود ٺاهيو ٿا. ف١١٨ جيئن حضرت عيسیٰ، حضرت عزير ۽ ملائڪ. شان نزول: ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه فرمايو ته هيءَ آيت عرب جي هڪ جماعت جي حق نازل ٿي، جيڪي جنن جي هڪ ٽولي کي پوڄيندا هئا. انهن جنن اسلام آندو ۽ انهن جي پوڄيندڙن کي خبر نه ٿي. الله تعالیٰ هيءَ آيت نازل فرمائي ۽ کين عار ڏياريو.

ع ٨ ٦

ف١١٩ ته جيئن جيڪو سڀني کان وڌيڪ مقرب هجي ان کي وسيلو بڻائين. مسئلو: هن مان معلوم ٿيو ته مقرب ٻانهن کي بارگاهه الاهي ۾ وسيلو بڻائڻ جائز ۽ الله تعالیٰ جي مقبول ٻانهن جو اهو ئي طريقو آهي. ف١٢٠ ڪافر انهن کي ڪهڙي طرح معبود سمجهن ٿا. ف١٢١ قتل وغيره سان جڏهن اهي ڪفر ڪن ۽ گناهن ۾ مبتلا ٿين. حضرت ابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنه فرمايو ته جنهن ڳوٺ ۾ زنا ۽ وياج جي گهڻائي ٿئي ٿي ته الله تعالیٰ ان جي هلاڪت جو حڪم ڏئي ٿو. ف١٢٢ لوح محفوظ ۾. ف١٢٣ ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما فرمايو ته مڪي وارن نبي ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وسلم جن کي چيو هو ته صفا جبل کي سونو ڪريو ۽ جبلن کي مڪي جي سرزمين کان هٽايو ته ان تي الله تعالیٰ پنهنجي حبيب ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وسلم جن کي وحي فرمايو ته توهان جي امت کي مهلت ڏني وڃي ۽ جيڪڏهن توهان فرمايو ته جيڪو انهن طلب ڪيو آهي سو پورو ڪيو وڃي، پر جيڪڏهن پوءِ به اهي ايمان نه آڻين ته پوءِ کين هلاڪ ڪري تباهه ۽ برباد ڪيو ويندو. هن ڪري ته اسان جي سنت اها ئي آهي ته جڏهن ڪا قوم نشاني طلب ڪري ايمان نه ٿي آڻي، تڏهن اسان ان کي هلاڪ ڪري ڇڏيون ٿا ۽ مهلت نه ٿا ڏيون. ايئن ئي اسان اڳين سان ڪيو آهي. انهيءَ بيان ۾ هيءَ آيت نازل ٿي. ف١٢٤ سندس طلب مطابق. ف١٢٥ يعني واضح حجت. ف١٢٦ ۽ ڪفر ڪيائون جو ان جي من الله هجڻ کان انڪاري ٿي ويا. ف١٢٧ جلد اچڻ واري عذاب کان. ف١٢٨ ان جي قدرت جي قبضي ۾ پوءِ توهان تبليغ فرمايو ۽ ڪنهن جو خوف نه ڪريو. الله تعالیٰ توهان جو نگهبان آهي. ف١٢٩ يعني آيات الاهي جي عجائب جي مشاهدي جو. ف١٣٠ معراج جي رات سجاڳي جي حالت ۾. ف١٣١ يعني مڪي وارن جي. اهڙيءَ طرح جڏهن محبوب نبي ڪريم صلی الله عليه وسلم جن انهن کي معراج جي واقعي جي خبر ڏني ته انهن ان جي تڪذيب ڪئي ۽ مرتد ٿي ويا ۽ مسخري ڪان بيت المقدس جي عمارت جو نقشو معلوم ڪرڻ لڳا. حضور انور جن سارو نقشو ٻڌائي ڇڏيو ته پوءِ ان تي ڪافر حضور جن کي جادوگر چوڻ لڳا. ف١٣٢ يعني ٿوهر جو وڻ، جيڪو جهنم ۾ پيدا ٿئي ٿو. ان کي آزمائش جو سبب بڻائي ڇڏيائين ايستائين جو ابوجهل چيو محمد مصطفیٰ صلی الله تعالیٰ عليه وسلم جن توهان کي جهنم جي باهه کان ڊيڄارن ٿا ۽ اها پٿرن کي ساڙي ڇڏيندي، وري هي به فرمائن ٿا ته ان ۾ وڻ ٿيندا. باهه ۾ وڻ ڪٿي رهي سگهي ٿو. انهن اهو اعتراض ڪيو ۽ قدرت الاهي کان غافل رهيا ۽ نه سمجهيائون ته ان قادر مختار جي قدرت کان باهه ۾ وڻ پيدا ڪرڻ ڪجهه پري نه آهي. سمندر هڪ جيت ٿئي ٿو، جيڪو باهه ۾ پيدا ٿئي ٿو، ترڪي شهر ۾ ان جي اُن جون رماليون ٺاهيون ويندڙيون هيون ۽ سڙنديون نه هيون. اُن پکي ٿا سڏائي وڃن ٿيون. الله تعالیٰ جي قدرت کان باهه ۾ وڻ پيدا ڪرڻ ڪهڙو پري آهي. ف١٣٣ دنيا ۽ دنيوي خوفناڪ ڪمن کان.

✽ جيڪي ميري ٿي وڃن ٿيون باهه ۾ وجهي صاف ڪيون وينديون هيون

لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ ؕ قَالَ ءَاَسْجُدُ لِمَنْ

اسان ملائڪن کي حڪم ڏنو تہ آدم کي سجدو ڪريو ف١٣٤ پوءِ انھن سڀني سجدو ڪيو سواءِ ابليس جي ف١٣٥ چيائين ڇا آءٌ ان کي سجدو ڪريان

خَلَقْتَ طِيْنًا ﴿٦١﴾ قَالَ اَرَءَيْتَكَ هٰذَا الَّذِيْ كَرَّمْتَ عَلَيَّ ؗ لَئِنْ

جنھن کي تو مٽي مان بڻايو. چيائين ڀلا ڏس تہ ھي جنھن کي تو مون کان ڏيک عزت وارو ڪيو ف١٣٦ جيڪڏھن تو مون کي

اَخَّرْتَنِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَاَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهٗٓ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٦٢﴾ قَالَ

قيامت تائين مھلت ڏني تہ ضرور مان ان جي اولاد کي پيھي رکندس ف١٣٧ مگر ٿورا ف١٣٨ فرمايو ٿين تہ

اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَاِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُوْرًا ﴿٦٣﴾

پري ٿيءُ ف١٣٩ پوءِ انھن مان جيڪو تنھنجي پيروي ڪندو پوءِ بيشڪ سڀني جو بدلو جھنم آھي پورو پورو سزا .

وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ

۽ ڀلي پيرپيٽي ڇڏ انھن مان جنھن تي بہ تنھنجو وس ھلي پنھنجي آواز سان ف١٤٠ ۽ انھن تي ڪاھ ڪري اچ پنھنجن

بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ وَعِدْهُمْ ؕ

سوارن ۽ پنھنجن پيادن سان ف١٤١ ۽ انھن جو شريڪ ٿي مالن ۽ ٻارن ۾ ف١٤٢ ۽ انھن کي واعدا ڏي ف١٤٣

وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ اِلَّا غُرُوْرًا ﴿٦٤﴾ اِنَّ عِبَادِيْ لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ

۽ شيطان انھن سان واعدو نہ ڪندو آھي مگر ٺڳيءَ جو. بيشڪ جيڪي منھنجا ٻانھا آھن ف١٤٤ انھن تي تو کي ڪا

سُلْطٰنٌ ؕ وَكَفٰى بِرَبِّكَ وَكِيْلًا ﴿٦٥﴾ رَبُّكُمُ الَّذِيْ يُزْجِيْ لَكُمُ الْفُلْكَ

طاقت نہ آھي، ۽ تنھنجو رب ڪافي آھي ڪارساز ف١٤٥. توھان جو رب اھو آھي جيڪو توھان جي واسطي درياءَ ۾

فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ ؕ اِنَّهٗ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا ﴿٦٦﴾ وَاِذَا

ٻيڙا جاري رکندو آھي جو ف١٤٦ تہ توھان سندس فضل تلاش ڪريو بيشڪ اھو توھان تي مھربان آھي. ۽ جڏھن

مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُوْنَ اِلَّآ اِيَّاهُ ۚ فَلَمَّا نَجّٰىكُمْ

توھان کي درياءَ ۾ مصيبت پھچي ٿي ف١٤٧ تہ ان کان سواءِ توھانجا سڀ معبود گم ٿي ويندا آھن ف١٤٨ پوءِ جڏھن اھو توھان کي ڇوٽڪارو

اِلَى الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْ ؕ وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُوْرًا ﴿٦٧﴾ اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ يَّخْسِفَ

ڏيئي خشڪيءَ ڏانھن پھچائي ٿو تہ منھن ڦيرايو ٿا ف١٤٩ ۽ انسان وڏو ناشڪرو آھي. ڇا توھان ف١٥٠ بي خوف ٿي ويا آھن

بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوْا لَكُمْ

کان جو اھو سڪ جي ڪناري تي ئي توھان کي زمين ۾ ٻڏي ڇڏي ف١٥١ يا توھان تي پٿرن وسائي ف١٥٢ پوءِ توھان پنھنجو ڪو

ف١٣٤ تحيت جو. ف١٣٥ شيطان. ف١٣٦ ۽ ان کي مون تي فضيلت ڏنئي ۽ ان کي سجدو ڪرائيي، پوءِ مان قسم کڻان ٿو تہ. ف١٣٧ گمراھ ڪري.

ف١٣٨ جن کي الله تعالیٰ بچائي ۽ محفوظ رکي، اھي ان جا مخلص ٻانھا آھن شيطان جي ان ڪلام تي الله تبارڪ و تعالیٰ ان کي.

ف١٣٩ نفخہ اوليٰ يعني پھرين ڦوڪ تائين توکي مھلت ڏني ويئي.

ف١٤٠ وسوسا وجھي ۽ نافرماني جي طرف سڏي. ڪن عالمن فرمايو تہ ان مان مراد ڳائڻ، باجي ۽ راند روند جا آواز آھن. ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنھما کان نقل ٿيل آھي تہ جيڪو آواز الله تعالیٰ جي مرضي جي خلاف وات مان نڪري سو شيطاني آواز آھي.

ف١٤١ يعني پنھنجا سڀ مڪر پورا ڪر ۽ پنھنجن سڀني لشڪرن کان مدد وٺ.

ف١٤٢ زجاج چيو تہ جيڪو گناھ مال ۾ ھجي يا اولاد ۾، ابليس ان ۾ شريڪ آھي. جيئن تہ وياج ۽ ٻيا مال حاصل ڪرڻ جا حرام طريقا ۽ فسق وممنوعات ۾ خرچ ڪرڻ ۽ زڪواة نہ ڏيڻ مالي امور آھن جن ۾ شيطان جي شرڪت آھي. زنا ۽ ناجائز طريقي سان اولاد حاصل ڪرڻ، اولاد ۾ شيطان جي شرڪت آھي.

ف١٤٣ پنھنجي عبادت تي.

ف١٤٤ نيڪ، مخلص نبي سڳورا ۽ فضل ۽ صلاح وارا.

ف١٤٥ انھن کي تو کان محفوظ رکندو ۽ شيطاني فريبن ۽ وسوسن کي دفع فرمائيندو.

ف١٤٦ ان ۾ واپارن جي لاءِ سفر ڪري.

ف١٤٧ ۽ ٻڏڻ جو انديشو ڪريو ٿا.

ف١٤٨ ۽ انھن ڪوڙن معبودن مان ڪنھن جو نالو زبان تي نہ ٿا اچي، ان وقت الله تعالیٰ کان حاجت روائي چاھيو ٿا.

ف١٤٩ ان جي توحيد کان ۽ وري انھن بيڪار بتن جي پوڄا شروع ڪري ڏيو ٿا.

ف١٥٠ درياءَ مان ڇوٽڪارو لھي ڪري.

ف١٥١ جيئن قارون کي ڌٻائي ڇڏيو ھئائين. مقصد ھي آھي تہ زمين ۽ درياءَ سڀ ان جي قدرت ھيٺ آھن. جيئن اھو سمنڊ ۾ ٻوڙڻ ۽ بچائڻ ٻنهي تي قادر آھي. ايئن ئي خشڪيءَ ۾ بہ زمين جي اندر ڌٻائي ڇڏڻ ۽ محفوظ رکڻ ٻنهي تي قادر آھي. خشڪي ھجي يا پاڻي، ھر جاءِ تي ٻانھن جي رحمت جو محتاج آھي، اھو زمين ۾ ڌٻائڻ تي بہ قادر آھي ۽ ھي بہ قدرت رکي ٿو تہ.

ف١٥٢ جيئن لوط عليه السلام جي قوم تي موڪليو ھئائين.

وَكِيلًا ﴿٦٨﴾ اَمْ اَمِنْتُمْ اَنْ يُّعِيْدَكُمْ فِيْهِ تَارَةً اُخْرٰى فَيُرْسِلَ
حمايتي نه لهو ف١٥٣. يا بي خوف ٿي ويٺا آهن ڪان جو توهان کي ٻيءَ ڀيري درياء ۾ آڻي، پوءِ توهان تي جهاز
عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيْحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ۙ ثُمَّ لَا تَجِدُوْا
توڙيندڙ آنڌي موڪلي پوءِ توهان کي توهان جي ڪفر جي سبب ٻوڙي ڇڏي، پوءِ پنهنجي واسطي ڪو به اهڙو نه لهو
لَكُمْ عَلَيْنَا بِهٖ تَبِيْعًا ﴿٦٩﴾ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيْٓ اٰدَمَ وَحَمَلْنٰهُمْ فِي الْبَرِّ
جيڪو ان تي اسان جو پيڇو ڪري ف١٥٤ ۽ بيشڪ اسان آدم جي اولاد کي عزت ڏني ف١٥٥ ۽ انهن کي خشڪي ۽ درياءَ
وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنٰهُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلٰى كَثِيْرٍ مِّمَّنْ
۾ ف١٥٦ اسوار ڪيو ۽ انهن کي پاڪ شين جي روزي ڏني ف١٥٧ ۽ انهن کي پنهنجي گهڻي مخلوق کان وڌيڪ
خَلَقْنَا تَفْضِيْلًا ﴿٧٠﴾ يَوْمَ نَدْعُوْا كُلَّ اُنَاسٍۭ بِاِمَامِهِمْ ۚ فَمَنْ
فضيلت بخشي ف١٥٨ جنهن ڏينهن اسان هر جماعت کي ان جي امام سان گڏ سڏ ڪنداسي ف١٥٩ پوءِ جنهن کي
اُوْتِيَ كِتٰبَهٗ بِيَمِيْنِهٖ فَاُولٰٓئِكَ يَقْرَءُوْنَ كِتٰبَهُمْ وَلَا يُظْلَمُوْنَ
سندس عمل نامو سڄي هٿ ۾ ڏنو ويو پوءِ اهي ماڻهو پنهنجو لکيو پڙهندا ۽ ف١٦٠ ڌاڳي برابر به انهن سان ظلم نه ڪيو
فَتِيْلًا ﴿٧١﴾ وَمَنْ كَانَ فِيْ هٰذِهٖٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى
ويندو ف١٦١ ۽ جيڪو هن حياتيءَ ۾ ف١٦٢ انڌو ٿيو اهو آخرت ۾ به انڌو رهندو ف١٦٣
وَاَضَلُّ سَبِيْلًا ﴿٧٢﴾ وَاِنْ كَادُوْا لَيَفْتِنُوْنَكَ عَنِ الَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ
۽ اڃا به وڌيڪ گمراه. ۽ قريب هو جو اهي توکي ڪا لغزش ڏين ها اسان جي وحي کان جيڪا اسان توڏي موڪلي
اِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهٗ ۖ وَاِذًا لَّاتَّخَذُوْكَ خَلِيْلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَآ
جو تون اسان جي طرف ٻيو ڪجهه نسبت ڪرين ۽ ائين هجي ها ته اهي توکي پنهنجو گهرو دوست بڻائن ها ف١٦٤ ۽ جيڪڏهن
اَنْ ثَبَّتْنٰكَ لَقَدْ كِدْتَّ تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيْلًا ﴿٧٤﴾ اِذًا لَّاَذَقْنٰكَ
اسان توکي ف١٦٥ ثابت قدم نه رکون ها ته قريب هو جو تون انهن جي طرف ٿورڙو جهڪي پوين ها - ۽ ائين هجي ها ته
ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيْرًا ﴿٧٥﴾
اسان توکي ٻيڻي حياتي ۽ ٻيڻي موت ف١٦٦ جو مزو ڏيون ها پوءِ تون اسان جي آڏو پنهنجو ڪو مددگار نه لهين ها
وَاِنْ كَادُوْا لَيَسْتَفِزُّوْنَكَ مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوْكَ مِنْهَا وَاِذًا
۽ بيشڪ قريب هو جو اهي هن زمين مان ف١٦٧ تنهنجا پير ڇڏائن جو توکي ان مان ٻاهر ڪڍن ۽ ائين

ف١٥٣ جيڪو توهان کي بچائي سگهي. ف١٥٤ ۽ اسان کان معلوم ڪري سگهي ته اسان ائين ڇو ڪيو، ڇو ته اسين قادر مختار آهيون، جيڪي چاهيون ٿا ڪريون ٿا، اسان جي ڪم ۾ دخل ڏيڻ وارو ۽ دم هڻڻ وارو نه آهي. ف١٥٥ عقل، علم، گويائي، پاڪ صورت وچٿرو قد، ۽ زندگي ۽ آخرت جون تدبيرون ۽ سڀني شين تي غلبو ۽ قابو عطا فرمائي ۽ ان کان سواءِ ٻيون گهڻيون ئي فضيلتون ڏئي ڪري. ف١٥٦ جانورن ۽ ٻين سوارين ۽ ٻيڙين ۽ جهازن وغيره ۾. ف١٥٧ لطيف، خوشذائقه حيواني ۽ نباتي، هر قسم جون غذائون چڱي طرح پڪل، ڇو ته انسان کان سواءِ حيوان ۾ پڪل غذا ٻئي ڪنهن جي خوراڪ نه آهي. ف١٥٨ احسن جو قول آهي ته اڪثر مان ڪُل مُراد آهي ۽ اڪثر جو لفظ ڪل جي معنيٰ ۾ استعمال ڪيو ويو آهي. قرآن ڪريم ۾ به ارشاد ٿيو وَاَكْثَرُهُمْ كٰذِبُوْنَ ۽ مَا يَتَّبِعُ اَكْثَرُهُمْ اِلَّا ظَنًّا ۾ اڪثر ڪُل جي معنيٰ ۾ آهي، انهيءَ ڪري ملائڪ به ان ۾ داخل آهن ۽ خاص انسان يعني نبي سڳورا خاص ملائڪن کان افضل آهن ۽ صالح بشر عام ملائڪن کان. حديث شريف ۾ آهي ته مؤمن الله تعاليٰ وٽ ملائڪن کان وڌيڪ عزت رکي ٿو. سبب هي آهي ته ملائڪ عبادت تي مخلوق آهن، اها انهن جي پيدائشي عادت آهي. انهن ۾ عقل آهي، شهوت نه آهي ۽ چوپاين ۾ شهوت آهي، عقل نه آهي ۽ ماڻهو شهوت ۽ عقل ٻنهي جو جامع آهي. پوءِ جنهن شهوت کي عقل تي غالب ڪيو اهو جانورن کان بدتر آهي ف١٥٩ جنهن جي اها دنيا ۾ تابعداري ڪندو هو. حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما فرمايو ته ان مان اهو وقت جو امام مُراد آهي، جنهن جي دعوت تي دنيا ۾ ماڻهو هليا، توڙي اُن حق جي دعوت ڏني هجي يا باطل جي. مطلب ته هر قوم پنهنجي سردار وٽ گڏ ٿيندي، جنهن جي حُڪم تي دنيا ۾ هلندي هئي ۽ ڪين انهيءَ جي نالي سان سڏيو ويندو ته اي فلاڻي جا تابعدارو! ف١٦٠ نيڪ ماڻهو جيڪي دنيا ۾ بصيرت وارا هئا ۽ سڌيءَ واٽ تي رهيا. انهن کي سندن اعمال ناما سڄي هٿ ۾ ڏنا ويندا، اهي ان ۾ نيڪيون ۽ عبادتون ڏسندا، ته ان کي ذوق ۽ شوق سان پڙهندا ۽ جيڪي بدبخت آهن، ڪافر آهن، انهن کي سندن اعمال ناما کٻي هٿ ۾ ڏنا ويندا، اهي انهن کي ڏسي شرمندا ٿيندا ۽ دهشت کان پوري طرح پڙهڻ تي قادر نه ٿيندا. ف١٦١ يعني عملن جي ثواب ۾ انهن کان ادنيٰ ڪمي نه ڪئي ويندي. ف١٦٢ دنيا جي حق جي ڏسڻ کان. ف١٦٣ چو ته ڪاري جي وات کان معنيٰ هي آهي ته جيڪو دنيا ۾ ڪافر گمراه آهي، اهو آخرت ۾ انڌو ٿيندو، ڇو ته دنيا ۾ توبهه مقبول نه آهي. ف١٦٤ شان نزول:- ثقيف جو هڪ وفد محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن وٽ اچي ڪري چوڻ لڳو ته جيڪڏهن توهان ٽي ڳالهيون منظور ڪريو ته پوءِ اسان توهان جي بيعت ڪريون: هڪ هيءَ ته نماز ۾ جهڪندا يعني ركوع ۽ سجدو نه ڪندا، ٻي هيءَ ته اسان پنهنجا بُت پنهنجن هٿن سان نه ڀڃندا سي. ٽين هيءَ ته لات کي پوڄيندا سي ته نه مگر هڪ سال ان مان نفعو حاصل ڪريون، جو ان جي پوڄڻ وارا جيڪي نذرانا چڙهائيندا آهن ان کي وصول ڪريون. حضور محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن فرمايو ته ان دين ۾ ڪا ڀلائي ڪانهي، جنهن ۾ رڪوع ۽ سجدو نه هجي ۽ بُتن جي ڀڃڻ بابت توهان جي مرضي ۽ لات ۽ عزيٰ کان فائدي حاصل ڪرڻ جي اجازت، مان هرگز نه ڏيندس. اهي چوڻ لڳا يارسول الله (صلي الله عليه وسلم)! اسين هي چاهيون ٿا ته اسان کي توهان جي طرفان اهڙو اعزاز ملي، جيڪو ٻين کي نه مليو هجي ته جيئن اسين فخر ڪري سگهون. جيڪڏهن ان ۾ توهان کي انديشو هجي ته عرب شڪايت ڪندا ته پوءِ توهان انهن کي چئي ڏيندؤ ته الله تعاليٰ جو حڪم ئي ائين هو. ان تي هي آيت نازل ٿي. ف١٦٥ معصوم ڪري. ف١٦٦ جي عذاب. ف١٦٧ يعني عرب کان. شان نزول:- مُشرڪن اتفاق ڪري چاهيو ته سڀئي ملي محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن کي سرزمين عرب کان ٻاهر ڪڍون. پر الله تعاليٰ سندن اهو ارادو پورو ٿيڻ نه ڏنو ۽ سندن اها مُراد پوري نه ٿي. ان واقعي جي متعلق هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي (خازن).

* پوءِ آخرت ۾ توبهه مقبول

لَا يَلْبَثُوْنَ خِلٰفَكَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ
هجي ها تہ تنهنجي پٺيان نہ رهن ها مگر ٿورو ف١٦٨. دستور انهن جو جن کي توکان اڳ ۾ اسان رسول ڪري موڪليو ف١٦٩
مِنْ رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيْلًا ﴿٧٧﴾ اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوْكِ
۽ تون اسان جو قانون ڦرندڙ نہ ڏسندين. نماز قائم رک سج لڙڻ
الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ ؕ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ
کان رات جي اونداهي تائين ف١٧٠ ۽ صبح جو قرآن ف١٧١ ۔ بيشڪ صبح جي قرآن ۾ ملائڪ
مَشْهُوْدًا ﴿٧٨﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ ۖ عَسٰٓى اَنْ يَّبْعَثَكَ
حاضر هوندا آهن ف١٧٢. ۽ رات جي ڪجهہ حصي ۾ تهجد پڙهہ هيءَ خاص تنهنجي واسطي زياده آهي ف١٧٣ قريب آهي جو توکي
رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُوْدًا ﴿٧٩﴾ وَقُلْ رَّبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّ
تنهنجو رب اهڙي جاءِ تي بيهاري جتي سڀ تنهنجي تعريف ڪن ف١٧٤ ۽ هن طرح عرض ڪر تہ اي منهنجا رب مونکي سچي طرح داخل ڪر
اَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا ﴿٨٠﴾
۽ سچيءَ طرح باهر وٺي هل ف١٧٥ ۽ مونکي پنهنجي طرف کان مددگار قوت عطا ڪر ف١٧٦.
وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ؕ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوْقًا ﴿٨١﴾
۽ تون فرماءِ تہ حق آيو ۽ باطل مٽجي ويو ف١٧٧ بيشڪ باطل کي مٽڻو ئي هو ف١٧٨.
وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ۙ وَلَا يَزِيْدُ
۽ اسان قرآن ۾ نازل ڪريون ٿا اها شيءِ ف١٧٩ جيڪا ايمان وارن جي لاءِ شفاء ۽ رحمت آهي ف١٨٠ ۽ ان سان ظالمن
الظّٰلِمِيْنَ اِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَ
کي ف١٨١ نقصان ئي وڌندو آهي. ۽ جڏهن اسان انسان تي احسان ڪندا آهيون ف١٨٢ تہ منهن ڦيري ٿو ۽
نَاٰ بِجَانِبِهٖ ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَـُٔوْسًا ﴿٨٣﴾ قُلْ كُلٌّ يَّعْمَلُ عَلٰى
پنهنجي طرف پري هٽي وڃي ٿو ف١٨٣ ۽ جڏهن ان کي تڪليف پهچي ف١٨٤ تہ نااميد ٿي وڃي ٿو ف١٨٥ تون فرماءِ سڀ ڪو پنهنجي
شَاكِلَتِهٖ ؕ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَبِيْلًا ﴿٨٤﴾ وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ
ڍنگ تي ڪم ڪندو آهي ف١٨٦ پوءِ تنهنجو رب خوب ڄاڻي ٿو تہ ڪير زياده سڌي واٽ تي آهي. ۽ توکان روح جي متعلق سوال
الرُّوْحِ ؕ قُلِ الرُّوْحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّيْ وَمَآ اُوْتِيْتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٨٥﴾
ٿا ڪن. تون فرماءِ روح منهنجي رب جي حڪم مان هڪ شيءِ آهي ۽ توهان کي علم نہ مليو مگر

منزل ٤

ف١٦٨ ۽ جلدي هلاڪ ڪيا وڃن ها. ف١٦٩ يعني جنهن قوم پنهنجي وچ مان پنهنجي
رسول کي ڪڍيو، انهن جي لاءِ سنت الاهي اِها ئي رهي تہ انهن کي هلاڪ ڪري
ڇڏيائين. ف١٧٠ هن ۾ پيشين جي نماز کان سومهڻي جي نماز تائين واريون چار
نمازون اچي ويون. ف١٧١ هن مان فجر جي نماز مُراد آهي ۽ هن کي قُرآن هن ڪري
فرمايو ويو تہ قرأة هڪ رُڪن آهي ۽ جُزمان ڪُل تعبير ڪيو وڃي ٿو. جيئن قرآن ڪريم
۾ نماز کي رڪوع ۽ سجدي سان بہ تعبير ڪيو ويو آهي. مسئلو:- هن مان معلوم ٿيو
تہ قرأة نماز جو رُڪن آهي. ف١٧٢ يعني فجر جي نماز ۾ رات جا ملائڪ بہ موجود هوندا
آهن ۽ ڏينهن جا ملائڪ بہ اچي ويندا آهن. ف١٧٣ تهجد، نماز لاءِ ننڊ کي ڇڏڻ يا
عشاء کان پوءِ سمهڻ کان پوءِ جيڪا نماز پڙهي وڃي، ان کي تهجد جي نماز چون ٿا.
حديث شريف ۾ تهجد نماز جون گهڻيون فضيلتون آيون آهن. تهجد نماز محبوب
سيدعالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن تي فرض هئي. جمهور جو اهو ئي قول
آهي. محبوب پاڪ جن جي امت جي لاءِ اها نماز سنت آهي. مسئلو:- تهجد جون
گهٽ ۾ گهٽ ٻہ رڪعتون ۽ وچٿريون چار ۽ زياده اٺ رڪعتون آهن ۽ سنت
هيءَ آهي تہ ٻہ ٻہ رڪعتن جي نيت سان پڙهيون وڃن. مسئلو:- ماڻهو جيڪڏهن
رات جو ٽيون حصو عبادت ڪرڻ گهري ۽ ٻہ حصا سمهڻ، تہ پوءِ رات جا ٽي حصا
ڪري، وچين حصي ۾ تهجد پڙهڻ افضل آهي ۽ جيڪڏهن چاهي تہ اڌ رات
سُمهي ۽ اڌ رات عبادت ڪري تہ پويون اڌ افضل آهي. مسئلو:- جيڪو شخص نماز
تهجد جو عادي هجي، ان لاءِ تهجد ڇڏڻ مڪروهہ آهي، جيئن بخاري ۽ مسلم جي
حديث شريف ۾ آهي (ردالمحتار). ف١٧٤ ۽ مقام محمود مقام شفاعت آهي تہ ان
۾ اڳيان ۽ پويان محبوب سائين جن جو حمد ڪندا، انهيءَ تي جمهور آهن. ف١٧٥
جتي بہ مان داخل ٿيان ۽ جتان بہ مان باهر اچان، توڙي ڪو مڪان هجي يا منصب
هجي يا ڪم. ڪن مفسرن چيو تہ مُراد هي آهي تہ مون کي قبر ۾ پنهنجي رضا ۽ پاڪائي
سان داخل ڪر ۽ بعث جي وقت عزت ۽ ڪرامت سان باهر آڻ. ڪن چيو معنىٰ
هي آهي تہ مون کي پنهنجي عبادت ۾ صدق سان داخل ڪر ۽ پنهنجي ممنوعات مان
صدق سان خارج ڪر ۽ هن جي معنىٰ ۾ هڪ قول هي بہ آهي تہ نبوت جي منصب
ع ٩ ۾ مون کي صدق سان داخل ڪر ۽ صدق سان گڏ دُنيا مان رخصت جي وقت
نبوت جي واجب حقن سان وعدي پوري ڪرڻ وارو فرماءِ. هڪ قول هي بہ
آهي تہ مون کي مدينہ طيبہ ۾ پسنديده داخلا عنايت ڪر ۽ مڪہ مڪرمہ مان
منهنجو نڪرڻ صدق سان ڪر، جو ان کان منهنجي دل غمگين نہ ٿئي. مگر اهو سبب
بيان ڪرڻ هن صورت ۾ صحيح ٿي سگهي ٿو، جڏهن هيءَ آيت مدني نہ هجي جيئن
علامہ سيوطي قيل فرمائي هن آيت جي مدني هجڻ جو قول ضعيف هجڻ جي طرف
اشارو ڪيو. ف١٧٦ اها قوت عطا فرماءِ، جنهن سان مان تنهنجي دشمنن تي غالب ٿيان ۽ اها حجت ۽ جنهن سان مان هر مخالف تي فتح لهان ۽ اهو چٽو غلبو، جنهن سان مان تنهنجي دين کي مضبوطي ڏيان. اها دعا
قبول ٿي ۽ الله تعالىٰ پنهنجي حبيب سان سندس دين کي غالب ڪرڻ ۽ کيس دشمن کان محفوظ رکڻ جو وعدو فرمايو. ف١٧٧ يعني اسلام آيو ۽ ڪفر ختم ٿي ويو يا قرآن آيو ۽ شيطان هلاڪ ٿيو. ف١٧٨ ڇو جو جيتوڻيڪ
باطل کي ڪنهن وقت ۾ دولت ۽ هيبت حاصل هجي، مگر ان کي هميشگي نہ آهي، ان جو انجام برباد ۽ خواري آهي. حضرت ابن مسعود رضي الله تعالىٰ عنه کان روايت ٿيل آهي تہ نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن
مڪي مڪرمہ جي فتح واري ڏينهن مڪي ۾ داخل ٿيا تہ ڪعبہ مقدس جي چوڌاري ٽي سؤ سٺ بُت رکيل هئا، جن کي لوهہ ۽ رُڪ سان جوڙي مضبوط ڪيو ويو هو. محبوب سيدعالم صلى الله عليه
وسلم جن هٿ مبارڪ ۾ هڪ ڪاٺي هئي، محبوب پاڪ هيءَ آيت پڙهي اُن ڪاٺي سان جنهن بُت جي طرف اشارو فرمائيندا هئا، سو ڪري پوندو هو. ف١٧٩ سورتون ۽ آيتون. ف١٨٠ جو ان سان ظاهري
۽ باطني گمراهي ۽ جهالت وغيره دور ٿين ٿا ۽ ظاهري ۽ باطني صحت حاصل ٿئي ٿي. باطل عقيدا ۽ خراب اخلاق دفع ٿين ٿا ۽ سچا عقيدا، معارفِ الاهيہ، صفات حميده ۽ سهڻا اخلاق حاصل ٿين ٿا
چو تہ هي ڪتاب اهڙن عملن ۽ دليلن تي مشتمل آهي، جيڪي وهمي ۽ شيطاني اونداهين کي پنهنجي انوار سان ختم ۽ تباهہ ڪري ڇڏن ٿا ۽ ان جو هڪ هڪ حرف برڪتن جو خزانو آهي جنهن سان
جسماني مرض ۽ آسيب دور ٿين ٿا. ف١٨١ يعني ڪافرن کي، جيڪي ان جي تڪذيب ڪن ٿا. ف١٨٢ يعني ڪافر تي، جو ان کي صحت ۽ وسعت عطا فرمايون ٿا تہ پوءِ اهو اسان جي ذڪر، دُعا، طاعت ۽ شُڪر
جي ادا کان. ف١٨٣ يعني تڪبر ڪري ٿو. ف١٨٤ ڪا سختي، نقصان يا فقيري جو حادثو، تڏهن عاجزي ۽ زاري سان دُعائون ڪري ٿو ۽ انهن دُعائن جي قبوليت جو اثر ظاهر نہ ٿو ٿئي. ف١٨٥ مؤمن کي ائين
نہ ڄاڻي، جيڪڏهن دُعا جي قبوليت ۾ دير ٿئي تہ اهو مايوس نہ ٿئي، الله تعالىٰ جي رحمت جو اميدوار رهي. ف١٨٦ اسان پنهنجي طريقي تي، توهان پنهنجي طريقي تي، جنهن جو جوهر ذات شريف ۽ پاڪ آهي
ان کان سهڻا فعل ۽ پاڪ اخلاق صادر ٿين ٿا ۽ جنهن جو نفس خبيث آهي، ان کان بڇڙا ۽ ردي فعل صادر ٿين ٿا.

وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ
۽ جيڪڏهن اسان گهرون ها ته جيڪا وحي توڏي موڪليوسون ها سا کڻي وڃون ها ف١٨٨ پوءِ تون نه لهين ها
لَكَ بِهٖ عَلَيْنَا وَكِيْلًا ۝٨٦ اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ ۭ اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ
ڪنهن کي جو تنهنجي واسطي اسان جي حضور ان ڳالهه تي وڪالت ڪري ها. مگر تنهنجي رب جي رحمت ف١٨٩ بيشڪ توتي ان جو وڏو
عَلَيْكَ كَبِيْرًا ۝٨٧ قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓي اَنْ
فضل آهي ف١٩٠ تون فرماءِ جيڪڏهن ماڻهو ۽ جن سڀئي هن ڳالهه تي متفق ٿين ۽ جن جو ف١٩١ هن قرآن جو
يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ
مثال آڻين ته ان جهڙو نه آڻي سگهندا جيتوڻيڪ انهن مان هڪڙا ٻين جا مددگار ٿين
لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا ۝٨٨ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ
۽ بيشڪ اسان ماڻهن جي واسطي هن قرآن ۾ هر قسم جو مثال هر نموني بيان فرمايو ف١٩٢
كُلِّ مَثَلٍ ۡ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوْرًا ۝٨٩ وَقَالُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ
پوءِ گهڻن ماڻهن نه مڃيو مگر ناشڪري ڪرڻ ف١٩٣ ۽ چوڻ لڳا ته اسان توتي هرگز ايمان نه آڻينداسين ايستائين جو
حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْۢبُوْعًا ۝٩٠ اَوْ تَكُوْنَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ
تون اسان جي واسطي زمين مان ڪو چشمو وهائين ف١٩٤ . يا تنهنجي واسطي کجين ۽ انگورن جو ڪو باغ
نَّخِيْلٍ وَّعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهٰرَ خِلٰلَهَا تَفْجِيْرًا ۝٩١ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَاۗءَ
هجي پوءِ تون ان جي اندر وهندڙ نهرون جاري ڪرين . يا تون اسان تي آسمان ڪيرائين ٽڪرا ٽڪرا ڪري
كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰۗىِٕكَةِ قَبِيْلًا ۝٩٢ اَوْ يَكُوْنَ
جيئن جو تو چيو آهي يا الله ۽ ملائڪن کي ضامن ڪري آڻي اچ ف١٩٥ . يا تنهنجي واسطي
لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَاۗءِ ۭ وَلَنْ نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ
سونو گهر هجي يا تون آسمان تي چڙهي وڃ ۽ اسان تنهنجي چڙهي وڃڻ تي به هرگز ايمان نه آڻينداسين
حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتٰبًا نَّقْرَؤُهٗ ۭ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيْ هَلْ كُنْتُ
ايستائين جو اسان تي هڪ ڪتاب نه لاهين جيڪو اسان پڙهون تون فرماءِ پاڪائي آهي منهنجي رب جي مان ڪير آهيان مگر
اِلَّا بَشَرًا رَّسُوْلًا ۝٩٣ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْٓا اِذْ جَاۗءَهُمُ الْهُدٰٓى
انسان الله جو موڪليل ف١٩٦ ۽ ڪهڙي ڳالهه ماڻهن کي ايمان آڻڻ کان روڪيو جڏهن انهن وٽ هدايت آئي مگر

ف١٨٧ قريش مشوري جي لاءِ گڏ ٿيا ۽ انهن جو پاڻ ۾ هي گفتگو ٿيو ته محمد مصطفیٰ (صلى الله عليه وسلم) اسان ۾ رهيا ۽ اسان ڪڏهن ڪين صدق ۽ امانت ۾ ڪمزور ڏٺو ۽ ڪڏهن مٿن تهمت لڳائڻ جو موقعو هٿ نه آيو ۽ هاڻي انهن نبوت جي دعویٰ ڪئي ته پوءِ سندن سيرت ۽ چال چلت تي ڪو عيب لڳائڻ ته ممڪن نه آهي. يهودين کان پڇڻ گهرجي ته اهڙي حالت ۾ ڇا ڪرڻ گهرجي . ان مطلب جي لاءِ هڪ جماعت يهودين ڏانهن موڪلي وئي . يهودين چيو ته کانئن ٽي سوال ڪريو. جيڪڏهن ٽنهي جو جواب نه ڏين ته پوءِ اهي نبي نه آهن ۽ جيڪڏهن ٻن جو جواب ڏين ، هڪ جو جواب نه ڏين ته اهي سچا نبي آهن . اهي ٽي سوال هي آهن: اصحاب ڪهف جو واقعو، ذوالقرنين جو واقعو ۽ روح جو حال . اهڙي طرح قريشن حضور جن کان اهي سوال ڪيا پاڻ اصحاب ڪهف ۽ ذوالقرنين جا واقعا ته تفصيل سان بيان ڪيا ۽ روح جو معاملو ڳجهو ۾ رکيو جيئن توريت ۾ مبهم رکيو ويو هو. قريش اهي سوال ڪري پشيمان ٿيا. هن ۾ اختلاف آهي ته سوال روح جي حقيقت کان هو يا ان جي مخلوقيت کان. جواب ٻنهي جو ٿي ويو ۽ آيت ۾ هي به ٻڌايو ويو ته مخلوق جو علم، علم الاهي جي اڳيان ٿورو آهي جيتوڻيڪ مَآ اُوْتِيْتُمْ جو خطاب يهودين سان خاص هجي. ف١٨٨ يعني قرآن ڪريم کي سينن ۽ صحيفن مان مٽائي ڇڏينداسين ۽ ان جو ڪو اثر باقي نه ڇڏينداسين. ف١٨٩ جو قيامت تائين ان کي باقي رکيائين ۽ هر قير گهير ۽ تبديلي کان محفوظ رکيائين. حضرت ابن مسعود رضي الله تعالیٰ عنه فرمايو ته قرآن پاڪ خوب پڙهو هن کان اڳ، جو قرآن پاڪ مٿي کنيو وڃي ڇو ته قيامت قائم نه ٿيندي، ايستائين جو قرآن ڪريم مٿي کنيو نه وڃي. ف١٩٠ جو ان توهان تي قرآن ڪريم نازل فرمايو ۽ ان کي باقي ۽ محفوظ رکيو ۽ توهان کي سڀني بني آدم جو سردار ۽ خاتم النبيين ڪيو ۽ مقامِ محمود عطا فرمايو. ف١٩١ بلاغت ۽ حسن نظم، ترتيب، علوم غيبيه ۽ معارف الاهيه مان ڪنهن ڪمال ۾. ف١٩٢ شان نزول:۔ مشرڪن چيو هو ته اسان چاهيون ته ان قرآن ڪريم جو مثال ٺاهيون. ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ الله تعالیٰ انهن جي تڪذيب ڪئي ته خالق جي ڪلام جي مثل مخلوق جو ڪلام ٿي ئي نٿو سگهي، جيڪڏهن اهي سڀئي پاڻ ۾ ملي ڪوشش ڪن ، تڏهن به ممڪن نه آهي جو ان ڪلام جي مثل آڻي سگهن. اهڙي طرح ائين ئي ٿيو، سڀ ڪافر عاجز ٿيا ۽ ڪين رسوائي ڪڻي پيئي ۽ اهي هڪ سٽ به قرآن ڪريم جي مقابلي ۾ پيش نه ڪري سگهيا. ف١٩٣ ۽ حق کان منڪر ٿيڻ اختيار ڪيو. ف١٩٤ شان نزول: جڏهن قرآن ڪريم جو اعجاز خوب ظاهر ٿي چڪو ۽ چٽن معجزن حجت قائم ڪري ڇڏي ۽

10 ڪافرن جي لاءِ عذر جي باقي ڪا جاءِ نه رهي ته پوءِ اهي ماڻهن کي مغالطي ۾ وجهڻ جي لاءِ

ع ٩ نموني نموني جون نشانيون طلب ڪرڻ لڳا ۽ انهن چيو ته اسان توهان تي هرگز ايمان

10 نه آڻينداسين. روايت ٿيل آهي ته قريش ڪافرن جا سردار ڪعبه معظم ۾ گڏ ٿيا ۽ انهن محبوب سيد عالم صلى الله عليه وسلم جن کي سڏايو ، محبوب پاڪ تشريف فرما ٿيا ته پوءِ انهن چيو ته

اسان توهان کي هن ڪري سڏايو آهي ته اڄ گفتگو ڪري توهان سان معاملو طئي ڪري ڇڏيون ته جيئن اسان وري توهان جي حق ۾ معذور سمجهيا وڃون. عرب ۾ ڪو ماڻهو اهڙو نه ٿيو، جنهن پنهنجي قوم تي اهڙيون سختيون ڪيون هجن جهڙيون توهان ڪيون آهن. توهان اسان جي ابن ڏاڏن کي برو چيو، اسان جي دين کي عيب لڳايا، اسان جي عقلمندن کي ڪم عقل چيو، معبودن جي توهين ڪئي، جماعت ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏي، ڪا برائي نه ڇڏي. ان مان توهان جو ڪهڙو غرض آهي جيڪڏهن توهان مال گهرو ٿا ته اسان توهان لاءِ ايترو مال گڏ ڪريون، جو اسان جي قوم ۾ توهان سڀني کان مالدار ٿي وڃو. جيڪڏهن اعزاز گهرو ٿا ته پوءِ اسان توهان کي پنهنجو سردار بڻايون. جيڪڏهن ملڪ ۽ بادشاهي گهرو ٿا ته اسان توهان کي بادشاه تسليم ڪريون. اهي سڀ ڳالهيون اسان ڪرڻ لاءِ تيار آهيون ۽ جيڪڏهن توهان کي ڪا دماغي بيماري ٿي وئي آهي يا ڪو ڪتڪو ٿي پيو آهي ته اسان توهان جو علاج ڪريون ۽ ان ۾ جيترو به خرچ ٿئي، برداشت ڪنداسون. محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وسلم جن فرمايو ته انهن مان ڪا به ڳالهه ڪانهي ۽ مان مال ، بادشاهي ۽ سرداري ڪنهن به شيءِ جو طلبگار نه آهيان. واقعو صرف ايترو آهي ته الله تعالیٰ مون کي رسول بڻائي موڪليو ۽ مون تي پنهنجو ڪتاب نازل فرمايو ۽ حڪم ڏنائين ته مان توهان کي ان جي مڃڻ تي الله تعالیٰ جي رضا ۽ آخرت جي نعمت جي خوشخبري ڏيان ۽ انڪار ڪرڻ تي الله تعالیٰ جي عذاب جو خوف ڏياريان. مان توهان کي پنهنجي پالڻهار جو پيغام پهچايو. جيڪڏهن توهان ان کي قبول ڪريو ته اها توهان جي لاءِ دنيا ۽ آخرت جي خوشنصيبي آهي ۽ نه مڃيو ته مان صبر ڪندس ۽ الله تعالیٰ جي فيصلي جو انتظار ڪندس. ان تي انهن ماڻهن چيو ته اي محمد (صلى الله عليه وسلم) جيڪڏهن توهان اسان جي گذارش کي قبول نٿا ڪريو ته پوءِ هن جبلن کي هٽايو ۽ ميدان صاف ڪري ڇڏيو ۽ نهرون جاري ڪري ڇڏيو ۽ اسان جي مئل ابن ڏاڏن کي زنده ڪري ڏيو اسان انهن کان پڇنداسين ته توهان جيڪي فرمايو ٿا، سو سچ آهي يا نه؟ جيڪڏهن اهي چوندا ته مڃينداسين. محبوب سائين فرمايو ته مان انهن ڳالهين لاءِ نه موڪليو ويو آهيان جنهن پيغام پهچائڻ لاءِ موڪليو ويو آهيان، سو پهچائي ڇڏيو. جيڪڏهن مڃيو ته توهان جو نصيب، نه مڃيو ته مان خدائي فيصلي جو انتظار ڪندس. ڪافرن چيو ته پوءِ توهان پنهنجي پالڻهار کي عرض ڪري هڪ ملائڪ گهرايو جيڪو توهان جي تصديق ڪري ۽ پنهنجي لاءِ باغ ، محل، سون ۽ چاندي جا خزانا طلب ڪريو. فرمايائون مان ان لاءِ نه موڪليو ويس. مان بشير ۽ نذير بڻائي موڪليو ويو آهيان. ان تي چوڻ لڳا ته اسان تي آسمان ڪيرايو ۽ انهن مان ڪن چيو ته اسان هرگز ايمان نه آڻينداسون، جيستائين توهان الله تعالیٰ ۽ ملائڪن کي اسان جي اڳيان نه آڻيو. ان تي محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وسلم جن ان مجلس مان اٿي آيا ۽ عبدالله بن اميه ساڻن گڏ اٿيو ۽ ڪين چوڻ لڳو خدا جو قسم مان ڪڏهن به توهان تي ايمان نه آڻيندس، جيستائين توهان ڏاڪڻ لڳائي آسمان تي نه چڙهو ۽ منهنجي نظرن جي اڳيان اتان هڪ ڪتاب ۽ ملائڪن جي هڪ جماعت ولي ڪري نه اچو ۽ خدا جو قسم ...

اِلَّاۤ اَنْ قَالُوْۤا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿۹۴﴾ قُلْ لَّوْ كَانَ فِی الْاَرْضِ
هن ڳالهه جو چيائون ته ڇا الله ماڻهوءَ کي رسول ڪري موڪليو؟ ف۱۹۷. تون فرماءِ جيڪڏهن زمين ۾ ملائڪ
مَلٰٓىِٕكَةٌ یَّمْشُوْنَ مُطْمَىِٕنِّیْنَ لَنَزَّلْنَا عَلَیْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَلَكًا
هجن ها ف۱۹۸ آرام سان هلندڙ ته اسان انهن تي رسول ڪري ملائڪ موڪليون
رَّسُوْلًا ﴿۹۵﴾ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِیْدًۢا بَیْنِیْ وَ بَیْنَكُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ بِعِبَادِهٖ
ها ف۱۹۹. تون فرماءِ الله ڪافي آهي شاهد منهنجي ۽ توهان جي وچ ۾ ف۲۰۰ بيشڪ اهو پنهنجي ٻانهن
خَبِیْرًۢا بَصِیْرًا ﴿۹۶﴾ وَ مَنْ یَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَ مَنْ یُّضْلِلْ فَلَنْ
کي ڄاڻندڙ ڏسندڙ آهي ۽ جنهن کي الله هدايت ڪري اهو ئي سڌي واٽ تي آهي ۽ جنهن کي گمراهه ڪري ف۲۰۱ پوءِ انهن
تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِیَآءَ مِنْ دُوْنِهٖ ؕ وَ نَحْشُرُهُمْ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ
جي واسطي ان کان سواءِ ڪو به حمايتي نه لهندين ۽ ف۲۰۲ اسان قيامت جي ڏينهن انهن کي سندن منهن
النصف
عُمْیًا وَّ بُكْمًا وَّ صُمًّا ؕ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنٰهُمْ سَعِیْرًا ﴿۹۷﴾
۾ ف۲۰۳ اٿاريندا اسين انڌا ۽ گونگا ۽ ٻوڙا ف۲۰۴ انهن جو ٺڪاڻو جهنم آهي جڏهن به وسامڻ لڳو ته اسان ان کي
ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاٰیٰتِنَا وَ قَالُوْۤا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا
اڃا وڌيڪ ڀڙڪائينداسي. هي انهن جي سزا آهي هن تي جو انهن اسان جي آيتن جو انڪار ڪيو ۽ چيائون ڇا جڏهن هڏا
وَّ رُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ خَلْقًا جَدِیْدًا ﴿۹۸﴾ اَوَ لَمْ یَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ
۽ ذرا ذرا ٿي وينداسي ته ڇا سچ پچ اسان کي نئون بڻائي اٿاريو ويندو ۽ ڇا انهن نه ڏٺو ته اهو
الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰۤى اَنْ یَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ
الله جنهن آسمان ۽ زمين بڻايا ف۲۰۵ انهن ماڻهن جو مثال بڻائي سگهي ٿو ف۲۰۶ ۽ ان انهن جي
وَ جَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَّا رَیْبَ فِیْهِ ؕ فَاَبَى الظّٰلِمُوْنَ اِلَّا كُفُوْرًا ﴿۹۹﴾
واسطي ف۲۰۷ هڪ وقت مقرر ڪيو آهي جنهن ۾ ڪو شڪ نه آهي پوءِ ظالم نه مڃن سواءِ ناشڪري ڪرڻ جي ف۲۰۸. تون فرماءِ
قُلْ لَّوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُوْنَ خَزَآىِٕنَ رَحْمَةِ رَبِّیْۤ اِذًا لَّاَمْسَكْتُمْ خَشْیَةَ
جيڪڏهن توهان ماڻهو منهنجي رب جي رحمت جي خزانن جا مالڪ هجو ها ف۲۰۹ ته انهن کي به بند ڪري ڇڏيو ها خرچ
الْاِنْفَاقِ ؕ وَ كَانَ الْاِنْسَانُ قَتُوْرًا ﴿۱۰۰﴾ ع ۷ ۱۱ وَ لَقَدْ اٰتَیْنَا مُوْسٰى تِسْعَ اٰیٰتٍۭ
ٿي وڃڻ جي خوف کان ۽ انسان وڏو ڪنجوس آهي. ۽ بيشڪ اسان موسيٰ کي نَوَ روشن نشانيون

ڪريو نه مان سمجهان ٿو نه پوءِ به مان نه مڃيندس. رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جڏهن ڏٺو ته هي ماڻهو ايتري قدر ضد ۽ دشمنيءَ ۾ آهن ۽ انهن جي حق دشمني حد کان لنگهي ويئي آهي ته ڪين انهن جي حالت تي رنج ٿيو ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي.

ف۱۹۵ اسان جي اڳيان توهان جي صدق جي شاهدي ڏين.

ف۱۹۶ منهنجو ڪم الله تعالىٰ جو پيغام پهچائڻ آهي، سو مان پهچائي ڇڏيو هاڻي جيتري قدر معجزا ۽ آيتون يقين ۽ اطمينان جي لاءِ ڪم آهن، انهن کان وڌيڪ منهنجو پروردگار ظاهر فرمائي چڪو حجت ختم ٿي ويئي نه هاڻي سمجهو ته رسول جي انڪار ڪرڻ ۽ آيات الاهيه کان انڪار ڪرڻ جو ڪهڙو انجام ٿئي ٿو ؟ .

ف۱۹۷ رسولن کي بشر ئي ڄاڻندا هئا ۽ انهن جي منصب نبوت ۽ الله تعالىٰ جي عطا ڪيل ڪمالات جا اقراري ۽ اعترافي نه ٿيا. اهوئي انهن جي ڪفر جو اصل هو ۽ انهيءَ ڪري اهي چوندا هئا ته ڪو ملائڪ ڇو نه موڪليو ويو. ان تي الله تعالىٰ پنهنجي حبيب صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن کي فرمائي ٿو اي حبيب! انهن کي.

ف۱۹۸ اهي ئي هن ۾ رهن ها.

ف۱۹۹ ڇو ته اهو انهن جي جنس مان هجي ها، پر جڏهن زمين ۾ ماڻهو رهن ٿا ته پوءِ انهن جو ملائڪن مان رسول طلب ڪرڻ نهايت ئي بيجا ۽ بيڪار آهي.

ف۲۰۰ منهنجي صدق ۽ رسالت جي فرض ادا ڪرڻ ۽ توهان جي ڪوڙ ۽ دشمني تي.

ف۲۰۱ ۽ توفيق نه ڏئي.

ف۲۰۲ جيڪي انهن کي هدايت ڪن.

ف۲۰۳ گهليندي.

ف۲۰۴ جيئن اهي دنيا ۾ حق جي ڏسڻ، ڳالهائڻ ۽ ٻڌڻ کان انڌا، گونگا ۽ ٻوڙا بڻيا رهيا ايئن اٿاريا ويندا.

ف۲۰۵ اهڙا عظيم ۽ ڪشادا آهن.

ف۲۰۶ اهو انُ جي قدرت مان ڪجهه عجيب نه آهي.

ف۲۰۷ عذاب جو يا موت ۽ بعث جو.

ف۲۰۸ واضح دليل ۽ حجت قائم ٿيڻ جي باوجود.

ف۲۰۹ جن جي ڪا انتها نه آهي.

بَيِّنٰتٍ فَسْـَٔلْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهٗ فِرْعَوْنُ اِنِّيْ 2

ڏنيون ف٢١٠ پوءِ بني اسرائيل کان پڇ ته جڏهن اهو ف٢١١ انهن وٽ آيو ته ان کي فرعون چيو

لَاَظُنُّكَ يٰمُوْسٰى مَسْحُوْرًا ﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ اَنْزَلَ هٰٓؤُلَآءِ

اي موسىٰ منهنجي گمان ۾ ته توتي جادو ٿيو آهي ف٢١٢. چيائين يقيناً تون خوب ڄاڻين ٿو ف٢١٣ جو انهن کي نه لاٿو آهي مگر

اِلَّا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ بَصَآئِرَ ۚ وَاِنِّيْ لَاَظُنُّكَ يٰفِرْعَوْنُ

آسمانن ۽ زمين جي مالڪ دل جون اکيون کولي رکندڙ ف٢١٤ ۽ منهنجي گمان ۾ ته اي فرعون تون ضرور

مَثْبُوْرًا ﴿١٠٢﴾ فَاَرَادَ اَنْ يَّسْتَفِزَّهُمْ مِّنَ الْاَرْضِ فَاَغْرَقْنٰهُ وَمَنْ مَّعَهٗ

تباهه ٿيڻ وارو آهين ف٢١٥. پوءِ ان گهريو ته انهن کي ف٢١٦ زمين مان ڪڍي ڇڏي ته اسان ان کي ۽ ان جي سمورن

جَمِيْعًا ﴿١٠٣﴾ وَّقُلْنَا مِنْۢ بَعْدِهٖ لِبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اسْكُنُوا الْاَرْضَ

ساٿين کي ٻوڙي ڇڏيو ف٢١٧. ۽ ان کان پوءِ اسان بني اسرائيلن کي فرمايو ته هن زمين ۾

فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيْفًا ﴿١٠٤﴾ وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنٰهُ وَبِالْحَقِّ

رهو ف٢١٨ پوءِ جڏهن آخرت جو واعدو ايندو ف٢١٩ اسان توهان سڀني کي گڏ ڪري سڏي آڻينداسين ف٢٢٠ ۽ اسان قرآن کي حق

نَزَلَ ۗ وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ﴿١٠٥﴾ وَقُرْاٰنًا فَرَقْنٰهُ

سان ئي لاٿو ۽ حق جي واسطي ئي لٿو ف٢٢١ ۽ اسان توکي نه موڪليو مگر خوشي ۽ خوف ٻڌائيندڙ ڪري.

لِتَقْرَاَهٗ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَّنَزَّلْنٰهُ تَنْزِيْلًا ﴿١٠٦﴾ قُلْ

۽ قرآن اسان جدا جدا ڪري ف٢٢٢ لاٿو جو تون ان کي ماڻهن تي آهستي آهستي ڪري پڙهين ف٢٢٣ ۽ ان کي اسان درجي بدرجي لاٿو.

اٰمِنُوْا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُوْا ۭ اِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا

ف٢٢٤ تون فرماءِ توهان ماڻهو ان تي ايمان آڻيو يا نه آڻيو ف٢٢٥ بيشڪ اهي جن کي ان جي نازل ٿيڻ کان اڳ ۾ علم مليو ف٢٢٦

يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَّيَقُوْلُوْنَ سُبْحٰنَ رَبِّنَآ

جڏهن انهن تي پڙهيو وڃي ٿو ته ڪاڏي ڀر سجدي ۾ ڪري پوندا آهن. ۽ چوندا آهن پاڪائي آهي اسان جي رب جي

اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُوْلًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُوْنَ

بيشڪ اسان جي رب جو واعدو پورو ٿيڻو هو ف٢٢٧ ۽ ڪاڏي ڀر ڪرندا آهن ف٢٢٨ روئيندي ۽ هي

وَيَزِيْدُهُمْ خُشُوْعًا ﴿١٠٩﴾ السجدة قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ ۭ اَيًّا مَّا

قرآن انهن جي دل جي عاجزي کي وڌائي ٿو ف٢٢٩. تون فرماءِ الله چئي ڪري پڪاريو يا رحمٰن چئي، جيڪو چئي پڪاريو

ف٢١٠ حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما فرمايو، اهي نَوَ نشانيون هي آهن: عصا، يد بيضاء، اُها ٽڪ، جيڪا حضرت موسىٰ عليه السلام جي زبان مبارڪ ۾ هئي. پوءِ الله تعالىٰ ان کي حل فرمايو. دريا، جو چيرڻ ۽ ان ۾ رستا ٺهڻ، طوفان، مڏ، سُرو، ڏيڏر ۽ رت. انهن مان پوئين ڇهن جو تفصيل ساڻ بيان نائين سيپاري جي ڇهين رڪوع ۾ گذري چڪو. ف٢١١ يعني حضرت موسىٰ عليه السلام. ف٢١٢ يعني معاذ الله، جادو جي اثر کان توهان جو عقل صحيح نه رهيو يا مسحور، ساحر جي معنىٰ ۾ آهي ۽ مطلب هي آهي ته اهي عجائب، جيڪي توهان ڏيکاريو ٿا، اهي جادو جا ڪرشما آهن. ان تي حضرت موسىٰ عليه السلام ف٢١٣ اي فرعون دُشمن! ف٢١٤ جو انهن آيتن سان منهنجو صدق ۽ منهنجو غير مسحور هجڻ ۽ انهن آيتن جو خدا پاڪ جي طرف کان هجڻ ظاهر آهي. ف٢١٥ هي حضرت موسىٰ عليه السلام جي طرف کان فرعون جي ان قول جو جواب آهي، جو ان ڪيس مسحور چيو هو. مگر ان جو قول ڪوڙو ۽ باطل هو، جنهن کي اهو پاڻ به ڄاڻندو هو، مگر ان جي دشمنيءَ کانئس چورايو ۽ سندس ارشاد حق ۽ صحيح، اهڙيءَ طرح ايئن ئي واقع ٿيو. ف٢١٦ يعني حضرت موسىٰ عليه السلام کي ۽ سندس قوم کي مصر جي. ف٢١٧ ۽ حضرت موسىٰ عليه السلام ۽ سندس قوم کي اسان سلامتي عطا فرمائي. ف٢١٨ يعني مصر ۽ شام جي زمين ۾ (خازن ۽ قرطبي). ف٢١٩ يعني قيامت ف٢٢٠ قيامت جي جاءِ ۾، پوءِ نيڪ بختن ۽ بدبختن کي هڪٻئي کان ممتاز ڪري ڇڏينداسون. ف٢٢١ شيطان جي خلط کان محفوظ رهيو ۽ ڪنهن قسم جي ڦيرگهير ان ۾ رستو نه لڌو. ۽ تبيان ۾ آهي ته حق مان مُراد حضور پُرنور محبوب رحمت عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي ذات بابرڪات فخر موجودات آهي.

فائدو: آيت شريف جو اهو جملو هر هڪ بيماري جي لاءِ مجرب عمل آهي. مرض جي جاءِ تي هٿ رکي، پڙهي دم ڪيو وڃي ته پوءِ الله تعالىٰ جي اذن سان بيماري ختم ٿي وڃي ٿي. محمد بن سماڪ بيمار ٿيو ته سندس مائٽ پيشاب جي نلي وٺي هڪ نصراني طبيب وٽ علاج جي غرض سان ويا رستي ۾ هڪ ماڻهو مليو نهايت خوش رو ۽ خوش لباس، ان جي جسم مبارڪ مان نهايت پاڪ خوشبوءِ اچي رهي هئي. ان فرمايو ڪاڏي ٿا وڃو؟ انهن ماڻهن چيو ته ابن سماڪ جي پيشاب جي نلي ڏيکارڻ لاءِ فلاڻي طبيب ڏانهن وڃون ٿا. ان فرمايو سبحان الله! الله تعالىٰ جي وليءَ جي لاءِ خدا جي دشمن کان مدد گهرو ٿا. پيشاب جي نلي اُڇلايو، واپس وڃو ۽ ان کي چئو ته درد جي جاءِ تي هٿ رکي وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنٰهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ پڙهه. اِهو فرمائي اهو بزرگ غائب ٿي ويو. انهن موٽي اچي ابن سماڪ کي واقعو بيان ڪيو. ان اهو ڪلمو درد واري هنڌ تي هٿ رکي پڙهيو ته جلد آرام اچي ويو، تڏهن ابن سماڪ فرمايو ته اهو حضرت خضر على نبينا وعليه السلام هو. ف٢٢٢ تيويهن سالن جي عرصي ۾. ف٢٢٣ ته جيئن ان جا مضمون آساني سان ٻُڌڻ وارن جي ذهن نشين ٿيندا رهن. ف٢٢٤ مصلحتن ۽ حوادث جي اقتضا جي مطابق. ف٢٢٥ ۽ پنهنجي لاءِ آخرت جي نعمت اختيار ڪريو يا جهنم جو عذاب. ف٢٢٦ يعني مؤمن ڪتابي، جيڪي محبوب رحمت للعالمين صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن جي بعثت کان اڳ انتظار ۾ سندس ڳولا ۾ هئا، محبوب عليه الصلوٰة والسلام جن جي بعثت کان پوءِ اسلام سان مشرف ٿيا. جيئن زيد بن عمرو بن نفيل، سلمان فارسي ۽ ابوذر وغيرهم رضى الله تعالىٰ عنهم. ف٢٢٧ جيڪو ان پنهنجن اڳين ڪتابن ۾ فرمايو هو ته نبي آخر الزمان محبوب محمد مصطفىٰ صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي مبعوث فرمائيندا سين. ف٢٢٨ پنهنجي پالڻهار جي حضور عجز و نياز سان نرم دلي سان. ف٢٢٩ مسئلو: قرآن ڪريم جي تلاوت جي وقت روئڻ مستحب آهي. ترمذي ۽ نسائي جي حديث ۾ آهي ته اهو شخص جهنم ۾ نه ويندو، جيڪو الله تعالىٰ جي خوف کان روئي.

وقف لازم

السجدة ٤

تَدْعُوْا فَلَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا
سڀ ئي انهيءَ جا ئي چڱا نالا آهن ف۲۳۰ ۽ پنهنجي نماز نه ته تمام وڏي آواز سان پڙهو ۽ نه
تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا ﴿۱۱۰﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ
بلڪل آهستي ۽ انهن ٻنهي جي وچ ۾ رستو طلب ڪريو ف۲۳۱. ۽ هن طرح چئو ته سڀ ساراهون تعريفون الله جي واسطي
لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَّلَمْ يَكُنْ لَّهٗ شَرِيْكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ
جنهن پنهنجي واسطي اولاد کي اختيار نه فرمايو ف۲۳۲ ۽ بادشاهي ۾ ڪو به سندس شريڪ نه آهي ف۲۳۳ نه ئي ڪنهن ڪمزوريءَ جي ڪري ڪو مددگار
لَّهٗ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيْرًا ﴿۱۱۱﴾ ع
(جي ضرورت) آهي ف۲۳۴ (مثال طور) ڪمزوريءَ کان ۽ ان جي وڏائي جي واسطي تڪبير چئو ف۲۳۵

سُوْرَةُ الْكَهْفِ ۱۸ مَكِّيَّةٌ ۶۹ | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ | اٰيَاتُهَا ۱۱۰ رُكُوْعَاتُهَا ۱۲

سورة ڪهف مڪي آهي ف۱ هڪ سؤ: الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف۲ ڇهه آيتون ۽ ٻارهن رڪوع آهن
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتٰبَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَّهٗ
سڀ ساراهون خوبيون الله جي واسطي جنهن پنهنجي ٻانهي ف۲ تي ڪتاب لاٿو ف۳ ۽ ان ۾ ڪا به ڪا ٽيڙ اصل نه
عِوَجًا ﴿۱﴾ قَيِّمًا لِّيُنْذِرَ بَاْسًا شَدِيْدًا مِّنْ لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِيْنَ
رکيائين ف۴. عدل وارو ڪتاب جو ف۵ الله جي سخت عذاب کان ڊيڄاري ۽ ايمان وارن کي جيڪي چڱا
الَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا ﴿۲﴾ مَّاكِثِيْنَ فِيْهِ
ڪم ڪن خوشخبري ڏي ته انهن جي واسطي چڱو ثواب آهي، جنهن ۾ هميشه
اَبَدًا ﴿۳﴾ وَّيُنْذِرَ الَّذِيْنَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ﴿۴﴾ مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ
رهندا. ۽ انهن کي ف۶ ڊيڄاري جيڪي چوندا آهن ته الله پنهنجي واسطي ڪا اولاد بڻائي آهي ان باري ۾ نه ته انهن کي
عِلْمٍ وَّلَا لِاٰبَآئِهِمْ ۭ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ ۭ اِنْ
ڪو علم آهي نه انهن جي ابن ڏاڏن کي ڪيڏي نه وڏي ڳالهه آهي جيڪا انهن جي منهن مان نڪري ٿي نج ڪوڙ ڳالهائي
يَّقُوْلُوْنَ اِلَّا كَذِبًا ﴿۵﴾ فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَّمْ
رهيا آهن. متان غم ڪري پنهنجي پاڻ کي هلاڪ ڪري ويهين انهن جي پٺيان جيڪڏهن اهي
يُؤْمِنُوْا بِهٰذَا الْحَدِيْثِ اَسَفًا ﴿۶﴾ اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِيْنَةً
ان ڳالهه تي ف۸ ايمان نه آڻن ف۹. بيشڪ اسان زمين جو سينگار ڪيو جو ڪجهه ان تي آهي ف۱۰

ف۲۳۰ شان نزول:- حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته هڪ رات محبوب سيد عالم صلي الله تعالىٰ عليه وسلم جن ڊگهو سجدو ڪيو ۽ پنهنجي سجدي ۾ يَا اَللّٰهُ يَا رَحْمٰنُ فرمائيندا رهيا. ابوجهل ٻڌو ته چوڻ لڳو ته (حضرت) محمد مصطفيٰ (صلي الله عليه وسلم جن) اسان کي ته گهڻن معبودن جي پوڄا کان منع ڪن ٿا ۽ پنهنجو پاڻ ته ٻن کي پڪارن ٿا الله کي ۽ رحمٰن کي (معاذ الله). ان جي جواب ۾ هي آيت نازل ٿي ۽ ٻڌايو ويو ته الله ۽ رحمان ٻه نالا هڪ ئي برحق معبود جا آهن، توڙي ڪنهن به نالي سان سڏيو.

ف۲۳۱ يعني وچٿري آواز سان پڙهو جنهن کي جماعتي آساني سان ٻڌن. شان نزول:- محبوب رسول ڪريم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن مڪه مڪرمه ۾ جڏهن پنهنجن اصحاب ڪرام جي امامت فرمائيندا هئا ته قرأة بلند آواز سان فرمائيندا هئا. مشرڪ ٻڌندا هئا ته قرآن ڪريم کي ۽ ان جي نازل فرمائڻ واري کي ۽ جنهن تي نازل ٿيو انهن سڀني کي گاريون ڏيندا هئا، ان تي هيءَ آيت نازل ٿي.

ع ۱۲ ۱۱ ۱۲

ف۲۳۲ جيئن يهودين ۽ نصارن جو گمان آهي.

ف۲۳۳ جيئن مشرڪ چون ٿا.

ف۲۳۴ يعني اهو ڪمزور نه آهي جو ان کي ڪنهن حمايتي ۽ مددگار جي حاجت هجي.

ف۲۳۵ حديث شريف ۾ آهي ته قيامت جي ڏينهن جنت جي طرف سڀني کان اڳ اهي ماڻهو سڏيا ويندا، جيڪي هر حال ۾ الله تعالىٰ جو حمد ڪن ٿا. هڪ ٻي حديث شريف ۾ آهي ته بهترين دعا اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ آهي ۽ بهترين ذڪر لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ. (ترمذي). مسلم شريف جي حديث ۾ آهي ته الله تعالىٰ وٽ چار ڪلما گهڻا پيارا آهن: لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ، سُبْحَانَ اللّٰهِ ۽ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ. فائدو:- هن آيت جو نالو آيت العز آهي. بني عبدالمطلب جا ٻار جڏهن ڳالهائڻ شروع ڪندا هئا انهن کي سڀني کان اڳ هيءَ ئي آيت قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ سيکاري ويندي هئي.

ف۱ هن سورة جو نالو سُوْرَةُ الْكَهْفِ آهي. هي سورة مڪيه آهي. هن ۾ هڪ سؤ ٻارهن آيتون، هڪ هزار پنج سؤ ستهتر ڪلما ۽ ڇهه هزار ٽي سؤ سٺ حرف آهن.

ف۲ حضور محبوب محمد مصطفيٰ احمد مجتبيٰ صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم.

ف۳ يعني قرآن پاڪ، جيڪا سندس بهترين نعمت ۽ ٻانهن جي لاءِ چڱائي ۽ فلاح جو سبب آهي.

ف۴ نه لفظي، نه معنوي، نه ان ۾ اختلاف ۽ نه ضد.

ف۵ ڪافرن کي.

ف۶ ڪافرن.

ف۷ خالص جهالت کان اهو بهتان مڙهن ٿا ۽ اهڙي باطل ڳالهه بڪن ٿا.

ف۸ يعني قرآن شريف تي. ف۹ هن ۾ حضور پرنور محبوب نبي ڪريم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي دل مبارڪ جي تسلي فرمائي وئي ته توهان انهن بي ايمانن جي ايمان کان محروم رهڻ تي ايتري قدر رنج ۽ غم نه ڪريو ۽ پنهنجي مقدس جان کي ان غم کان هلاڪت ۾ نه وجهو. ف۱۰ اهو توڙي حيوان هجي يا ٻنات يا کاڻيون يا نهرون.

لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ۝٧ وَاِنَّا لَجٰعِلُوْنَ مَا عَلَيْهَا صَعِيْدًا
جيئن انهن کي آزمايون ته انهن مان ڪنهن جا ڪم چڱا آهن. ۽ بيشڪ جو ڪجھ ان تي آهي هڪ ڏينهن اسان ان کي

جُرُزًا ۝٨ اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحٰبَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيْمِ ۙ كَانُوْا مِنْ
صاف ميدان ڪري ڇڏيندا سين. ڇا تو کي خبر آهي غار ۽ جهنگ جي ڪناري وارا

اٰيٰتِنَا عَجَبًا ۝٩ اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوْا رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ
اسان جي هڪ عجيب نشاني هئا. جڏهن انهن نوجوانن غار ۾ پناھ ورتي ۽ عرض ڪيائون اي اسان جا رب

لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ۝١٠ فَضَرَبْنَا عَلٰٓى
اسان کي پاڻ وٽان رحمت ڏي ۽ اسان جي ڪم ۾ اسان جي واسطي منزل ملڻ جو سامان ڪر. پوءِ اسان غار ۾ انهن جي

اٰذَانِهِمْ فِى الْكَهْفِ سِنِيْنَ عَدَدًا ۝١١ ۙ ثُمَّ بَعَثْنٰهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ
ڪنن تي ڪيترا سال ٿاپڪيو سون. پوءِ اسان انهن کي جاڳايو جو ڏسون ته ٻن ٽولن مان ڪهڙو

الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوْٓا اَمَدًا ۝١٢ ع نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ
انهن جي رهڻ جي مدت وڌيڪ صحيح ٻڌائي ٿو. اسان انهن جو صحيح صحيح حال تو کي ٻڌايون

بِالْحَقِّ ۭ اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوْا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنٰهُمْ هُدًى ۝١٣ ۖ وَّرَبَطْنَا
اهي ڪجھ جوان هئا جن پنهنجي رب تي ايمان آندو ۽ اسان انهن کي وڌيڪ هدايت ڏني. ۽ اسان انهن

عَلٰي قُلُوْبِهِمْ اِذْ قَامُوْا فَقَالُوْا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
جي دل ٻڌائي جڏهن اُٿي ڪري چيائون ته اسان جو رب اهو آهي جيڪو آسمانن ۽ زمين جو رب آهي

لَنْ نَّدْعُوَا مِنْ دُوْنِهٖٓ اِلٰـهًا لَّقَدْ قُلْنَآ اِذًا شَطَطًا ۝١٤ هٰٓؤُلَاۗءِ قَوْمُنَا
اسان ان کان سواءِ ڪنهن ٻئي معبود جي پوڄا ڪندا سين ايئن ڪجي ته اسان حد ٽپيل ڳالھ چئي. هي جو اسان جي قوم آهي

اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً ۭ لَوْلَا يَاْتُوْنَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطٰنٍۢ بَيِّنٍ ۭ
هنن الله کان سواءِ ٻيا خدا اڻي ڪيا آهن، ڇو نه ٿا انهن تي ڪو روشن دليل آڻين،

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ۝١٥ ۭ وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوْهُمْ
پوءِ ان کان وڌيڪ ظالم ڪير ٿي سگهي ٿو جيڪو الله تي ڪوڙ گهڙي. ۽ جڏهن توهان انهن کان ۽ الله کان

وَمَا يَعْبُدُوْنَ اِلَّا اللّٰهَ فَاْوٗٓا اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِّنْ
سواءِ سندن سڀني معبودن کان جدا ٿي ويو ته غار ۾ پناھ وٺو توهان جو رب توهان جي لاءِ پنهنجي رحمت

ف ١١ ۽ ڪير زهد اختيار ڪري ٿو ۽ محرومات ۽ ممنوعات کان بچي ٿو. ف ١٢ ۽ آباديءَ کان پوءِ ويران ڪري ڇڏينداسين ۽ ساوڪ ۽ وڻ وغيره جيڪي شيون سڀني کي سهڻيون ڪيون هيون، تن مان ڪجھ به باقي نه رهندو. پوءِ دُنيا جي بي بقا سونهن تي عاشق نه ٿيو. ف ١٣ حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما فرمايو ته رقيم ان وادي جو نالو آهي، جنهن ۾ اصحاب ڪهف آهن. آيت ۾ تن صحابن متعلق فرمايائين ته اهي. ف ١٤ پنهنجي ڪافر قوم کان پنهنجو ايمان بچائڻ لاءِ. ف ١٥ ۽ هدايت ونصرت، رزق ومغفرت ۽ دشمنن کان امن عطا فرماءِ. اصحابِ ڪهف: زياده قوي قول هي آهي ته اُهي ست سڳورا هئا جيتوڻيڪ انهن جي نالن مبارڪن ۾ ڪنهن قدر اختلاف آهي، پر حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما جي روايت تي جيڪا تفسير خازن ۾ آهي، تن جا نالا هي آهن: ١ مڪسلمينا، ٢ يمليخا، ٣ مرطونس، ٤ بينونس، ٥ سارينونس، ٦ ذونوانس، ٧ ڪشفيط طنونس ۽ سندن ڪتي جو نالو قطمير آهي.

خاصيتون: اهي نالا لکي دروازي تي لڳايا وڃن ته جاءِ سڙڻ کان محفوظ رهي ٿي. سرمايي تي رکيا وڃن ته چوري نه ٿيندو. ٻيڙي يا جهاز انهن جي برڪت سان غرق نه ٿو ٿئي. ڀڳل شخص انهن جي برڪت سان واپس اچي وڃي ٿو. ڪٿي باھ لڳل هجي ته اهي نالا ڪپڙي ۾ لکي اڇلايا وڃن ته اها وسامي ويندي. ٻارڙي روئڻ واري جي بخار، مٿي جي سور، ام الصبيان (ٻارن جي بيماري آهي)، زمين ۽ درياءَ جي سفر ۾، جان ۽ مال جي حفاظت، عقل جي تيزي، قيدي جي آزادي جي لاءِ اهي نالا لکي تعويذ وانگر ناهي ڏور ۾ ٻڌو وڃي (جمل). واقعو: حضرت عيسيٰ عليه السلام کان پوءِ انجيل وارن جي حالت تمام خراب ٿي وئي، اُهي بت پرستيءَ ۾ مبتلا ٿيا ۽ ٻين کي بت پرستيءَ تي مجبور ڪرڻ لڳا. انهن ۾ دقيانوس بادشاھ وڏو جابر هو، جيڪو بت پرستيءَ تي راضي نه ٿيندو هو، ان کي قتل ڪري ڇڏيندو هو. اصحاب ڪهف افسوس شهر جي شريفن ۽ معززن مان ايمان وارا ماڻهو هئا. دقيانوس جي ڏاڍ ۽ ظلم کان پنهنجو ايمان بچائڻ لاءِ ڀڳا ۽ ويجھي جبل جي هڪ غار جي اندر پناھ ورتائون ۽ اتي سمهي پيا، تن سون سالن کان وڌيڪ عرصي تائين انهيءَ حال ۾ رهيا. بادشاھ کي ڳولا کان بعد معلوم ٿيو ته اهي غار ۾ آهن. تڏهن ان حڪم ڏنو ته غار کي هڪ مضبوط پٿر ناهي بند ڪيو وڃي ته جيئن اهي اُن ۾ مري وڃن ۽ اها ئي انهن جي قبر ٿي وڃي، اها ئي انهن جي سزا آهي. حڪومت جي عاملن مان اهو ڪم جنهن جي حوالي ڪيو ويو، سو نيڪ مرد هو، تنهن صحابہ ڪرام جا نالا، تعداد ۽ پورو واقعو قلعي جي تختيءَ تي نقش ڪري ٽامي جي صندوق ۾ پٽ جي بنياد ۾ محفوظ ڪري رکي ڇڏيو ۽ هي به بيان ڪيو ويو آهي ته اهڙي هڪ تختي شاهي خزاني ۾ به محفوظ ڪرائي وئي. ڪجھ عرصي کان پوءِ دقيانوس هلاڪ ٿيو، زمانا گذريا، بادشاهيون تبديل ٿيون

ايستائين جو هڪ نيڪ بادشاھ حڪمران ٿيو، ان جو نالو بيدروس هو، جنهن اٺهٺ سال حڪومت ڪئي، پوءِ ملڪ ۾ فرقه بندي پيدا ٿي ۽ ڪي ماڻهو مرڻ کان پوءِ اٿڻ ۽ قيامت جي اچڻ جا منڪر ٿي ويا. بادشاھ اڪيلو هڪ جاءِ ۾ بند ٿي ويو ۽ ان گريه ۽ زاريءَ سان بارگاهِ الاهي ۾ دعا ڪئي يا رب! ڪا اهڙي نشاني ظاهر فرماءِ، جنهن سان خلق کي مئلن جي اٿڻ ۽ قيامت جي اچڻ جو يقين حاصل ٿئي. ان زماني ۾ هڪ شخص پنهنجي ٻڪرين جي آرام حاصل ڪرڻ لاءِ انهيءَ غار کي تجويز ڪيو ۽ پٿر ڪيرائي ڇڏي. پٿر ڪرڻ کان پوءِ ڪا اهڙي هيبت طاري ٿي جو ڪيرائڻ وارا ڀڄي ويا. اصحاب ڪهف الله تعاليٰ جي حڪم سان خوش ۽ شاد اٿيا. چهرا کليل، طبيعتون خوش، زندگيءَ جي تازگي موجود، هڪ ٻئي کي سلام ڪيو ۽ نماز جي لاءِ اٿي بيٺا. فارغ ٿي يمليخا کي چيائون ته تون وڃ ۽ بازار مان ڪجھ کائڻ لاءِ وٺي اچ ۽ هي خبر به آڻ ته دقيانوس جو اسان ماڻهن جي متعلق ڪهڙو اراده آهي. اهو بازار ويو ۽ شهر پناھ جي دروازي تي اسلامي نشاني ڏٺائين، نوان نوان ماڻهو ڏٺائين. انهن کي حضرت عيسيٰ عليه السلام جي نالي جو قسم کڻندي ٻڌائين. تعجب ٿيس ته اهو ڪهڙو معاملو آهي؟ ڪالهه ته ڪو شخص پنهنجو ايمان ظاهر ڪري سگهندو هو، حضرت عيسيٰ عليه السلام جي نالي وٺڻ سان قتل ڪيو ويندو هو. اڄ اسلامي نشانيون شهر پناھ تي ظاهر آهن. ماڻهو خوف ۽ خطري کان سواءِ حضرت عيسيٰ عليه السلام جي نالي جا قسم کڻن ٿا. پوءِ پاڻ نانوائي جي دڪان تي ويو ۽ کاڌي خريد ڪرڻ لاءِ ان کي دقيانوسي سڪي جو روپيو ڏنائين، جنهن جو هلڻ صدين کان بند ٿي ويو هو ۽ ان جي ڏسڻ وارو به ڪو باقي نه رهيو هو. بازار وارن خيال ڪيو ته ڪو پراڻو خزانو هن کي هٿ اچي ويو آهي، کيس پڪڙي حاڪم وٽ وٺي آيا. اهو نيڪ شخص هو، ان به معلوم ڪيو ته خزانو ڪٿي به نه آهي. هي روپيو اسان جو پنهنجو آهي. حاڪم چيو ته اها ڳالھ ڪنهن طرح قابلِ يقين نه آهي. ان ۾ جيڪو سن موجود آهي، اهو تن سون سالن کان وڌيڪ جو آهي ۽ تون نوجوان آهين. اسان ماڻهو پوڙها آهيون. اسان ته اهو سِڪو ڪڏهن ڏٺوئي نه آهي. پاڻ فرمايائين مان جيڪي دريافت ڪريان، سو ٺيڪ ٺيڪ ٻڌايو ته پوءِ معاملو حل ٿي ويندو، هي ٻڌايو ته دقيانوس بادشاھ ڪهڙي حال ۽ خيال ۾ آهي؟ حاڪم چيو ته اڄ ساري زمين تي انهيءَ نالي جو ڪو بادشاھ نه آهي، سوين سال ٿيا، تڏهن هڪ بي ايمان بادشاھ ان نالي جو گذريو آهي. پاڻ فرمايائين ڪالهه ئي ته اسان ان جي خوف کان جان بچائي ڀڳا آهيون. منهنجا ساٿي ويجھي جبل جي هڪ غار ۾ پناھ گزين آهن، هلو ته مان انهن سان توهان کي ملايان. حاڪم ۽ شهر جا معتبر ۽ هڪ وڏي خلق سان گڏ غار وٽ پهتا. اصحاب ڪهف يمليخا جي انتظار ۾ هئا، گهڻن ماڻهن جي اچڻ جو آواز ۽ کڙڪو ٻڌي سمجهيائون ته يمليخا پڪڙجي ويو ۽ دقيانوسي فوج اسان جي ڳولا ۾ اچي رهي آهي. الله تعاليٰ جو شڪر ۽ حمد بجا آڻڻ لڳا. ايتري ۾ اهي ماڻهو پهتا

رَّحْمَتِهٖ وَ يُهَيِّئْ لَكُمْ مِّنْ اَمْرِكُمْ مِّرْفَقًا ﴿۱۶﴾ وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا

پکڙيندو ۽ توهان جي ڪم ۾ آساني جو سامان بڻائيندو ۽ اي محبوب تون سج کي ڏسندين جو جڏهن

طَلَعَتْ تَّزٰوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِيْنِ وَ اِذَا غَرَبَتْ

نڪري ٿو ته انهن جي غار کان ساڄي طرف هليو وڃي ٿو ۽ جڏهن لهي ٿو ته انهن کان

تَّقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَ هُمْ فِيْ فَجْوَةٍ مِّنْهُ ؕ ذٰلِكَ مِنْ

کٻي طرف پاسو ورائي وڃي ٿو ف۲۱ حالانڪ اهي ان غار جي کليل ميدان ۾ آهن ف۲۲ هي الله جي نشانين مان آهي ۽

اٰيٰتِ اللّٰهِ ؕ مَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَنْ

جنهن کي الله هدايت ڏي اهوئي راهه تي آهي ۽ جنهن کي گمراهه ڪري ته هرگز ان جو ڪو حمايتي راهه ڏسيندڙ

تَجِدَ لَهٗ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿۱۷﴾ وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَّهُمْ رُقُوْدٌ ۖ وَّ

نه لهندين ۽ تون انهن کي جاڳندو سمجهندين ف۲۳ حالانڪ اهي سُتل آهن ۽ اسان سڄي کٻي سندن

نُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِيْنِ وَذَاتَ الشِّمَالِ ۖ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ

پاسا مٽائيندا آهيون ف۲۴ ۽ سندن ڪتو پنهنجون ڪلايون پکيڙيندڙ آهي غار جي چائٺ تي ف۲۵

بِالْوَصِيْدِ ؕ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَّ لَمُلِئْتَ مِنْهُمْ

اي ٻڌندڙ جيڪڏهن تون انهن کي جهاتي پائي نهار ين ته پُٺي ڏيئي ڀڄين انهن کان ۽ انهن کان هيبت ۾ ڀرجي وڃين ف۲۶

رُعْبًا ﴿۱۸﴾ وَكَذٰلِكَ بَعَثْنٰهُمْ لِيَتَسَآءَلُوْا بَيْنَهُمْ ؕ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ

۽ اسان ايئن انهن کي اٿاريو ف۲۷ جو پاڻ ۾ هڪ ٻئي کان احوال پڇن ف۲۸ انهن مان هڪ ڳالهائيندڙ چيو ف۲۹ توهان

كَمْ لَبِثْتُمْ ؕ قَالُوْا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ؕ قَالُوْا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا

هت گهڻي دير رهيا، ڪن چيو ته هڪ ڏينهن رهيا سين يا ڪجهه گهٽ ف۳۰ ٻين چيو توهان جو رب خوب ڄاڻي ٿو توهان جي

لَبِثْتُمْ ؕ فَابْعَثُوْٓا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِيْنَةِ فَلْيَنْظُرْ

رهڻ جي مُدت کي ف۳۱ پوءِ پاڻ مان هڪڙي کي چاندي جو سڪو ڏيئي ف۳۲ شهر ڪليو پوءِ اهو ڏسي ته اتي

اَيُّهَآ اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَاْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ

ڪهڙو کاڌو وڌيڪ سٺو آهي ف۳۳ جو توهان جي واسطي ان مان کاڌي جي طور آڻي ۽ جڳائي ته نرمي ڪري ۽ هرگز ڪنهن کي به

بِكُمْ اَحَدًا ﴿۱۹﴾ اِنَّهُمْ اِنْ يَّظْهَرُوْا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوْكُمْ اَوْ يُعِيْدُوْكُمْ

توهان جي خبر نه ڏي. بيشڪ انهن کي جيڪڏهن توهان جي خبر پئي ته توهان کي پٿرن سان چٽيندا ف۳۴ يا پنهنجي دين ف۳۵ ۾ توهان کي

منزل ۴

ع ۵/۲/۱۴

نصف القرآن باعتبار عدد الحروف بان التاء بعد الياء من النصف الاول واللام الثانية من النصف الاخير

يمليخا سمورو قصو ٻڌايو. انهن سڀ کي سمجهي ورتو ته اسان الله تعالىٰ جي حڪم سان ايترو ڊگهو عرصو سمهيا سين ۽ هاڻي ٻيهر ڪري اٿاريا ويا آهيون ته ماڻهن لاءِ موت کان پوءِ زنده ڪرڻ جو دليل ۽ نشاني ٿيون. حاڪم غار جي مُنهن وٽ پهتو ته ان ٽامي جي صندوق ڏٺي، تنهن کي کوليائين ته تختي ظاهر ٿي، جنهن ۾ انهن اصحاب جا نالا ۽ سند ن ڪتي جو نالو لکيل هو ۽ هي جماعت پنهنجي دين جي حفاظت جي لاءِ دقيانوس جي ڊپ کان هن غار ۾ پناهگزين ٿي. دقيانوس خبر لهي هڪ ڀت سان انهن کي غار ۾ بند ڪري ڇڏڻ جو حڪم ڏنو. اسان اهو حال هن ڪري لکون ٿا ته جڏهن ب غار کُلي ته ماڻهو حال تي واقف ٿي وڃن. اها تختي پڙهي سڀني کي تعجب ٿيو ۽ ماڻهن الله تعالىٰ جو حمد ۽ ثنا بجا آندي، جو اُن اهڙي نشاني ظاهر فرمائي ڇڏي، جنهن سان موت کان پوءِ اٿڻ جو يقين حاصل ٿئي ٿو. حاڪم پنهنجي بادشاهه بيد روس کي واقعي جو اطلاع ڏنو. اهو اميرن ۽ عمائدن کي وٺي حاضر ٿيو ۽ شڪرِ الاهي جو سجدو بجا آندائين ته الله تعالىٰ سندس دعا قبول فرمائي. اصحابِ ڪهف بادشاهه سان مليا ۽ فرمايائون اسان توکي الله تعالىٰ جي حوالي ڪريون ٿا والسلام عليك ورحمة الله وبركاته. الله تعالىٰ تنهنجي ۽ تنهنجي مُلڪ جي حفاظت فرمائي ۽ جنن ۽ انسانن جي شر کان بچائي. بادشاهه بيٺوئي هو ته اهي سڀ ورا پنهنجن بسترن جي طرف واپس ٿي خواب ۾ مصروف ٿيا ۽ الله تعالىٰ کين وفات ڏني. بادشاهه ساڳ جي صندوق ۾ انهن جي جسمن مبارڪن کي محفوظ ڪيو ۽ الله تعالىٰ انهن جي رُعب سان حفاظت فرمائي جو ڪنهن جي طاقت نه آهي جو اتي پهچي سگهي. بادشاهه غار جي مُنهن وٽ مسجد ناهڻ جو حڪم ڏنو ۽ هڪ خوشيءَ جو ڏينهن مقرر ڪيائين ته هر سال عيد وانگر ماڻهو اتي اچن (خازن وغيره). مسئلو هِن مان معلوم ٿيو ته صالحن ۾ عرس جو معمول پراڻي وقت کان آهي. ف۱۶ يعني انهن کي اهڙي ننڊ ڏنائين جو ڪين ڪوبه آواز سجاڳ نه ڪري سگهي. ف۱۷ ته اصحابِ ڪهف جي. ف۱۸ دقيانوس بادشاهه جي اڳيان. ف۱۹ ۽ ان لاءِ شريڪ ۽ اولاد ٻڌائي. پوءِ انهن پاڻ ۾ هڪ ٻئي کي چيو.

ف۲۰ يعني انهن تي سارو ڏينهن پاڇو رهي ٿو ۽ اڀرڻ کان لهڻ تائين ڪنهن وقت به اُس جي گرمي انهن کي نه ٿي پهچي. ف۲۱ ۽ تازيون هوائون انهن کي پهچن ٿيون. ف۲۲ چو ته انهن جون اکيون کليل آهن. ف۲۳ سال ۾ هڪ ڀيرو ڏهين محرم تي. ف۲۴ جڏهن اهي پاسو ڦيرائن ٿا ته اهو به پاسو تبديل ڪري ٿو. فائدو:- تفسير ثعلبي ۾ آهي ته جيڪو انهن ڪلمن وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيْدِ کي لکي ڪري پاڻ سان گڏ رکي، ڪتي جي نقصان کان امن ۾ رهي. ف۲۵ الله تعالىٰ اهڙي هيبت سان انهن جي حفاظت فرمائي آهي جو انهن تائين ڪو وڃي نه ٿو سگهي. حضرت معاويه جنگ روم جي وقت ڪهف جي طرف لنگهيو ته ان اصحابِ ڪهف تي داخل ٿيڻ گهريو. حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما کيس منع ڪيو ۽ هيءَ آيت پڙهي. پوءِ هڪ جماعت حضرت امير معاويه جي حڪم سان داخل ٿي ته الله تعالىٰ هڪ اهڙي هوا هلائي جو سڀ سڙي ويا. ف۲۶ هڪ ڊگهي مدت کان پوءِ. ف۲۷ ۽ الله تعالىٰ جي قدرت عظيمه ڏسي سندن يقين وڌيڪ ٿئي ۽ اهي ان جي نعمتن جو شڪرادا ڪن. ف۲۸ يعني مڪسلمينا، جيڪو انهن ۾ سڀني کان وڏو ۽ سندن سردار آهي. ف۲۹ چو ته اهي غار ۾ سج اڀرڻ وقت داخل ٿيا هئا ۽ جڏهن اٿيا، تڏهن سج لهڻ وارو هو. تنهن ڪري انهن گمان ڪيو ته هي اهوئي ڏينهن آهي. مسئلو:- هِن مان ثابت ٿيو ته اجتهاد جائز ۽ غالب گمان جي بنا تي قول ڪرڻ درست آهي. ف۳۰ انهن کي يا ته الهام سان معلوم ٿيو ته ڊگهي مُدت گذري چُڪي يا انهن کي ڪجهه اهڙا دليل ۽ قرينا مليا، جيئن وارن ۽ نهن وڌائڻ جڃهن سان انهن هي خيال ڪيو ته عرصو گهڻو گذري چُڪو. ف۳۱ يعني دقيانوسي سڪي جا ڏو پيا جيڪي گهر مان کڻي آيا هئا ۽ سمهڻ وقت پنهنجي سيراندي کان رکيا هئا. هِن مان معلوم ٿيو ته مسافر کي خرچ ساڻ رکڻ توڪل جي طريقي جي خلاف نه آهي، گهرجي ته ڀروسو الله تعالىٰ تي رکي. ف۳۲ ان ۾ حرمت جو ڪو شبهو نه آهي. ف۳۳ بُري طرح قتل ڪندا. ف۳۴ يعني ڏاڍ ۽ ظلم سان ڪفري مِلت .

فِىْ مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوْٓا اِذًا اَبَدًا ﴿٢٠﴾ وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ
ڦيرائي وجهندا ۽ ايئن ٿيو ته پوءِ توهان جو ڪڏهن ڀلو نه ٿيندو. ۽ اهڙيءَ طرح اسان انهن جي خبر ڪري ڇڏي [٣٥]
لِيَعْلَمُوْٓا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيْهَا ۚ اِذْ
جيئن ماڻهو ڄاڻن [٣٦] ته الله جو واعدو سچو آهي ۽ قيامت ۾ ڪو شڪ نه آهي. جڏهن
يَتَنَازَعُوْنَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوْا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا ۭ رَبُّهُمْ اَعْلَمُ
اهي جا ماڻهو انهن جي معاملي ۾ هڪ ٻئي ۾ جهيڙو ڪرڻ لڳا [٣٧] پوءِ چيائون ته انهن جي غار تي ڪا جاءِ ٺاهيو، انهن جو رب انهن کي
بِهِمْ ۭ قَالَ الَّذِيْنَ غَلَبُوْا عَلٰٓي اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾
خوب ڄاڻي ٿو انهن چيو جيڪي انهيءَ ڪم ۾ غالب رهيا هئا [٣٨] قسم آهي ته اسان انهن تي مسجد ٺاهينداسين [٣٩]
سَيَقُوْلُوْنَ ثَلٰثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ ۚ وَيَقُوْلُوْنَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ
سي [٤٠]. اجهو چوندا [٤١] ته اهي ٽي آهن چوٿون انهن جو ڪتو ۽ ڪجھ چوندا ته پنج آهن ڇهون انهن
كَلْبُهُمْ رَجْمًۢا بِالْغَيْبِ ۚ وَيَقُوْلُوْنَ سَبْعَةٌ وَّثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ ۭ قُلْ رَّبِّيْٓ
جو ڪتو اڻ ڏٺي ڏکي واري ڳالهه ۾ ڪي چوندا ست آهن [٤٢] ۽ اٺون انهن جو ڪتو، تون فرماءِ منهنجو رب انهن
اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَّا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِيْلٌ ڤ فَلَا تُمَارِ فِيْهِمْ اِلَّا مِرَاۗءً
جي تعداد کي خوب ڄاڻي ٿو [٤٣] انهن کي نه ٿا ڄاڻن مگر ٿورا [٤٤] پوءِ تون انهن جي باري ۾ [٤٥] بحث نه ڪر مگر ايترو جيئي
ظَاهِرًا ۠ وَّلَا تَسْتَفْتِ فِيْهِمْ مِّنْهُمْ اَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُوْلَنَّ لِشَايْءٍ اِنِّىْ
بحث جيڪو ظاهر ٿي چڪو [٤٦] ۽ انهن جي [٤٧] باري ۾ ڪنهن (ڪتابي) کان نه پڇ. ۽ ڪنهن به ڳالهه جي لاءِ هرگز نه چئو ته مان سڀاڻي
فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ اِلَّآ اَنْ يَّشَاۗءَ اللّٰهُ ۡ وَاذْكُرْ رَّبَّكَ اِذَا نَسِيْتَ وَقُلْ
هيءُ ڪندس. مگر هيءُ ته الله گهري [٤٨] ۽ پنهنجي رب کي ياد ڪر جڏهن تون وساري ويهين [٤٩] ۽ هن طرح چئو
عَسٰٓي اَنْ يَّهْدِيَنِ رَبِّيْ لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾ وَلَبِثُوْا فِيْ كَهْفِهِمْ
قريب آهي جو منهنجو رب مون کي هن [٥٠] کان سچائيءَ جو ويجهو رستو ڏيکاري [٥١] ۽ اهي پنهنجي غار ۾ ٽي سو سال
ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِيْنَ وَازْدَادُوْا تِسْعًا ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوْا ۚ لَهٗ
رهيا نَو وڌيڪ [٥٢]. تون فرماءِ الله خوب ڄاڻي ٿو ته اهي ڪيترو وقت رهيا [٥٣] ، انهيءَ جي واسطي آهن
غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ اَبْصِرْ بِهٖ وَاَسْمِعْ ۭ مَا لَهُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ
آسمانن ۽ زمين جا سڀ غيب. اهو ڪهڙو نه ڏسندڙ ۽ ڪهڙو نه ٻڌندڙ آهي [٥٤]، ان کان سواءِ انهن جو [٥٥]

[٣٥] ماڻهن کي دقيانوس جي مرڻ ۾ مُدت گذري وڃڻ کان پوءِ. [٣٦] ۽ بيدروس جي قوم ۾ جيڪي ماڻهو مرڻ کان پوءِ زنده ٿيڻ جو انڪار ڪن ٿا، تن کي معلوم ٿي وڃي. [٣٧] يعني انهن جي وفات کان پوءِ انهن جي چوڌاري عمارت ٺاهڻ ۾. [٣٨] يعني بيدروس بادشاهه ۽ سندس سائي. [٣٩] جنهن ۾ مسلمان نماز پڙهن ۽ انهن جي قرب سان برڪت حاصل ڪن (مدارڪ). مسئلو:- هن مان معلوم ٿيو ته بزرگن جي مزارن جي ويجهو مسجدون ٺاهڻ ايمان وارن جو پراڻو طريقو آهي ۽ قرآن ڪريم ۾ ان جو ذڪر فرمائڻ ۽ ان کي منع نه ڪرڻ ان فعل جي درست هجڻ جو مضبوط ترين دليل آهي. مسئلو:- هن مان هي به معلوم ٿيو ته بزرگن جي پاسي ۾ برڪت حاصل ٿئي ٿي. انهيءَ ڪري ماڻهو الله وارن جي مزارن تي برڪت حاصل ڪرڻ لاءِ ويندا آهن ۽ انهيءَ ڪري قبرن جي زيارت سنت ۽ موجب ثواب آهي. [٤٠] نصراني، جيئن انهن مان سيد ۽ عاقب چيو. [٤١] جيڪا اڳ چئي، ڪنهن طرح صحيح نه ٿي ٿي سگهي. [٤٢] ۽ اهي چوڻ وارا مسلمان آهن. الله تعاليٰ انهن جي قول کي ثابت رکيو، ڇو ته انهن جيڪي ڪجھ چيو سو نبي عليه الصلوٰة والسلام جن کان علم حاصل ڪري چيو. [٤٣] ڇو ته جهانن جي تفصيل ۽ ڪائنات ماضيه ومستقبل جو علم الله تعاليٰ کي ئي آهي يا جنهن کي اهو عطا فرمائي. [٤٤] حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما فرمايو ته مان انهن ٿورن مان آهيان جن جي آيت ۾ استثنا فرمايا ئين. [٤٥] ڪتابين سان. [٤٦] ۽ قرآن پاڪ ۾ نازل فرمايو ويو، توهان ايتري تي ئي قناعت ڪريو ۽ ان معاملي ۾ يهودين جي جهالت جي اظهار ڪرڻ جي پويان نه ٿيو. [٤٧] يعني اصحاب ڪهف جي. [٤٨] يعني جڏهن ڪنهن ڪم جو ارادو هجي، تڏهن هي چوڻ گهرجي ته انشاء الله ائين ڪندس، بغير انشاء الله جي نه چئي. شان نزول:- مڪي وارن جڏهن محبوب نبي ڪريم صلي الله عليه وسلم جن کان اصحاب ڪهف جو حال معلوم ڪيو هو، تڏهن محبوب سائين فرمايو سڀاڻي ٻڌائيندس ۽ انشاء الله نه فرمايو هئائون ته پوءِ ڪيترا ڏينهن وحي نه آيو. پوءِ هيءَ آيت نازل ٿي. [٤٩] يعني انشاء الله تعاليٰ چوڻ ياد نه رهي ته پوءِ جڏهن ياد اچي، چئي وٺي. حسن رضي الله تعاليٰ عنه فرمايو ته جيستائين ان مجلس ۾ رهي. هن آيت جي تفسير ۾ ڪيترائي قول آهن. ڪن مفسرن فرمايو ته معنيٰ هي آهي ته جيڪڏهن ڪنهن نماز کي وساريو ويو ته پوءِ ياد اينديئي ادا ڪري (بخاري ۽ مسلم). ڪن عارفن فرمايو ته معنيٰ هي آهي ته پنهنجي پالڻهار کي ياد ڪر جڏهن تون پاڻ کي وساري ڇڏين، ڇو ته ذڪر جو ڪمال اهوئي آهي ته ذاڪر مذڪور ۾ فنا ٿي وڃي ؎

ذکر و ذاکر محو گردد بالتمام ؛ جملگی مذکور ماند والسلام

[٥٠] اصحاب ڪهف جي واقعي جي بيان ۽ ان جي خبر ڏيڻ. [٥١] يعني اهڙا معجزا عطا فرمائي، جيڪي منهنجي نبوت تي ان کان به وڌيڪ ظاهر دلالت ڪن، جيئن اڳين نبين سڳورن جي احوال جو بيان، غيبن جو علم، قيامت تائين پيش ايندڙ حادثن جي واقعن جو بيان، شق القمر ۽ جانورن کان پنهنجون شاهديون ڏيارڻ وغيرها. (خازن ۽ جمل). [٥٢] ۽ جيڪڏهن اهي ان مدت ۾ جهيڙو ڪن ته پوءِ [٥٣] انهيءَ جو فرمائڻ حق آهي. شان نزول:- نجران جي نصارن چيو هو ته ٽي سو سال ته ٺيڪ آهن ۽ نون جي زيادتي ڪهڙي آهي، ان جو اسان کي علم نه آهي. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي. [٥٤] ڪو ظاهر ۽ ڪو باطن ان کان لڪل نه آهي. [٥٥] آسمان ۽ زمين وارن جو.

مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا يُشْرِكُ فِيْ حُكْمِهٖٓ اَحَدًا (٢٦) وَاتْلُ مَآ اُوْحِيَ اِلَيْكَ مِنْ

كو ٻه والي نه آهي ۽ اهو پنهنجي حڪم ۾ ڪنهن کي ڀائيوار نٿو ڪري ۽ تلاوت ڪر جيڪو تنهنجي رب جو ڪتاب ف٥٦

كِتَابِ رَبِّكَ ۚ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمٰتِهٖ ۚ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُوْنِهٖ مُلْتَحَدًا (٢٧)

تو ڏي وحي ٿيو. ان جي ڪلمن کي ڪو به مٽائڻ وارو نه آهي ف٥٧ ۽ تون ان کان سواءِ (ڪنهن ٻئي) هرگز پناه نه لهندين.

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ

۽ پنهنجي پاڻ کي انهن سان مانوس رک جيڪي صبح ۽ شام پنهنجي رب کي پڪاريندا آهن ان

يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ وَلَا تَعْدُ عَيْنٰكَ عَنْهُمْ ۚ تُرِيْدُ زِيْنَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ

جي رضا گهرندا آهن ف٥٨ ۽ تنهنجون اکيون انهن کي ڇڏي ٻين ڏي نه ڦرن ڇا تون دنيا جي زندگي جو سينگار گهرندين

وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهٗ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ وَكَانَ اَمْرُهٗ

۽ ان جو چيو نه ڪر جنهن جي دل اسان پنهنجي ياد کان غافل ڪري ڇڏي ۽ اهو پنهنجي سڌ جي پٺيان هليو ۽ ان جو ڪم حد کان ٽپي

الثلثة

فُرُطًا (٢٨) وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكُمْ ۚ فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَّمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ ۚ

ويو. ۽ تون فرماءِ ته حق توهان جي رب جي طرف کان آهي ف٥٩ پوءِ جيڪو گهري ته ايمان آڻي ۽ جيڪو گهري ته

اِنَّآ اَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِيْنَ نَارًا ۙ اَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۚ وَاِنْ يَّسْتَغِيْثُوْا

ڪفر ڪري ف٦٠ بيشڪ اسان ظالمن جي واسطي اها باه تيار ڪري رکي آهي جنهن جون ڀتيون انهن کي گهيرو ڪنديون ف٦١ ۽ جيڪڏهن ف٦٢

يُغَاثُوْا بِمَآءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوْهَ ۚ بِئْسَ الشَّرَابُ ۚ وَسَآءَتْ مُرْتَفَقًا (٢٩)

پاڻي لاءِ فرياد ڪندا ته انهن جي فرياد رسي ٿيندي انهي پاڻي سان جيڪو ٽامڪند تيل وانگر هوندو جيڪو منهن کي ڀڃي ڇڏيندو ڪهڙو نه برو

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اِنَّا لَا نُضِيْعُ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ

آهي (پاڻي) پيئڻ (جو) ف٦٣ (دوزخ) ڪهڙي بري جاءِ آهي رهڻ جي بيشڪ جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيا اسان ضايع نه ڪنداسين انهن جو جر

عَمَلًا (٣٠) اُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهٰرُ

جن چڱا ڪم ڪيا ف٦٤. انهن جي واسطي ٽڪڻ جا باغ آهن جن جي هيٺان نديون وهن

يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَّيَلْبَسُوْنَ ثِيَابًا خُضْرًا

ٿيون انهن کي ان ۾ سون جا ڪنگڻ پارايا ويندا ف٦٥ ۽ ساوا ڪپڙا سنهي ريشم ۽ ٿلهي

مِّنْ سُنْدُسٍ وَّاِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِـِٕيْنَ فِيْهَا عَلَى الْاَرَآئِكِ ۚ نِعْمَ

پٽ جا پائيندا ان ۾ تختن تي ف٦٦ ٽيڪ لڳائيندڙ هوندا ڪهڙو نه چڱو

ف٥٦ يعني قرآن شريف. ف٥٧ ۽ ڪنهن کي ان جي تبديلي ۽ ڦيرگهير جي قدرت نه آهي. ف٥٨ يعني خلوص سان هر وقت الله تعالىٰ جي عبادت ۾ مشغول رهن ٿا. شانِ نزول:- ڪافرن جي سردارن جي هڪ جماعت محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن کي عرض ڪيو ته اسان کي غريبن ۽ مفلسن سان گڏ ويهڻ ۾ شرم اچي ٿو، جيڪڏهن توهان انهن کي پنهنجي صحبت کان جدا ڪريو ته پوءِ اسان اسلام آڻيون ۽ اسان جي اسلام آڻڻ سان گهڻي خلق اسلام آڻيندي. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي. ف٥٩ يعني ان جي توفيق سان حق آيو ۽ باطل ظاهر ٿي چڪو، هاڻ مسلمانن کي انهن جي غربت جي باعث توهان جي دلجوئي جي لاءِ پنهنجي مجلس مبارڪ کان جدا نه ڪندس. ف٦٠ پنهنجي انجام ۽ مآل کي سوچي ۽ سمجهي ته. ف٦١ يعني ڪافرن. ف٦٢ اڄ جي سختي کان. ف٦٣ الله تعالىٰ جي پناه. حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما فرمايو اهو غليظ پاڻي آهي زيتون جي تيل جي رهيل ڪچري وانگر. ترمذي جي حديث ۾ آهي ته جڏهن اهو وات جي ويجهو ڪيو ويندو ته وات جي کل ان سان سڙي ڪري پوندي. ڪن مفسرن جو قول آهي ته اهو پگهريل ٽلعي ۽ پتل آهي. ف٦٤ بلڪ انهن کي انهن جي نيڪين جي جزا ڏيون ٿا. ف٦٥ هر جنتيءَ کي ٽي ٽي ڪنگڻ پهرايا ويندا، سون، چاندي ۽ موتين جا. صحيح حديث ۾ آهي ته وضوءَ جو پاڻي جتي جتي پهچي ٿو اهي سمورا اعضا بهشتي زيورن سان سينگاريا ويندا. ف٦٦ شاهاڻي شان ۽ دٻدٻي سان هوندا.

ع ٩ / ١٦

الثَّوَابُ ۭ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلًا رَّجُلَيْنِ جَعَلْنَا
ثواب ۽ جنت ڪهڙي نه سٺي آرام جي جاءِ آهي. ۽ انهن جي اڳيان ٻن مردن جو حال بيان ڪر ف٦٧ جو انهن مان
لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ اَعْنَابٍ وَّحَفَفْنٰهُمَا بِنَخْلٍ وَّجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا
هڪڙي کي ف٦٨ اسان انگورن جا ٻه باغ ڏنا ۽ انهن کي کجين سان ڍڪيو سي ۽ انهن جي وچ ۾
زَرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِّنْهُ شَيْــــًٔا ۙ وَّفَجَّرْنَا خِلٰلَهُمَا
پوک رکي سون ف٦٩ ٻنهي باغن پنهنجو ميوو آندو ۽ ان ۾ ڪا به گهٽتائي نه ڪئي ف٧٠ ۽ ٻنهي جي
نَهَرًا ﴿٣٣﴾ وَّكَانَ لَهٗ ثَمَرٌ ۚ فَقَالَ لِصَاحِبِهٖ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗٓ اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ
وچ ۾ اسان نهر هاڻي. ۽ ان جي واسطي ف٧١ ٻيا به ميوا هئا ف٧٢ پوءِ پنهنجي سائي ف٧٣ کي چوڻ لڳو هن حال
مَالًا وَّاَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ جَنَّتَهٗ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ ۚ قَالَ مَآ اَظُنُّ
۾ جو ان سان ڳالهين ڪري رهيو ف٧٤ ته مان توکان مال ۾ وڌيڪ ماڻهن جي گهڻائي ڪار تو ف٧٥ پنهنجي باغ ۾ ويو ف٧٦ پنهنجي پاڻ تي ظلم
اَنْ تَبِيْدَ هٰذِهٖٓ اَبَدًا ﴿٣٥﴾ وَّمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَاۗىِٕمَةً ۙ وَّلَىِٕنْ رُّدِدْتُّ
ڪندڙ ف٧٧ چوڻ لڳو مون کي گمان نه آهي ته هي ڪڏهن فنا ٿيندو ۽ مان گمان ڏٿو ڪريان ته قيامت قائم ٿيندي ۽.
اِلٰى رَبِّيْ لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿٣٦﴾ قَالَ لَهٗ صَاحِبُهٗ وَهُوَ
۽ جيڪڏهن مان پنهنجي ف٧٨ رب جي طرف موٽيس به ته ضرور هن باغ کان بهتر موٽڻ جي جاءِ لهندس ف٧٩ ان جي سنگتي ڳالهين ڪندي
يُحَاوِرُهٗٓ اَكَفَرْتَ بِالَّذِيْ خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰىكَ
کيس جواب ۾ چيو ڇا تون ان جو انڪار ٿو ڪرين جنهن توکي مٽيءَ مان بنايو پوءِ نطفي مان پوءِ توکي ٺيڪ
رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لٰكِنَّا۠ هُوَ اللّٰهُ رَبِّيْ وَلَآ اُشْرِكُ بِرَبِّيْٓ اَحَدًا ﴿٣٨﴾ وَلَوْلَآ
مرد ڪيائين ف٨٠ پر مان ته چوان ٿو ته اهو الله ئي منهنجو رب آهي ۽ مان ڪنهن کي به پنهنجي رب جو شريڪ نه ٿو ڪريان ۽ ڇو نه ٿيو
اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاۗءَ اللّٰهُ ۙ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ ۚ اِنْ تَرَنِ اَنَا
جو جڏهن تون پنهنجي باغ ۾ وئين ته چئين ها ته جيڪي الله گهري ٿو سو ٿئي ٿو ڪا به طاقت نه آهي مگر الله جي مدد سان ف٨١ جيڪڏهن تون
اَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَّوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسٰى رَبِّيْٓ اَنْ يُّؤْتِيَنِ خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ
مون کي پاڻ کان مال ۽ اولاد ۾ گهٽ ڏسندو هئين ف٨٢ پوءِ قريب آهي جو منهنجو رب مون کي تنهنجي باغ کان سٺو ڏي ف٨٣
وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاۗءِ فَتُصْبِحَ صَعِيْدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ اَوْ
۽ تنهنجي باغ تي آسمان کان وڄ ڪيرائي ته اهو پٽ ٿي صاف ميدان ٿي وڃي ف٨٤ يا ان جو

ف٦٧ ته ڪافر ۽ مؤمن ان ۾ غور ڪري پنهنجو پنهنجو انجام ۽ نتيجو سمجهن ۽ انهن ٻن مردن جو حال هي آهي. ف٦٨ يعني ڪافر کي. ف٦٩ يعني انهن کي نهايت بهترين ترتيب سان مرتب ڪيو سي. ف٧٠ بهار خوب آيو. ف٧١ باغ وارو ان کان سواءِ ٻيو به. ف٧٢ يعني ڪثير مال سون، چاندي وغيره هر قسم جون شيون. ف٧٣ ايمان دار ف٧٤ ۽ غرور ڪري ۽ پنهنجي مال تي فخر ڪري چوڻ لڳو ته. ف٧٥ منهنجو ڪٽنب قبيلو وڏو آهي، ملازم، خدمتگار، نوڪر چاڪر گهڻا آهن. ف٧٦ ۽ مسلمان جو هٿ پڪڙي ان کي ساڻ وٺي ويو، اتي ان کي فخر سان هر طرف ڦيريو ۽ هر هڪ شيءِ ڏيکاريائين. ف٧٧ ڪفر سان ۽ باغ جي زينت ۽ سونهن رونق ۽ بهار ڏسي مغرور ٿي ويو ۽. ف٧٨ جيئن تنهنجو گمان آهي بالفرض ف٧٩ جو ته دنيا ۾ به مان بهترين جڳهه ورتي آهي. ف٨٠ مسلمان. ف٨١ عقل و بلوغيت، قوت و طاقت عطا ڪيائين ۽ تون سڀ ڪجهه حاصل ڪري ڪافر ٿي وئين. ف٨٢ جيڪڏهن تون باغ ڏسي ماشاءالله چوين ها ۽ اعتراف ڪرين ها ته هي باغ ۽ ان جا سمورا نفعا ۽ فائدا الله تعاليٰ جي مشيت ۽ ان جي فضل ۽ ڪرم سان آهن ۽ سڀ ڪجهه ان جي اختيار ۾ آهي، چاهي ان کي آباد رکي، چاهي ويران ڪري. ايئن چوين ها اهو تنهنجي حق ۾ بهتر هجي ها، تو ايئن ڇو نه ڪيو. ف٨٣ ان سبب کان تڪبر ۾ مبتلا هئين ۽ پنهنجو پاڻ کي وڏو سمجهند وهئين. ف٨٤ دنيا يا آخرت ۾. ف٨٥ جو ان ۾ ساوڪ جو نالو ۽ نشان باقي نه رهي.

يُصْبِحَ مَآؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيْعَ لَهٗ طَلَبًا ﴿۴۱﴾ وَاُحِيْطَ بِثَمَرِهٖ فَاَصْبَحَ
پاڻي زمين ۾ تمام هيٺ لهي وڃي پوءِ تون ان کي هرگز تلاش نه ڪري سگهين ف۸۷ ۽ ان جي ڦر کي چٽ ڪيو ويو ف۸۸ پوءِ پنهنجا
يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى مَآ اَنْفَقَ فِيْهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَا وَيَقُوْلُ
هٿ مليندو رهجي ويو ف۸۹ ان لاڳت تي جيڪو ان باغ ۾ خرچ ڪيو هئائين ۽ اهو پنهنجي ڇتين تي ڪريل هو ف۹۰ ۽ چئي پيو
يٰلَيْتَنِيْ لَمْ اُشْرِكْ بِرَبِّيْٓ اَحَدًا ﴿۴۲﴾ وَلَمْ تَكُنْ لَّهٗ فِئَةٌ يَّنْصُرُوْنَهٗ مِنْ
اوهه جيڪر مان پنهنجي رب سان ڪنهن کي شريڪ نه ڪريان ها. ۽ ان وٽ ڪا جماعت نه هئي جيڪا الله جي اڳيان ان جي مدد ڪري
دُوْنِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا ﴿۴۳﴾ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ ۭ هُوَ خَيْرٌ
۽ نه اهو بدلي وٺڻ جي قابل هو ف۹۱ اتي ظاهر ٿئي ٿو ف۹۲ جو اختيار الله سچي جي واسطي ئي آهي ان جو ثواب سڀ کان بهتر
ثَوَابًا وَّخَيْرٌ عُقْبًا ﴿۴۴﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنٰهُ
۽ ان کي مڃڻ جو انجام سڀ کان ڀلو. ۽ انهن جي اڳيان ف۹۳ دنيا جي زندگي جو مثال بيان ڪر ف۹۴ جيئن هڪ پاڻي
مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيْمًا تَذْرُوْهُ
اسان آسمان مان لاٿو پوءِ ان جي سبب زمين جي ساوڪ گهاٽي ٿي نڪتي ف۹۵ پوءِ (اوچتو) سُڪل گاهه ٿي ويو
الرِّيٰحُ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿۴۵﴾ اَلْمَالُ وَالْبَنُوْنَ زِيْنَةُ
جنهن کي هوائون اڏائن ف۹۶ ۽ الله هر شيءِ تي قدرت وارو آهي. ف۹۷ مال ۽ پٽ هي دنيا
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ
جي زندگي جو سينگار آهي ف۹۸ ۽ باقي رهندڙ چڱيون ڳالهيون ف۹۹ انهن جو ثواب تنهنجي رب وٽ بهتر ۽ اميد ۾
اَمَلًا ﴿۴۶﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً ۙ وَّحَشَرْنٰهُمْ
سڀ کان چڱو ۽ جنهن ڏينهن اسان جبلن کي هلائينداسي ف۱۰۰ ۽ تون زمين کي صاف کليل ڏسندين ف۱۰۱ ۽ اسان انهن کي اٿاريندا سين ف۱۰۲
فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿۴۷﴾ وَعُرِضُوْا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّا ۭ لَقَدْ
پوءِ انهن مان ڪنهن کي به باقي نه ڇڏينداسي. ۽ سڀ تنهنجي رب جي بارگاهه ۾ صفون ٻڌي پيش ٿيندا ف۱۰۳
جِئْتُمُوْنَا كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ ۡ بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَّجْعَلَ
بيشڪ توهان اسان وٽ ايئن ئي آيا جيئن اسان توهان کي پهرين ڀيري پيدا ڪيو هو ف۱۰۴ بلڪ توهان جو گمان هو ته اسان توهان جي واسطي
لَكُمْ مَّوْعِدًا ﴿۴۸﴾ وَوُضِعَ الْكِتٰبُ فَتَرَى الْمُجْرِمِيْنَ مُشْفِقِيْنَ مِمَّا
ڪو واعدي جو وقت ڪڏهن به نه رکنداسي ف۱۰۵ ۽ عمل نامو رکيو ويندو ف۱۰۶ پوءِ تون مجرمن کي ڏسندين جو ان لکت کان ڊڄندا هوندا

ع ۵ / ۱۳ / ۱۷

ف۸۶ هيٺ هليو وڃي جو ڪنهن نموني ڪڍي نه سگهجي.

ف۸۷ اهڙيءَ طرح ايئن ئي ٿيو، عذاب آيو.

ف۸۸ ۽ باغ بلڪل ويران ٿي ويو.

ف۸۹ پشيماني ۽ حسرت کان.

ف۹۰ ان حال کي پهچي ان کي مومن جي نصيحت ياد اچي ٿي ۽ هاڻ اهو سمجهي ٿو ته سندس ڪفر ۽ سرڪشي جو نتيجو آهي.

ف۹۱ جو ضايع ٿيل شيءِ کي واپس ڪري سگهي.

ف۹۲ ۽ اهڙي حالات ۾ معلوم ٿئي ٿو.

ف۹۳ اي محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وسلم.

ف۹۴ ته ان جي حالت اهڙي آهي.

ف۹۵ زمين سرسبز ۽ آباد ٿي، پوءِ جلد ئي ايئن ٿيو.

ف۹۶ ۽ ساڙي ڇڏن.

ف۹۷ پيدا ڪرڻ تي به ۽ فنا ڪرڻ تي به. هن آيت ۾ دنيا جي صفائي وتازگي ۽ خوشي وشادماني ۽ ان جي فنا ۽ هلاڪ ٿيڻ جي ساوڪ سان تمثيل فرمائي وئي ته جهڙي طرح ساوڪ شاداب ٿي فنا ٿي وڃي ٿي ۽ ان جو نالو ۽ نشان باقي نه ٿو رهي. اها ئي حالت دنيا جي بي اعتبار زندگي آهي، ان تي مغرور ۽ عاشق ٿيڻ عقل جو ڪم نه آهي.

ف۹۸ قبر ۽ آخرت جي واٽ لاءِ توشو نه آهن. حضرت علي المرتضیٰ رضی الله تعالیٰ عنه فرمايو ته مال ۽ اولاد دنيا جي پوک آهن ۽ چڱا ڪم آخرت جي ۽ الله تعالیٰ پنهنجن گهڻن بانهن کي اهي سڀ عطا فرمائي ٿو.

ف۹۹ باقيات صالحات مان چڱا ڪم مُراد آهن. جن جا ڦل انسان جي لاءِ باقي رهن ٿا. جيئن پنج وقت نمازون تسبيح وتحميد. حديث شريف ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وسلم جن باقيات صالحات جي گهڻائي جو حڪم فرمايو. صحابه عرض ڪيو ته اهي ڇا آهن؟ فرمايائون اَللّٰهُ اَكْبَرُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ، سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ پڙهڻ.

ف۱۰۰ ته پنهنجي جڳهه تان اکڙ جي ڪڪر وانگر روانا ٿيندا.

ف۱۰۱ نه ان تي ڪو جبل هوندو، نه عمارت، نه وڻ.

ف۱۰۲ قبرن مان ۽ حساب جي جاءِ ۾ حاضر ڪنداسين.

ف۱۰۳ هر هڪ امت جي جماعت جون قطارون، الڳ الڳ. الله تعالیٰ انهن کي فرمائيندو.

ف۱۰۴ زنده جسم ۽ پيرين اگهاڙو، مال ۽ دولت کان سواءِ.

ف۱۰۵ جيڪو واعدو ته اسان نبين سڳورن جي زبان تي فرمايو هو، اهو انهن کي نه فرمايو ويندو ۽ جيڪي ماڻهو مرڻ کان پوءِ زنده ڪرڻ ۽ قيامت قائم ٿيڻ جا منڪر هئا. ف۱۰۶ هر شخص جو ان جي هٿ ۾، مومن جو ساڄي هٿ ۾، ڪافر جو کاٻي هٿ ۾.

فِيْهِ وَيَقُوْلُوْنَ يٰوَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا الْكِتٰبِ لَا يُغَادِرُ صَغِيْرَةً وَّ
۽ ڪ١٠٧ چوندا اهاءِ اسان جي برٻادي هن لکت کي ڇا ٿيو آهي جو ان نه ڪو ننڍو گناهه ڇڏيو آهي ۽ نه وڏو مگر
لَا كَبِيْرَةً اِلَّآ اَحْصٰىهَا ۚ وَوَجَدُوْا مَا عَمِلُوْا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ
ان کي ويڙهي ورتائين ۽ پنهنجا سمورا عمل پنهنجي اڳيان ڏٺائون ۽ تنهنجو رب ڪنهن تي ظلم نه ڪندو آهي
رَبُّكَ اَحَدًا ﴿٤٩﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ
و١٠٨ ۽ ياد ڪيو جڏهن اسان ملائڪن کي فرمايو ته آدم کي سجدو ڪريو و١٠٩ پوءِ سمورن سجدو ڪيو مگر ابليس
اِبْلِيْسَ ۗ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهٖ ۗ اَفَتَتَّخِذُوْنَهٗ وَذُرِّيَّتَهٗٓ
جيڪو جن قوم منجهان هو سو پنهنجي رب جي حڪم کان نڪري ويو و١١٠ ڇا تو هان مون کي ڇڏي ان کي ۽ ان جي اولاد کي
اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِيْ وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ۗ بِئْسَ لِلظّٰلِمِيْنَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾ مَآ اَشْهَدْتُّهُمْ
دوست بڻايو ٿا و١١١ جڏهن ته اهي تو هان جا دشمن آهن ظالمن کي ڪهڙو نه برو بدلو مليو و١١٢ نه مان آسمانن ۽ زمين جي ناهڻ
خَلْقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَا خَلْقَ اَنْفُسِهِمْ ۠ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ
وقت انهن کي سامهون ويهاريو هو نه پاڻ انهن کي پيدا ڪرڻ وقت ۽ نه ئي منهنجو شان جو گمراهه ڪندڙن کي پاڻ بيلي
الْمُضِلِّيْنَ عَضُدًا ﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُوْلُ نَادُوْا شُرَكَآءِيَ الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ
بڻايان و١١٣ ۽ جنهن ڏينهن فرمائيندو و١١٤ ته سڏيو منهنجي شريڪن کي جن کي توهان (شريڪ) گمان ڪندا هئا پوءِ انهن
فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيْبُوْا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَّوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَاَ الْمُجْرِمُوْنَ
کي سڏيندا اهي انهن کي جواب نه ڏيندا ۽ اسان انهن جي و١١٥ وچ ۾ هڪ هلاڪت جو ميدان ڪنداسين و١١٦ ۽ ڏوهاري دوزخ
النَّارَ فَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ مُّوَاقِعُوْهَا وَلَمْ يَجِدُوْا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا
کي ڏسندا پوءِ يقين ڪندا ته انهن کي هن ۾ ڪرڻو آهي ۽ ان کان ڦرڻ جي ڪا به جاءِ نه لهندا. و١١٧ بيشڪ اسان ماڻهن
فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۗ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ
جي واسطي هن قرآن ۾ هر قسم جا مثال هر نموني بيان فرمايا آهن و١١٧ ۽ ماڻهو هر شيءِ کان وڌيڪ جهڳڙالو
شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْٓا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوْا
آهي و١١٨ ۽ ماڻهن کي ڪهڙي شيءِ روڪيو جو ايمان آڻين ها، جڏهن وٽن هدايت و١١٩ آئي ۽ پنهنجي رب کان معافي
رَبَّهُمْ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِيْنَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾
وٺن ها و١٢٠ مگر هي ته اڳين جو انهن تي طريقو اچي و١٢١ يا انهن تي قسم قسم جو عذاب اچي.

و١٠٧ ان ۾ پنهنجيون برايون لکيل ڏسي ڪري.
و١٠٨ نه ڪنهن تي بي ڏوهه عذاب ڪري، نه ڪنهن جون نيڪيون گهٽائي.
و١٠٩ تحيت جو.
و١١٠ ۽ مامور هجڻ جي باوجود ان سجدو نه ڪيو ته پوءِ اي بني آدم!.
و١١١ ۽ ان جي اطاعت اختيار ڪريو ٿا.
ع ٦ و١١٢ جو الله تعالىٰ جي طاعت بجا آڻڻ جي بجاءِ شيطان جي طاعت ۾ مبتلا ٿيا.
ع ٥ / ١٨ و١١٣ معنىٰ هي آهي ته شين جي پيدا ڪرڻ ۾ منفرد ۽ اڪيلو آهيان نه
منهنجو ڪو شريڪِ عمل، نه ڪو مشيرِ ڪار، پوءِ مون کان سواءِ ٻئي
ڪنهن جي عبادت ڪهڙي طرح درست ٿي سگهي ٿي.
و١١٤ الله تعالىٰ، ڪافرن کي.
و١١٥ يعني بتن ۽ بت پرستن جي يا هدايت وارن ۽ گمراهن جي.
و١١٦ حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما فرمايو ته موبق جهنم جي هڪ
وادي جو نالو آهي.
و١١٧ ته جيئن سمجهن ۽ نصيحت قبول ڪن.
و١١٨ حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما فرمايو ته هتي ماڻهو مان مراد
نضر بن حارث آهي ۽ جهيڙي مان ان جو قرآن پاڪ ۾ جهيڙو ڪرڻ. ڪن چيو
ته ابيّ بن خلف مراد آهي. ڪن مفسرن جو قول آهي ته سمورا ڪافر مراد آهن.
ڪن وٽ آيت عموم تي آهي ۽ اهو ئي وڌيڪ صحيح آهي.
و١١٩ يعني قرآن ڪريم يا محبوب نبي اڪرم صلی الله عليه وسلم جن جي ذات مبارڪ.
ع ٧ و١٢٠ معنىٰ هي آهي ته انهن جي لاءِ عذر جي جاءِ نه آهي، جو ته انهن
ع ٤ / ١٩ کي ايمان ۽ استغفار کان ڪو روڪيندڙ نه آهي.
و١٢١ يعني اها هلاڪت جيڪا مقدر آهي، ان کان پوءِ.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِيْنَ اِلَّا مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِيْنَ

۽ اسان رسولن کي نه موڪليندا آهيون مگر و١٢٢ خوشي و١٢٣ ۽ خوف ٻڌائيندڙ ڪري ۽ ڪافر ڪوڙ و جهڳڙو

كَفَرُوْا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوْا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوْٓا اٰيٰتِيْ وَمَآ اُنْذِرُوْا

ڪندا آهن و١٢٤ جو ان سان حق کي هٽائن ۽ انهن منهنجي آيتن کي ۽ جيڪي انهن کي خوف ٻڌايا ويا و١٢٥ تن کي مسخري ڪري

هُزُوًا ﴿٥٦﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيٰتِ رَبِّهٖ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ

ورتائون. ۽ ان کان وڌيڪ ظالم ڪير آهي جنهن کي سندس رب جون آيتون ياد ڏياريون وڃن ته انهن کان منهن ڦيري بيهي و١٢٦ ۽ وساري

مَا قَدَّمَتْ يَدٰهُ ۭ اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰي قُلُوْبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَّفْقَهُوْهُ وَفِيْٓ

ويهي، جيڪي سندس هٿن اڳي ڪري موڪليو و١٢٧ اسان انهن جي دلين تي پردا وجهي ڇڏيا آهن قرآن جي سمجهڻ

اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۭ وَاِنْ تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَّهْتَدُوْٓا اِذًا اَبَدًا ﴿٥٧﴾ وَ

کان ۽ انهن جي ڪنن ۾ بوڙاڻپ و١٢٨ ۽ جيڪڏهن تون انهن کي هدايت جي طرف سڏين تڏهن به ڪڏهن به سڌي راهه نه لهندا و١٢٩

رَبُّكَ الْغَفُوْرُ ذُو الرَّحْمَةِ ۭ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوْا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ ۭ

۽ تنهنجو رب بخشڻهار مهر وارو آهي جيڪڏهن انهن کي و١٣٠ سندن ڪرتوتن تي پڪڙي ها ته جلد انهن تي عذاب موڪلي ها

بَلْ لَّهُمْ مَّوْعِدٌ لَّنْ يَّجِدُوْا مِنْ دُوْنِهٖ مَوْىِٕلًا ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ الْقُرٰٓى اَهْلَكْنٰهُمْ

و١٣١ بلڪ انهن جي واسطي واعدي جو هڪ وقت آهي و١٣٢ جنهن جي اڳيان ڪا به پناهه نه لهندا. ۽ هي ڳوٺ اسان

لَمَّا ظَلَمُوْا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَّوْعِدًا ﴿٥٩﴾ وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِفَتٰىهُ ع ٨/٦/٢٠

تباهه ڪيا و١٣٣ جڏهن انهن ظلم ڪيو و١٣٤ ۽ اسان انهن جي برباديءَ جي واسطي هڪ مقرر واعدو ڪري ڇڏيو هو ۽ ياد ڪر جڏهن

لَآ اَبْرَحُ حَتّٰٓي اَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَا

موسىٰ و١٣٥ پنهنجي خادم کي چيو و١٣٦ مان نه مڙندس تان جو پهچان ٻن سمنڊن جي ملڻ جي جاءِ تي و١٣٧ يا ورهين تائين.

مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوْتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيْلَهٗ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾ فَلَمَّا

هلندا رهيا و١٣٨ پوءِ جڏهن اهي ٻنهي سمنڊن جي گڏجڻ جي جاءِ تي پهتا و١٣٩ تڏهن پنهنجي مڇي وساري ويٺا ۽ اها سمنڊ ۾ پنهنجو رستو ڪري هلي وئي

جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰىهُ اٰتِنَا غَدَاۗءَنَا ۡ لَقَدْ لَقِيْنَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾

سرنگ ناهي. پوءِ جڏهن اتان لنگهي ويا و١٤٠ موسىٰ پنهنجي خادم کي چيو اسان جي صبح جي ماني آڻ بيشڪ اسان کي پنهنجي هن سفر ۾ ڏاڍي تڪليف

قَالَ اَرَءَيْتَ اِذْ اَوَيْنَآ اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّىْ نَسِيْتُ الْحُوْتَ ۡ

ڏسڻي پيئي و١٤١ چيائين ٻڌ ته اسان جڏهن ٽڪر وٽ ترسيا هئاسين مڇي ته مان اتي ئي وساري آيس

و١٢٢ ايمان وارن اطاعت وارن جي لاءِ ثواب جي. و١٢٣ بي ايمانن نافرمانن جي لاءِ عذاب جو. و١٢٤ ۽ رسولن کي پنهنجي مثل بشر چون ٿا. و١٢٥ عذاب جا. و١٢٦ ۽ نصيحت قبول نه ڪري ۽ انهن تي ايمان نه آڻي. و١٢٧ يعني معصيت ۽ گناهه ۽ نافرماني، جيڪي ڪجهه ان ڪيو. و١٢٨ جو سڄي ۾ نه ٿا ٻڌن. و١٢٩ هي انهن جي حق ۾ آهي، جيڪي علمِ الاهي ۾ ايمان کان محروم آهن. و١٣٠ دنيا ۾ ئي. و١٣١ پران جي رحمت آهي جو ان مهلت ڏني ۽ عذاب ۾ جلدي نه ڪئي. و١٣٢ يعني قيامت جو ڏينهن، بعث ۽ حساب جو ڏينهن. و١٣٣ اتان جي رهندڙن کي هلاڪ ڪري ڇڏيو سي ۽ اهي ڳوٺ ويران ٿي ويا، انهن ڳوٺن مان لوط، عاد ۽ ثمود جي قوم وغيره جا ڳوٺ مراد آهن. و١٣٤ حق کي نه مڃيو ۽ ڪفر اختيار ڪيو. و١٣٥ ابن عمران نبي محترم توريت ۽ معجزات ظاهر جو صاحب. و١٣٦ جنهن جو نالو يوشع ابن نون آهي، جيڪو حضرت موسىٰ عليه السلام جي خدمت ۽ صحبت ۾ رهندو هو ۽ ڪانئس علم حاصل ڪندو هو ۽ ڪانئس بعد سندس ولي عهد ٿيو. و١٣٧ بحرِ فارس ۽ بحرِ روم مشرق جي طرف ۾ ۽ مجمع البحرين اهو مقام آهي جتي حضرت موسىٰ عليه السلام کي حضرت خضر عليه السلام جي ملاقات جو واعدو ڏنو ويو هو. ان ڪري اتي پهچڻ جو پڪو ارادو ڪيائين ۽ فرمايائين ته مان پنهنجي ڪوشش جاري رکندس جيئن اتي پهچان. و١٣٨ جيڪڏهن اها جڳهه پري هجي. پوءِ اهي سڳورا ماني ۽ نمڪين مڇي زنبيل ۾ توشي جي طور تي کڻي روانا ٿيا. و١٣٩ جتي هڪ پٿر جو ٽڪر هو ۽ چشمهِ حيات هو. پوءِ اتي ٻنهي سڳورن آرام ڪيو ۽ ننڊ ۾ مصروف ٿي ويا. ٻڪل مڇي زنبيل ۾ جيئري ٿي ويئي ۽ ٽپ ڏيندي درياءَ ۾ وڃي ڪري ۽ اتان پاڻي جو وهڪرو رڪجي ويو ۽ هڪ محراب وانگر ٿي ويو. حضرت يوشع کي سجاڳ ٿيڻ کان پوءِ به حضرت موسىٰ عليه السلام سان ان جو ذڪر ڪرڻ ياد نه رهيو. اهڙي طرح ارشاد ٿئي ٿو. و١٤٠ ۽ هلندا رهيا ايستائين جو ٻئي ڏينهن کاڌي جو وقت آيو ته پوءِ حضرت. و١٤١ ٿڪاوٽ به آهي. بک جي سختي به آهي ۽ اها ڳالهه جيستائين مجمع البحرين پهتا هئا پيش نه آئي هئي. منزلِ مقصود کان اڳتي وڌي ڪري ٿڪاوٽ ۽ بک معلوم ٿي. هن ۾ الله تعالىٰ جي حڪمت هئي ته مڇي ياد ڪن ۽ ان جي طلب ۾ منزلِ مقصود جي طرف واپس ٿين. حضرت موسىٰ عليه السلام جي ان فرمائڻ تي خادم معذرت ڪئي ۽.

وَمَآ اَنْسٰنِيْهُ اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرَهٗ ۚ وَاتَّخَذَ سَبِيْلَهٗ فِى الْبَحْرِ ۖ عَجَبًا ﴿٦٣﴾
۽ مون کان شيطان ئي اها ڳالھ ڪرڻ وسارائي ۽ ان ف١٤٢ سمنڊ ۾ پنهنجو رستو ورتو عجب
قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۖ فَارْتَدَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا
آهي. موسىٰ چيو اهو ئي ته اسان گهريوٿي ف١٤٣ تنهن تي پٺتي موٽيا پنهنجي پيرن جا نشان ته سندا،
مِّنْ عِبَادِنَآ اٰتَيْنٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾
پوءِ اسان جي ٻانهن مان هڪ ٻانهو ڏٺائون ف١٤٤ جنهن کي اسان پنهنجي طرفان رحمت ڏني هئي ف١٤٥ ۽ ان کي پنهنجو لدني علم عطا
قَالَ لَهٗ مُوْسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾
ڪيو ف١٤٦ ان کي موسىٰ چيو مان تو سان گڏ رهان هن شرط تي ته مون کي سيکاريندين نيڪ ڳالھ جنهن جي توکي تعليم ملي
قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ
آهي. ف١٤٧ چيائين بيشڪ تون مون سان هرگز رهي نه سگهندين. ف١٤٨ ۽ تون ان ڳالھ تي ڪيئن صبر ڪندين جنهن کي
بِهٖ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ سَتَجِدُنِىْٓ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَّلَآ اَعْصِىْ لَكَ
تنهنجو علم شامل نه آهي ف١٤٩ چيائين جيڪڏهن الله گهريو ته اجهو تون مون کي صبر وارو لهندين ۽ مان تنهنجي ڪنهن حڪم جي
اَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِىْ فَلَا تَسْـَٔلْنِىْ عَنْ شَىْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ
ابتڙ ڪونه هلندس. چيائين جيڪڏهن توکي مون سان رهڻو آهي ته مون کان ڪنهن به قسم جي پڇا نه ڪرا يستائين جو مان پاڻ ان بابت
لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾ فَانْطَلَقَا ۗ حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِى السَّفِيْنَةِ خَرَقَهَا ۖ قَالَ
بيان نه ڪيان. ف١٥٠ هاڻي ٻئي هليا تان جو جڏهن ٻيڙي ۾ سوار ٿيا ف١٥١ ان ٻانهي ان کي چيري وڌو ف١٥٢ چيائين
اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا ۚ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا اِمْرًا ﴿٧١﴾ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ
ڇا توان کي ان لاءِ چيريو ته ان جي سوارن کي ٻوڙين، بيشڪ هيءَ تو خراب ڳالھ ڪئي ف١٥٣ چيائين مون نه چيو هو
لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِىْ بِمَا نَسِيْتُ وَلَا
ته تون مون سان هرگز نه رهي سگهندين ف١٥٤ چيائين منهنجي وساري جي سبب مون کي پڪڙ نه ڪر ف١٥٥ ۽ منهنجي
تُرْهِقْنِىْ مِنْ اَمْرِىْ عُسْرًا ﴿٧٣﴾ فَانْطَلَقَا ۗ حَتّٰٓى اِذَا لَقِيَا غُلٰمًا فَقَتَلَهٗ ۙ
ڪم ۾ مون سان ڏکيائي نه ڪر. پوءِ ٻئي هليا ف١٥٦ ايستائين جو جڏهن هڪ ڇوڪرو مليو ف١٥٧ ان ٻانهي ان کي ماري ڇڏيو
قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً ۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ ۗ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُّكْرًا ﴿٧٤﴾
موسىٰ چيو ته هڪ پاڪ ساھ کي ف١٥٨ بغير ڪنهن ساھ جي بدلي قتل ڪري ڇڏيو، بيشڪ تو ڏاڍي خراب ڳالھ ڪئي.

ف١٤٢ يعني مڇي. ف١٤٣ مڇيءَ جو وڃڻ ئي ته اسان جي مقصد حاصل ڪرڻ جي نشاني آهي ۽ جنهن جي طلب ۾ اسان هليا آهيون، ان جي ملاقات اتي ئي ٿيندي. ف١٤٤ جيڪو چادر ويڙهي آرام فرمائي رهيو هو، اهو حضرت خضر عليه السلام هو. لفظ خضر لغت ۾ ٽي نمونا آيو آهي: خي جي زبر ۽ ضاد جي سڪون سان، خي جي زير ۽ ضاد جي سڪون سان ۽ خا جي زبر ۽ ضاد جي زير سان. اهو لقب آهي ۽ لقب جو سبب هي آهي ته جتي ويهي يا نماز پڙهي ٿو، اتي جيڪڏهن سُڪو گاهه هجي ته اهو سرسبز ٿي وڃي ٿو. سندس نالو بليا بن ملڪان ۽ ڪنيت ابو العباس آهي. هڪ قول هي آهي ته پاڻ شهزادا آهن. پاڻ دنيا ڇڏي زهد اختيار فرمايو. ف١٤٥ هن رحمت مان يا نبوت مراد آهي يا ولايت يا علم يا ڊگهي عمر. پاڻ ته يقين سان ولي آهي، سندس نبوت ۾ اختلاف آهي. ف١٤٦ يعني غيبن جو علم. مفسرن فرمايو ته علم لدني اهو آهي، جيڪو ٻانهي کي الهام جي طريقي سان حاصل ٿئي. حديث شريف ۾ آهي ته جڏهن حضرت موسىٰ عليه السلام، حضرت خضر علىٰ نبينا وعليه السلام کي ڏٺو ته سفيد چادر ۾ ويڙهيل آهي ته پاڻ ان کي سلام ڪيو. ان معلوم ڪيو ته توهان جي سرزمين ۾ سلام ڪٿي؟ پاڻ فرمايائون ته مان موسىٰ آهيان. ان چيو ته بني اسرائيل جو موسىٰ؟ فرمايائون جي ها ئي پوءِ. ف١٤٧ مسئلو:- هن مان معلوم ٿيو ته ماڻهوءَ کي علم جي طلب ۾ رهڻ گهرجي توڙي اهو ڪيترو ئي
٩ وڏو عالم هجي. مسئلو:- هي به معلوم ٿيو ته جنهن کان علم سکي، اُن سان نوڙت ۽ ادب سان پيش اچي (مدارڪ). خضر، حضرت موسىٰ عليه السلام جي جواب
ع ١١ ٢١
۾. ف١٤٨ حضرت اهو هن ڪري فرمايو ته اهو ڄاڻيند و هو ته حضرت موسىٰ عليه السلام امور منڪره ۽ ممنوعه ڏسندو ۽ نبين سڳورن کان ممڪن ئي نه آهي جو اهي منڪرات ڏسي صبر ڪري سگهن. وري حضرت خضر عليه السلام ان صبر جي ڇڏڻ جو عذر به پاڻ ئي بيان فرمايو ۽ فرمايائين. ف١٤٩ ۽ ظاهر ۾ اهي منڪر آهن. حديث شريف ۾ آهي ته حضرت خضر عليه السلام حضرت موسىٰ عليه السلام کي فرمايو ته، هڪ علم مون کي الله تعالىٰ اهڙو عطا فرمايو، جيڪو توهان نه ٿا ڄاڻو، ۽ هڪ علم توهان کي اهڙو عطا فرمايائين جيڪو مان نه ٿو ڄاڻان. مفسر ۽ محدث چون ٿا ته جيڪو علم حضرت خضر عليه السلام پنهنجي لاءِ خاص فرمايو، سو باطن ۽ مڪاشفه جو علم آهي ۽ اهو ڪمال وارن جي لاءِ باعثِ فضل آهي. اهڙيءَ طرح وارد ٿيو آهي ته صديق کي نماز وغيره عملن جي بنا تي صحابه ڪرام تي فضيلت نه آهي، بلڪ ان جي فضيلت ان شيءِ سان آهي، جيڪا ان جي سيني ۾ آهي يعني باطن ۽ اسرار جو علم

۽ ته جيڪي فعل ظاهر ٿيندا، سي حڪمت سان ٿيندا جيتوڻيڪ ظاهر ۾ معمول جي خلاف هجن. ف١٥٠ مسئلو:- هن مان معلوم ٿيو ته شاگرد ۽ مريد جي آداب مان آهي ته اهو استاد ۽ مرشد جي افعال تي اعتراض جي زبان نه کولي ۽ منتظر رهي ته اهي پاڻ ئي ان جي حڪمت ظاهر فرمائن (مدارڪ ۽ ابوالسعود). ف١٥١ ۽ ٻيڙيءَ وارن حضرت خضر عليه السلام کي سڃاتو ۽ معاوضي کان سواءِ سوار ڪيو. ف١٥٢ ۽ واهولي يا ڪهاڙيءَ سان ان جو هڪ تختو يا ٻه تختا پٽي ڇڏيا، پر ان جي باوجود پاڻي ٻيڙي ۾ نه آيو. ف١٥٣ حضرت خضر عليه السلام. ف١٥٤ حضرت موسىٰ عليه السلام. ف١٥٥ ڇو ته ڀُل تي شريعت ۾ پڪڙ نه آهي. ف١٥٦ يعني ٻيڙي مان لهي هڪ جاءِ تان لنگهيا، جتي ڇوڪرا رانديون ڪندي رهيا هئا. ف١٥٧ جيڪو انهن ۾ خوبصورت هو ۽ بلوغيت جي حد کي نه پهتو هو. ڪن مفسرن چيو ته جوان هو ۽ ڦرلٽ ڪندو هو. ف١٥٨ جنهن جو ڪو گناهه ثابت نه هو.